

А. М. ТРЕТЯК, В. М. ДРУГАК, І. Г. КОЛГАНОВА

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА НОРМУВАННЯ У ЗЕМЛЕУСТРОЇ

*Рекомендовано Міністерством аграрної політики
та продовольства України як навчальний посібник
для підготовки фахівців ОКР «магістр»
спеціальності 8.08010103 «Землеустрій та кадастр»
у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації
Міністерства аграрної політики та продовольства України»*

Київ
«Агроосвіта»
2013

УДК 006.1:332.2(075)

ББК ц.:65.32-5я73

С11

*Гриф надано Міністерством аграрної
політики та продовольства України (лист
від 09.04.2013 № 37-128-13/7114)*

Рецензенти:

Д.С. Добряк – доктор економічних наук, професор;

О.І. Бондар – доктор економічних наук, професор;

Й.М. Дорош – доктор економічних наук, доцент

С11 **Стандартизація та нормування у землеустрої** : навч. посіб. / Третяк А.М., Другак В.М., Колганова І.Г. – К. : «Агроосвіта», 2013. – 224 с.

ISBN 978-966-2007-73-2

Перший український навчальний посібник такого типу, де на основі досліджень авторів викладено теоретико-методологічні та методичні основи стандартизації та нормування у землеустрої, організацію робіт із стандартизації та нормування і вимоги до змісту нормативних документів. Розкрито зміст і методику розробки концепцій та галузевих програм створення єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої, державному земельному кадастрі і системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель. Розглянуто міжнародні, європейські та міждержавні стандарти, національні та галузеві системи стандартів, систему стандартів із захисту довкілля, систему стандартів та нормативів у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру, систему стандартів з безпеки праці на підприємствах.

УДК 006.1:332.2(075)

ББК ц.:65.32-5я73

ISBN 978-966-2007-73-2

© Третяк А.М., Другак В.М.,
Колганова І.Г., 2013

ПЕРЕДМОВА

Земля – незамінне і неоціниме багатство будь-якого суспільства. Вона є основним природним ресурсом, матеріальною умовою життя і діяльності людей, базою для розміщення і розвитку всіх галузей народного господарства, головним засобом виробництва у сільському і лісовому господарствах. Отже, ефективний розвиток економіки неможливий без організації раціонального використання й охорони землі. Важливу роль у цьому процесі відіграє землеустрій, який дозволяє за допомогою системи правових, інженерно-технічних, економічних і юридичних заходів організувати екологічно й економічно доцільне використання земель, забезпечити ефективну організацію території та розміщення виробництва.

Перед суспільством постало складне завдання: так організувати використання земель, щоб, з одного боку, зупинити процеси деградації ґрунтів, здійснити їх відновлення і поліпшення, а з іншого – забезпечити підвищення ефективності виробництва за рахунок організації раціонального землеволодіння і землекористування. Воно може бути вирішене тільки в ході землеустрою, головна мета якого – організація раціонального використання і охорони землі, створення сприятливого екологічного середовища, поліпшення природних ландшафтів та реалізація земельного законодавства.

Стандартизація за умов ринкової економіки, розвитку міжнародної торгівлі і споріднених з нею видів діяльності, науково-технічного прогресу є унікальною сферою суспільної діяльності. Вона синтезує в собі наукові, технічні, господарські, економічні, юридичні, естетичні і політичні аспекти. Крім того, важливими аспектами залишаються різні проблеми охорони середовища для проживання, наприклад: розробка методик вимірів концентрації забруднювальних речовин в об'єктах природного середовища; встановлення єдиних систем документації; розробка систем стандартів, гармонізованих з міжнародними. Такі завдання, залежно від їх змісту, можливо вирішувати тільки в масштабах країни.

Зміст наукової дисципліни «Стандартизація та нормування у землеустрої» складають теоретичні, методологічні, методичні й прикладні проблеми нормативного та нормативно-технічного регулювання розробки документації із землеустрою, організації раціонального використання, охорони і відтворення земельного потенціалу та навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки розвитку землекористування і життєдіяльності людини. Метою дисципліни є: формування загальних знань із стандартизації та нормування у землеустрої щодо збереження земельних ресурсів, підвищення родючості ґрунтів, упровадження і

розвитку сталого землекористування, охорони земель та довкілля загалом; визначення основних цілей і завдань у сфері регламентації антропогенних навантажень на агроєкосистеми взагалі та земельні ресурси зокрема; визначення структури та механізмів формування і функціонування системи стандартизації та нормування (ССН); визначення першочергових завдань щодо створення ССН; забезпечення державного управління процесом створення нових і перегляду чинних міждержавних, національних та галузевих стандартів і нормативів стосовно землеустрою, сталого землекористування та охорони земель.

Стандартизація та нормування у землеустрої як навчальна дисципліна має за мету забезпечення студентів знаннями у галузі стандартизації, вміннями та навичками, необхідними для виконання завдань для досягнення оптимального ступеня впорядкування раціонального використання земельних ресурсів, охорони земель та навколишнього природного середовища, володіння інформацією про стан земельних ресурсів та довкілля, прийняття правильних проектних і управлінських рішень. Землеустроєві дії здійснюються в певному порядку і послідовності, мають встановлений законом порядок, який включає підготовчі роботи, складання, розгляд і затвердження проекту, перенесення його в натуру, оформлення і видачу документів, авторський нагляд. Складання проектів землеустрою посідає тут ключове місце. Це найбільш трудомістка, складна і відповідальна робота, оскільки проект організації території визначає правовий режим та напрями використання і охорони земель на багато років вперед.

Складність і різноманітність питань, які вирішуються під час складання проектів землеустрою, створили передумови розробки теоретичних основ наукової дисципліни «Стандартизація та нормування у землеустрої», і отже, сформували її предмет. Проблемам теоретико-методологічного та методичного обґрунтування стандартизації і нормування у землеустрої та його розвитку за умов ринкової економіки і присвячений цей навчальний посібник.

Відгуки і пропозиції просимо надсилати на адресу авторів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ

- 1.1. Сутність, принципи, мета і завдання стандартизації та нормування
- 1.2. Види стандартизації та нормування
- 1.3. Правові основи стандартизації
- 1.4. Основні поняття та їх визначення

Нормування, особливо у сфері землеустрою та охорони земель, може розглядатися у широкому й вузькому значенні. У широкому значенні нормування – це встановлення землевпорядних та екологічних нормативів.



Норматив (з лат. *normatio* – впорядкування) – граничний кількісний показник якоїсь величини, який міститься у нормах земельного або екологічного права чи встановлюється на їх підставі.

У такому значенні нормування у сфері землеустрою та охорони земель охоплює всі кількісні показники, що містяться в земельному та екологічному законодавстві. Але у межах цього посібника нас цікавить нормування у вузькому значенні – як окрема функція управління у галузі використання і охорони земель. Саме так нормування і стандартизація у сфері землеустрою та охорони земель розглядаються у Земельному кодексі України (2001), Законах України «Про землеустрій» та «Про охорону земель».

Як функція управління нормування у сфері землеустрою та охорони земель являє собою обмеження негативного впливу на земельні ресурси та довкілля через установаження обов'язкових екологічних, технологічних та інших нормативів такого впливу. Обов'язковість дотримання нормативів у сфері землеустрою та охорони земель є однією з важливих засад земельного та екологічного права, що закріплена у земельному законодавстві. Це означає, що деякі нормативи у сфері землеустрою та охорони земель можуть міститися тільки у нормативно-правових актах, правових актах управління чи договорах, що мають обов'язковий характер для сторін. Проте такі нормативи у сфері землеустрою та охорони земель не можуть бути в актах рекомендаційного характеру, таких як державні стандарти України (ДСТУ) чи державні будівельні норми (ДБН). Слід звернути увагу на те, що земельне та екологічне законодавство не передбачає повної відмови від екологічно небезпечної діяльності: діяльність, що забруднює чи справляє інший негативний вплив на довкілля може бути правомірною, якщо до того ж до-

тримуються екологічні нормативи. Такі нормативи встановлюють критерії безпечності використання земель і довкілля та визначають гранично допустимі показники негативного впливу на землекористування щодо екологічно небезпечної діяльності.

Із функцією нормування у сфері землеустрою та охорони земель тісно зв'язана функція стандартизації, яка являє собою технічне регулювання сталого землекористування та природоохоронних заходів шляхом прийняття спеціальних нормативно-технічних документів. Стандартизацію у сфері землеустрою та охорони земель ми розглядаємо ширше за власне стандартизацію: вона не вичерпується прийняттям національних стандартів України, але охоплює також інші засоби технічного регулювання: документації із землеустрою, норми відведення земель, державні будівельні норми (ДБН), державні нормативні акти з охорони праці (ДНАОП), державні санітарні норми і правила (ДСН), норми та правила з радіаційної безпеки (НП) тощо. Зв'язок нормування у сфері землеустрою та охорони земель й стандартизації виражається у тому, що нормативи можуть міститися у нормативно-технічних документах обов'язкового характеру (нормативні акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, національні правила). Проте стандартизація у сфері землеустрою та охорони земель передбачає не тільки і не стільки встановлення нормативів у нормативно-технічних документах, але й технічне регулювання якості документації із землеустрою та земле- і природоохоронних заходів, зокрема, шляхом установаження рекомендаційних норм (ДСТУ, ДБН, галузевих стандартів). Тому докорінна зміна економічних відносин потребує створення відповідних правових основ і суттєвого перегляду ставлення до самої стандартизації.

1.1. Сутність, принципи, мета і завдання стандартизації та нормування

Згідно із міжнародним стандартом ISO/IEC: «Стандартизація – діяльність, яка спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній галузі шляхом установаження положень для загального і багатократного використання щодо реально існуючих або перспективних завдань».

Предмет стандартизації – технічне законодавство та нормативні документи регламентації процесів, методів, способів, правил життєдіяльності людини.

Суб'єкти стандартизації. Законодавством України встановлено такі суб'єкти стандартизації:

- центральний орган виконавчої влади у сфері стандартизації;

- рада стандартизації;
- технічні комітети стандартизації;
- інші суб'єкти, що займаються стандартизацією.

За поданням центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації Кабінет Міністрів України уповноважує центральний орган виконавчої влади у сфері будівництва та промисловості будівельних матеріалів (далі – Держбуд України) організовувати, розробляти, схвалювати, приймати, переглядати, змінювати та визнавати такими, що втратили чинність, національні стандарти у галузі будівництва та промисловості будівельних матеріалів.

Повноваження та функції суб'єктів стандартизації встановлюють законодавством, положеннями та статутними документами цих суб'єктів.

Об'єкти стандартизації – це продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, їхні складники, устаткування, системи, їхня сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність.

Найважливіші об'єкти стандартизації такі:

1) організаційно-методичні та загальнотехнічні об'єкти, зокрема:

- а) організація проведення робіт із стандартизації;
- б) термінологічні системи різних галузей знань та діяльності;
- в) класифікація та кодування інформації;

2) методи випробовування (аналізування), системи та методи забезпечення якості, контролювання якості та керування якістю;

3) метрологічне забезпечення (захист громадян і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювання);

4) системи фізичних величин та одиниць вимірювання;

5) стандартні довідкові дані про фізичні сталі та властивості речовин і матеріалів;

6) системи технічної та іншої документації загального застосування;

7) умовні позначки, зокрема, графічні та їхні системи, розмірні геометричні системи (допуски, посадки, геометрія поверхні тощо) та їх контролювання;

8) інформаційні технології, зокрема, програмні та технічні засоби інформаційних систем загальної визначеності;

9) продукція, призначена для використання у різних видах економічної діяльності, та для державних закупівель і широкого вжитку;

10) системи та господарські об'єкти, які мають важливе значення та їхні складники, зокрема транспорт, зв'язок, енергосистема, використання природних ресурсів тощо;

11) вимоги щодо захисту прав споживачів, охорони праці, ергономіки, технічної естетики, охорони навколишнього природного середовища;

12) будівельні матеріали, процеси, типові деталі та будинки, системи функціонального забезпечення будинків, складні будівельні споруди та методи контролю у будівництві;

13) потреби оборони, мобілізаційної готовності та державної безпеки.

Стандарт може стосуватися об'єкта загалом або лише окремих його частин чи певних аспектів.

Державні стандарти розробляють на об'єкти міжгалузевого застосування, які необхідні для єдності і взаємозв'язку в різних галузях науки і техніки, виробництва, відпочинку, охорони довкілля, сировини: організація проведення робіт з стандартизації; термінологічні системи різних галузей знань та діяльності; класифікація та керування техніко-економічної та соціальної інформації; системи і методи забезпечення якості та контролю якості (вимірювання, аналіз), методи випробувань; вимоги техніки безпеки, гігієни праці, охорона навколишнього природного середовища, вимоги до використання природних, зокрема і земельних ресурсів, оборона країни тощо; об'єкти державних соціально-економічних та державних науково-технічних програм. Об'єктами галузевої стандартизації можуть бути прилади, вироби, окремі види продукції, тобто вироби обмеженого використання. Існують також стандарти окремих підприємств, наприклад, нормативні документи у галузі організації і управління виробництвом та якості продукції.

Основні принципи стандартизації:

1) врахування рівня розвитку науки і техніки, екологічних вимог, економічної доцільності й ефективності технологічних процесів для виробника, вигоди та безпеки для споживача і держави загалом;

2) гармонізація нормативних документів із стандартизації з міжнародними, регіональними і національними стандартами інших країн; забезпечення відповідності вимог нормативних документів актам законодавства;

3) участь у розробленні нормативних документів усіх зацікавлених сторін (розробник, виробник, споживач); взаємозв'язок і узгодженість нормативних документів усіх рівнів; придатність нормативних документів для сертифікації і продукції;

4) відкритість інформації про чинні стандарти і програми робіт зі стандартизації з урахуванням вимог чинного законодавства;

5) відповідність комплексів (систем) стандартів складу та взаємозв'язкам об'єктів стандартизації для певної галузі, раціональ-

ність, несуперечність та обґрунтованість вимог стандартів, можливість їх перевірки;

б) застосування інформаційних систем і технологій у галузі стандартизації.

Мета та основні завдання стандартизації знаходяться у логічному взаємозв'язку з рівнем розвитку країни та спрямовані на вирішення питань міжнародного співробітництва, внутрішнього розвитку країни та розвитку самої системи стандартизації.

Мета стандартизації:

- установити положення, що забезпечують відповідність об'єкта стандартизації своїй визначеності та безпечність його щодо життя чи здоров'я людей, тварин, рослин, а також майна й охорони навколишнього природного середовища;

- створити умови для раціонального застосування всіх видів національних ресурсів;

- сприяти усуненню технічних бар'єрів у торгівлі, підвищити конкурентоспроможність продукції, робіт та послуг відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технологій.

Завдання стандартизації:

1) забезпечувати продукцію, процеси та послуги стосовно життя, здоров'я та майна людей, тварин, рослин, довкілля;

2) захищати та зберігати майно і продукцію, зокрема під час їх транспортування чи зберігання;

3) досягати високої якості продукції, процесів та послуг, відповідної до рівня розвитку науки, техніки, технологій і потреб людей;

4) реалізувати права споживачів;

5) забезпечувати технічну та інформаційну сумісність і взаємозамінність;

6) досягати збіжності результатів контролю;

7) встановлювати оптимальні вимоги до суспільно важливих продукції, процесів та послуг;

8) ощаджувати всі види ресурсів, поліпшувати техніко-економічні показники виробництва;

9) впроваджувати новітні технології, оновлювати виробництво та підвищувати його продуктивність;

10) забезпечувати господарські об'єкти, складні технічні системи з урахуванням допустимого ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій;

11) розвивати міжнародне та регіональне співробітництво;

12) усувати технічні бар'єри у торгівлі.

1.2. Види стандартизації та нормування

Відповідно до специфіки стандартизації та змісту вимог, стандартизацію поділяють на такі види (рис. 1.1).

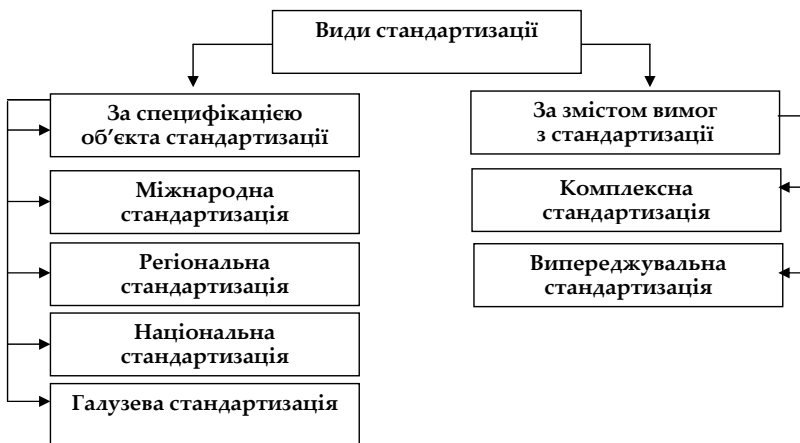


Рис. 1.1. Характеристика видів стандартизації

Міжнародна стандартизація – стандартизація, участь в якій доступна для відповідних органів всіх країн.

Регіональна стандартизація – стандартизація, участь в якій доступна для відповідних органів країн лише одного географічного або економічного регіону.

Національна стандартизація – стандартизація, яка проводиться на рівні однієї певної країни.

Галузева стандартизація – стандартизація, яка проводиться на рівні однієї конкретної галузі виробництва.

Комплексна стандартизація – стандартизація, за якої здійснюється цілеспрямоване і планомірне встановлення і використання системи взаємозв'язаних вимог як до самого об'єкта комплексної стандартизації загалом, так і його основних елементів для оптимального вирішення конкретної проблеми,

Випереджувальна стандартизація – стандартизація, за якої встановлюються підвищені вимоги відносно вже досягнутих на практиці норм і вимог до об'єктів стандартизації, які, згідно з прогнозами, будуть оптимальними в майбутньому.

Слід розрізняти поняття стандартизації і стандарту. Якщо стандартизація – це діяльність, то стандарт – це нормативний документ.



Стандарт – створений на основі консенсусу та ухвалений визнаним органом нормативний документ, що встановлює для загального і багаторазового користування правила, настановні вказівки або характеристики різного виду діяльності чи її результатів і який є спрямованим на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступним широкому колу користувачів.

Види стандартів. Відповідно до специфіки об'єкта стандартизації, складу та змісту вимог, установлених для нього, для різних категорій нормативних документів з стандартизації розробляють стандарти таких видів (рис. 1.2).

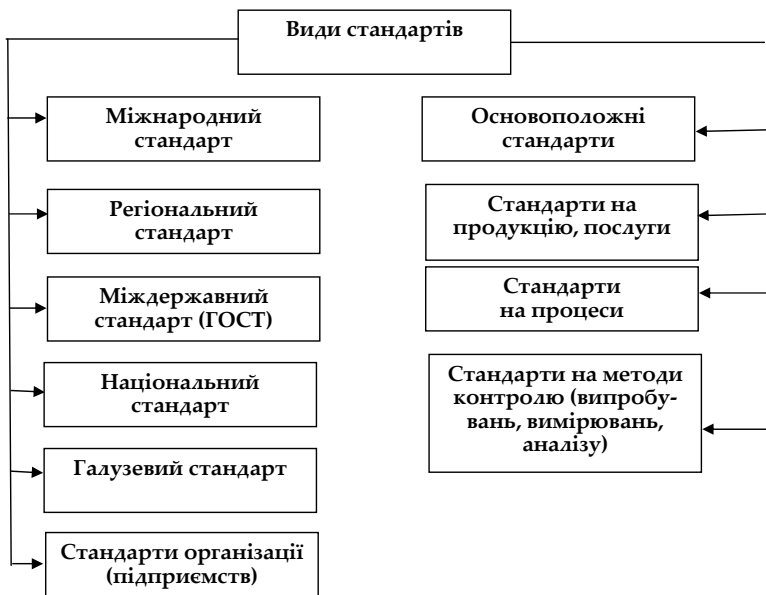


Рис. 1.2. Логічна схема видів стандартів

Міжнародний стандарт – стандарт, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації.

Регіональний стандарт – стандарт, прийнятий регіональною організацією зі стандартизації.

Міждержавний стандарт (ГОСТ) – стандарт, прийнятий країнами СНД, що приєдналися до Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології і сертифікації, і який застосовується ними безпосередньо.

Національний стандарт – стандарт, прийнятий національним органом з стандартизації.

Галузевий стандарт – стандарт, прийнятий галузевим органом зі стандартизації на рівні однієї конкретної галузі виробництва.

Стандарти організації (підприємств) – стандарти, прийняті службою стандартизації конкретного підприємства, організації, об'єднання, установи для цих об'єктів.

Основоположні стандарти встановлюють: організаційно-методичні та загальнотехнічні положення для визначеної галузі стандартизації; терміни та визначання; загальнотехнічні вимоги та правила; норми, що забезпечують впорядкованість, сумісність, взаємозв'язок та взаємозгодження різних видів технічної та виробничої діяльності під час розроблення-виготовлення, транспортування та утилізації продукції; норми, що забезпечують охорону навколишнього природного середовища.

Стандарти на продукцію, послуги встановлюють вимоги до груп однорідної або конкретної продукції, послуги, які забезпечують її відповідність своєму призначенню.

Стандарти на процеси встановлюють основні вимоги до послідовності та методів (засобів, режимів, норм) виконання різних робіт (операцій) у процесах, що використовуються у різних видах діяльності та забезпечують відповідність процесу його призначення.

Стандарти на методи контролю (виробчвань, вимірювань, аналізу) встановлюють послідовність робіт, операцій, способи (правила, режими, норми) і технічні засоби їх виконання для різних видів та об'єктів контролю продукції, процесів, послуг.

Стандарти та технічні умови повинні використовуватися на всіх стадіях життєвого циклу продукції.

Національні стандарти на території України застосовують всі підприємства незалежно від форм власності підпорядкування: громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності; міністерства (відомства), органи державної виконавчої влади, на діяльність яких поширюється їх дія.

Галузеві стандарти на території України застосовують для організацій (підприємств, установ) сфери управління органу, який їх затвердив, та їхні підприємства – суміжники, а також на добровільних засадах інші підприємства та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності.

Стандарти науково-технічних та інженерних товариств (спілок) застосовують добровільно підприємства, окремі громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, які вважають доцільним використовувати нові передові засоби, технології, методи і т.ін., вимоги до яких містяться в цих стандартах. Використання таких стандартів для виготовлення продукції можливо лише за згодою замовника або споживача цієї продукції, що закріплено договором або іншою угодою.

Технічні умови використовують: підприємства незалежно від форми власності і підлеглості, громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності за договірними зобов'язаннями або ліцензіями на право виготовлення та реалізації продукції (надання послуг).

Стандарти організації (підприємства) застосовують лише на конкретному підприємстві та на підприємствах, що входять до складу об'єднань (концерни, асоціації), які затвердили ці стандарти.

Міжнародні, міждержавні та регіональні стандарти, національні стандарти інших країн застосовуються в Україні в межах її міжнародних договорів за порядком, який встановлює Держстандарт України. Дозволяється застосування цих стандартів та стандартів фірм інших країн для виготовлення й поставки продукції на експорт за пропозиціями споживачів (замовників) цих країн на договірних засадах і відповідно до міжнародного законодавства у сфері захисту авторських прав.

У разі поставки продукції на експорт відповідно до вимог міжнародних регіональних та національних стандартів інших країн або стандартів фірм зарубіжних країн, які встановлені в контрактах на поставку за пропозицією споживача (замовника), слід виконувати обов'язкові вимоги державних стандартів України під виготовлення продукції, її зберігання та транспортування територією України.

Продукція підприємств України або громадян – суб'єктів підприємницької діяльності не підлягає реалізації за призначенням, якщо вона не відповідає обов'язковим вимогам, передбаченим чинними стандартами або технічними умовами.

Продукція, яка імпортується, повинна відповідати обов'язковим вимогам державних або галузевих стандартів України щодо безпеки та охорони навколишнього середовища.

1.3. Правові основи стандартизації та нормування

Державну політику у сфері стандартизації визначають закони України та інші нормативно-правові акти. Принципові положення державної системи стандартизації відображені в декретах Кабінету Міністрів України:

Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» від 10.05.1993 р., який визначає правові та економічні основи систем стандартизації та сертифікації, встановлює організаційні форми їх функціонування на території України і розглядає державну систему стандартизації, її мету і принципи управління, форми та загальні організаційно-технічні правила виконання всіх робіт із стандартизації, основні принципи стандартизації; нормативні документи із стандартизації та вимоги до них – категорії нормативних документів із стандартизації, державні стандарти України, галузеві стандарти, стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок, технічні умови і стандарти підприємств, відповідальність за розроблення і затвердження нормативних документів, використання нормативних документів; організацію робіт із стандартизації – управління діяльністю у сфері стандартизації, технічні комітети з стандартизації, інформаційне забезпечення робіт із стандартизації; фінансування робіт із стандартизації, стимулювання застосування державних стандартів – джерела фінансування, використання коштів, одержаних від реалізації стандартів, міжнародні відносини у сфері стандартизації, участь Державного комітету України з стандартизації, метрології та сертифікації у міжнародному співробітництві у сфері стандартизації, міжнародні договори.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08.04.1993, який встановлює правові основи державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил суб'єктами підприємницької діяльності визначає їх відповідальність за порушення цих стандартів, норм і правил та розглядає визначання термінів, що вживаються в Декреті – продукція, якість продукції, стандарт, норми, правила; органи державного нагляду та службові особи, які здійснюють держнагляд – державні інспектори, голова Держстандарту, начальники управлінь, директори центрів стандартизації; об'єкти і форми державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил – форми державного нагляду, об'єкти державного нагляду; функції органів держнагляду, права, обов'язки та відповідальність їх службових осіб – функції органів держнагляду, права, обов'язки та відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за порушення стандартів, норм і правил.

Інші нормативні документи:

ДСТУ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення.

ДСТУ 1.1-2001. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять.

ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів.

ДСТУ 1.3:2004. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначення технічних умов.

ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів.

ДСТУ 1.6-2004. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів.

ДСТУ 1.7-2001. Державна система стандартизації. Правила і методи прийняття та застосування міждержавних і регіональних стандартів.

ДСТУ 1.12:2004. Національна стандартизація. Правила ведення справ нормативних документів.

В Україні застосовуються стандарти Української РСР, які використовуються як державні до їх заміни або скасування. Як державні стандарти України також використовуються стандарти колишнього СРСР (ГОСТ), передбачені Угодою про проведення погодженої політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації (Москва, від 13.03.1992). Слід зазначити використання міжнародних стандартів як державних, наприклад стандарти серії ISO 14000.

1.4. Основні поняття та їх визначення

Стандартизація – діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового користування стосовно розв'язання існуючих чи можливих проблем і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості за таких умов.

Національна система стандартизації – це система, яка визначає основну мету і принципи управління, форми та загальні організаційно-технічні правила виконання всіх видів робіт із стандартизації.

Національна стандартизація – стандартизація, що проводиться на рівні однієї певної країни.

Об'єкт стандартизації – об'єкт, що має бути застандартизованим.

Галузь стандартизації – сукупність взаємопов'язаних об'єктів стандартизації.

Сфера стандартизації – сфера діяльності, що охоплює взаємозв'язані об'єкти стандартизації.

Рівень стандартизації – географічно, політично чи економічно означений ступінь участі у стандартизації.

Нормативний документ – документ, що встановлює правила, загальні принципи чи характеристики щодо різних видів діяльності або їх результатів.

Вид нормативного документа – певний складник розподілу документів відповідно до специфіки об'єктів і аспектів стандартизації.

Комплекс (система) стандартів – сукупність взаємозв'язаних стандартів, що належать до певної галузі стандартизації і встановлюють взаємоузгоджені вимоги до об'єктів стандартизації на підставі загальної мети.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Сутність, принципи, мета і завдання стандартизації та нормування. 2. Види стандартизації та нормування. 3. Суб'єкти стандартизації. 4. Об'єкти стандартизації. 5. Основні принципи стандартизації. 6. Правові основи стандартизації. 7. Мета стандартизації. 8. Завдання стандартизації. 9. Види стандартів. 10. Основоположні стандарти. 11. Національна стандартизація. 12. Міжнародний стандарт. 13. Регіональний стандарт. 14. Міждержавний стандарт (ГОСТ). 15. Що таке «Галузевий стандарт»? 16. Що таке «Національний стандарт»? 17. Основоположні стандарти. 18. Стандарти на продукцію, послуги. 19. Технічні умови. 20. Міжнародні, міждержавні та регіональні стандарти. 21. Галузь стандартизації. 22. Сфера стандартизації. 23. Що таке «нормативний документ»? 24. Стандарт організації. 25. Національна стандартизація України, її початок та призначення. 26. Позначення нормативних документів. 27. Організація робіт із стандартизації. 28. Національний стандарт ДСТУ 1.0:2003, його мета, принципи та основні завдання.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ ІЗ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ І ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

- 2.1. *Організація робіт із стандартизації та нормування у землеустрої*
- 2.2. *Нормативні документи і порядок їх розроблення*
- 2.3. *Правила позначення нормативних документів*
- 2.4. *Зміст стандартів та технічних умов*
- 2.5. *Концепція єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ)*
- 2.6. *Галузева програма створення єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ)*
- 2.7. *Концепція системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель (СНОЗ)*
- 2.8. *Галузева програма стандартизації та нормування охорони земель*
- 2.9. *Концепція Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ЄСНПАДЗК)*
- 2.10. *Галузева програма створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру*

Відповідно до статті 23 Закону України «Про землеустрій» нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою встановлюють порядок організації, державні стандарти, норми і правила виконання робіт із землеустрою, їх склад і зміст. Нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами землеустрою.

Державні стандарти, норми і правила у сфері землеустрою відповідно до статті 24 Закону встановлюють комплекс якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов. Державні стандарти, норми і правила у сфері землеустрою розробляються і затверджуються в установленому законом порядку.

Одним із шляхів вирішення проблем сталого землекористування є створення узгодженої системи національних нормативів і стандартів, норм та нормативів, що повинні забезпечити екологізацію існуючих нормативних документів і розробку нових життєздатних екологічних норм і правил. Створення єдиної державної системи стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, використання та охорони земель передбачене нормами чинного земельного законодавства, а саме: ст. 165 Земельного кодексу України, Закону Укра-

їни «Про землеустрій», ст. 16, 28, 29, 30 Закону України «Про охорону земель», ст. 12, 17, 18 Закону України «Про оцінку земель», п. 11 ст. 4 Положення про Державний комітет України із земельних ресурсів, Указом Президента України від 12.01.2009 №5/2009 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель».

Зокрема, п.п. 8 п. 2, Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель» визначено «завершити розроблення та у тримісячний строк затвердити: нормативи у сфері охорони земель та відтворення родючості ґрунтів, нормативно-технічні документи, державні стандарти, норми і правила у сфері землеустрою, нормативні документи із стандартизації у сфері охорони земель та відтворення родючості ґрунтів».

Питанням стандартизації та нормування у сфері землеустрою, використання й охорони земель присвячено роботи таких провідних науковців, як С.Ю.Булигін, Г.І.Балюк, Д.С.Добряк, Й.М.Дорош, О.П.Канаш, А.Г.Мартин, Р.І.Марусенко, А.М.Мірошниченко, Л.Я.Новоковський, С.О.Осипчук, А.М.Третяк та інших. Водночас залишається відкритим питання розробки організаційно-економічного механізму формування галузевої системи стандартизації та нормування у сфері сталого аграрного землекористування.

2.1. Організація робіт із стандартизації у землеустрої

Кервують та координують діяльність у сфері стандартизації центральні органи виконавчої влади в межах їхньої компетенції та закріплених сферах діяльності.

Центральний орган виконавчої влади у сфері стандартизації у межах своїх повноважень:

1) забезпечує здійснення державної політики у сфері стандартизації;

2) вживає заходів щодо гармонізування розроблюваних національних стандартів з відповідними міжнародними (регіональними) стандартами;

3) бере участь у розробленні й узгодженні технічних регламентів та інших нормативно-правових актів з питань стандартизації;

4) установає правила стосовно того, як треба розробляти, схвалювати, приймати, переглядати, змінювати та скасовувати чинність національних нормативних документів (НД), як їх позна-

чати, класифікувати за видами та іншими ознаками кодування та реєстрації;

5) вживає заходів щодо виконання зобов'язань, зумовлених участю в міжнародних (регіональних) організаціях стандартизації;

6) співпрацює у сфері стандартизації з відповідними органами інших держав;

7) формує програму робіт із стандартизації та координує її виконання;

8) вирішує питання щодо створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації, визначає їх повноваження та порядок створювання;

9) організовує створення та ведення Національного фонду нормативних документів і Національного центру міжнародної інформаційної мережі ISONET WTO;

10) організовує надання інформаційних послуг з питань стандартизації.

Суб'єкти стандартизації, які керують галузями (підгалузями) розробляють, приймають, змінюють та скасовують стандарти організацій. Роботи із стандартизації стосовно інформації, яка має обмежений доступ, виконують відповідно до Закону України «Про державну таємницю».

На технічні комітети покладено функції розробляти, розглядати та погоджувати міжнародні (регіональні) та національні НД.

Роботи із стандартизації в галузі будівництва організовує Мінбудархітектури України.

Інформацію про державні і міжнародні стандарти, стандарти інших країн, державні класифікатори, органи з питань сертифікації, довідкові дані різного практичного призначення тощо забезпечує ДКТРСП України. До системи ДКТРСП України належать науково-дослідні інститути, приладобудівні заводи, територіальні центри, навчальні заклади. ДКТРСП України координує діяльність 118 технічних комітетів із стандартизації, 134 органів із сертифікації продукції, систем якості та послуг, 600 випробувальних центрів (лабораторій).

Детальні вимоги з питань організації робіт із стандартизації наведено у ДСТУ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення та ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Порядок розроблення національних нормативних документів та інших.

Державна система стандартизації спрямована на забезпечення реалізації єдиної технічної політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації, захисту інтересів споживачів продукції, послуг, взаємозамінності та сумісності продукції, її уніфікації, економії всіх видів ресурсів.

Нормативною базою державної системи стандартизації є: державні стандарти; галузеві стандарти; стандарти науково-технічних та інженерних товариств (спілок); технічні умови; стандарти підприємств. За відсутності державних стандартів чи в разі необхідності встановлення вимог, які доповнюють вимоги державних стандартів, розробляються галузеві стандарти на продукцію.

Державний нагляд за додержанням стандартів норм і правил здійснює ДКТРСП України та його територіальні органи. Об'єкти державного нагляду: продукція виробничо-технічного призначення; товари народного споживання; продукція тваринництва, рослинництва, продукти харчування; імпортна продукція на відповідність чинним в Україні нормативним документам; продукція експортна – на відповідність нормативним документам; різні виробництва – на відповідність установленим вимогам щодо сертифікації продукції.

Державні стандарти України за дорученням Держстандарту України можуть розробляти також підприємства, установи і організації, які мають у відповідній галузі стандартизації необхідний науково-технічний потенціал. Стандарти науково-технічних та інженерних товариств (спілок) розробляють самі товариства (спілки). Стандарти підприємства розробляють служби стандартизації підприємства (організації).

Роботи зі стандартизації здійснюють відповідно до річного плану, який формують на основі довгострокових програм і проектів планів роботи із стандартизації.

Відповідають за відповідність нормативних документів із стандартизації вимогам чинного законодавства, а також їх науково-технічний рівень несуть розробники, організації та установи, які провели їх експертизу, і органи, підприємства, установи, організації та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, що затвердили ці документи.

Порядок розроблення, узгодження, затвердження, поширення, перевірки, перегляду, зміни та скасування стандартів регламентовано:

- a) для державних стандартів – ДСТУ 1.2:2003;
- b) для технічних умов – ДСТУ 1.3:2004;
- c) для стандартів організацій, підприємств – ДСТУ 1.5:2004;
- d) для галузевих стандартів – органом, до сфери управління якого входять підприємства, установи, організації, на які поширюється дія стандарту;
- e) для стандартів науково-технічних та інженерних товариств – їхніми статутними органами;

f) для міжнародних і регіональних стандартів – ДСТУ 1.7-2001.

g) для державних класифікаторів – ДСТУ 1.10.

Існуюча система нормативів, що використовуються для регулювання та адміністрування землекористування із часу прийняття Законів України «Про землеустрій» (2003 р.), «Про охорону земель» (2003 р.) на сьогодні не сформовано і характеризується безсистемністю, розпорошеністю та фрагментарністю. Так, у галузі земельних відносин та землекористування досить часто використовуються неспецифічні системи нормативних документів, а саме:

- нормативні документи у сфері містобудування;
- нормативні документи у галузі забезпечення санітарно-гігієнічного благополуччя населення (санітарні норми);
- нормативні акти у сфері забезпечення пожежної безпеки;
- нормативні документи із забезпечення ветеринарно-санітарного благополуччя.

Основна частина таких документів розроблялася на базі досягнень науки періоду 60–70-х років ХХ ст., а тому вони або практично втратили чинність, або потребують внесення значних змін та доповнень. Загалом, до них можна віднести ГОСТи, санітарні правила і норми, гірничотехнічні нормативи, державні будівельні норми, що тією чи іншою мірою стосуються питань контролю за забрудненням ґрунтів, визначення їхнього якісного стану, збереження родючого шару ґрунту, рекультивації порушених земель, землювання тощо. На жаль, практично відсутні стандарти, які б установлювали нормативи оптимального співвідношення земельних угідь, класифікації земель та комплекс якісних і кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою тощо.

Серед загальної сукупності НД у сфері охорони земель найбільш розроблені стандарти якісного стану ґрунтів. Загалом, згідно з Переліком основних нормативних документів у галузі ґрунтознавства, агрохімії та охорони ґрунтів, в Україні розроблено 228 національних стандартів України (ДСТУ) та національних стандартів, гармонізованих з міжнародними і європейськими (ДСТУ ISO та ДСТУ EN) за напрямом «Якість ґрунту. Ґрунтознавство» (група 13.080 згідно з ДК 004-2008), з яких станом на 2009 рік набрали чинності 161 стандарт. Крім того, в Мінагрополітики України розроблено та прийнято 13 стандартів (2 ГОСТи та 11 СОУ), що стосуються основних засад, порядку, правил та вимог проведення сертифікації земель (підгрупи 03.020.10 «Керування довкіллям»; 03.120.20 «Сертифікація продукції та підприємств. Оцінювання відповідності»; 13.080.01 «Якість ґрунту та ґрунтознавство взагалі»).

Головну роль з активізації розробки відповідних стандартів відіграє Технічний комітет (ТК) 142 «Грунтознавство», створений наказом Держстандарту України від 26.09.2001 року № 480 відповідно до ст. 9 Закону України «Про стандартизацію» (ведення секретаріату ТК 142 доручено ННЦ «ІА імені О. Н. Соколовського»). Крім розробки стандартів з якісного стану ґрунтів ТК 142 здійснює також перегляд існуючих стандартів радянського періоду та скасування НД, що втратили чинність. Так, за участі ТК 142 вже скасовано 16 міждержавних (ГОСТ) та галузевих (ОСТ) стандартів, на черзі, ще 33 стандарти, які будуть скасовані після впровадження відповідних національних стандартів. Серед міждержавних стандартів СНД та СРСР у сфері охорони земель та якості ґрунтів, що на сьогодні не потребують перегляду та скасування, на думку ТК 142, підлягають використанню 68 ГОСТів.

Плідна робота ТК 142 є скоріше винятком з правил, адже в Україні станом на 04.11.2009 сформовано 155 технічних комітетів, але ефективно працюють трохи більше половини, що зумовлено малою зацікавленістю суб'єктів господарювання у розробленні стандартів і реорганізації галузей економіки та самих установ. Багаторазові спроби Держспоживстандарту активізувати роботи ТК не дали бажаних результатів через відсутність їхньої регулярної фінансової підтримки.

До того ж, як відомо, для розвитку національної стандартизації держав із перехідною економікою, згідно з рекомендаціями Міжнародного торгового центру UNCTAD/WTO, оприлюдненими в документі «Карта шляху до якості. Наставниці щодо перегляду інфраструктури зі стандартизації, управління якістю, акредитації та метрології на національному рівні», фундаментальне значення має довгострокове бюджетне фінансування. Навіть у державах з розвинутою економікою частка держави у фінансуванні робіт, наприклад 2005 року, становила (тис. швейцар. франків): Велика Британія – 7 875; Італія – 6 153; Польща – 11 931; Німеччина – 11 450.

На жаль, як показала практика, фінансування робіт із створення єдиної державної системи стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, охорони земель та сталого землекористування в Україні має непостійний короткотерміновий характер. Хоча певні позитивні зрушення у цій сфері все ж таки існують.

Так, 2008 року за напрямом «Науково-технічні розробки, інформаційно-методичне забезпечення, стандартизація і нормування, виконання робіт за державними цільовими програмами і розроблення проектів нормативно-правових актів у сфері регулювання земельних відносин» Держкомзему було виділено кошти з державного бюджету в розмірі 5 млн грн, за рахунок яких стало можливим

виконання перших науково-дослідних робіт з розроблення системи стандартів у сфері землеустрою, використання та охорони земель.

Вказані роботи стосувалися розробки 17 проєктів галузевих стандартів, з них 5 – національних (ДСТУ) та 12 – галузевих (СОУ), а також 3 концепції стандартизації та нормування у сфері землеустрою, охорони земель та державного земельного кадастру. На сьогодні затверджені Держкомземом та набрали чинності 2 галузевих стандарти:

СОУ ДКЗР 00032632-01:2009 «Правила розроблення нормативних документів, побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів» (затверджений Наказом Держкомзему від 07.02.2009 № 67, чинний з 01.04.2009, зареєстровано в ДП «УкрНДНЦ» № 32595752/1857 від 13 лютого 2009 р.) – стандарт встановлює правила розробки, приймання, зміни та скасування нормативних документів Держкомзему з врахуванням основних положень національної стандартизації;

СОУ ДКЗР 00032632-012:2009 «Оцінка земель. Правила розроблення технічної документації з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів» (затверджений наказом Держкомзему від 24.06.2009 № 335, чинний з 01.10.2009, зареєстровано в ДП «УкрНДНЦ» № 32595752/1927 від 10.09.2009). Ще два галузеві стандарти затверджено наказом Держкомзему від 17.07.2009 № 375.

Поряд із цим, зазначимо, що 2009 року майже всі роботи з подальшої розробки проєктів стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, охорони земель та сталого землекористування були призупинені Держкомземом через зміну його керівника. Також однією з основних причин недодержання вимог земельного законодавства щодо створення системи стандартизації є відсутність профільного ТК, без якого неможливо виконати процедуру розроблення, прийняття, зміни та скасування міждержавних, державних та галузевих стандартів, норм і правил, а також досягнення його продуктивного функціонування.

Позитивним зрушення на шляху створення профільного ТК є досвід функціонування новостворених 2008 року Держкомземом підкомітетів стандартизації (далі – ПК): а саме: ПК «Охорона земель» в складі ТК 82 «Охорона навколишнього природного середовища України», що почав здійснювати стандартизацію в галузі охорони земель та землеустрою, та ПК «Стандартизація термінології і визначень у галузі земельних відносин» у складі ТК 19 «Науково-технічна термінологія», що також почав здійснювати стандартизацію термінології та визначень у відповідній сфері.

З огляду на вказані позитивні зрушення із стандартизації, зауважимо, що сфера діяльності новостворених ПК лише частково охоплює об'єкти стандартизації у сфері землеустрою, охорони земель та сталого землекористування, а тому, на цьому етапі, вкрай необхідним є створення на базі Держкомзему та його головних науково-дослідних інститутів землеустрою повноцінного ТК «Землеустрій та стале землекористування», відповідно до Типового положення про технічний комітет стандартизації. Вибір Держкомзему, як бази функціонування ТК, пов'язаний з його багаторічним досвідом щодо розробки нормативно-правових актів та узгодження землевпорядної термінології з нормами чинного земельного законодавства. Крім того, у своїй структурі Держкомзем має розгалужену систему територіальних управлінь земельних ресурсів та інститутів землеустрою, тісно співпрацює з центральними органами виконавчої влади та науково-дослідними установами, та має можливість залучати до роботи із стандартизації провідних учених і фахівців української землевпорядної школи і представників всіх зацікавлених сторін.

Основоположне значення для продуктивного функціонування ТК «Землеустрій та стале землекористування» має кодифікація об'єктів стандартизації ТК за напрямками діяльності згідно з Українським класифікатором нормативних документів (ICS:2004, МОО) ДК 004-2008 (відповідний класифікатор замінив ДК 004-2003 за наказом Держспоживстандарту від 26 серпня 2008 року № 301), що є досить проблематичним. Адже, як і в попередньому класифікаторі, так і в ДК 004-2008 цілком відсутня група, яка б відповідала за об'єкти: земля, ландшафти, землекористування, землеустрій, охорона земель, земельний кадастр тощо. А тому зазначений класифікатор потребує суттєвого доопрацювання та внесення змін у частині виділення кодів класифікації та відповідних об'єктів стандартизації згідно з нормами чинного земельного законодавства та вимог Міжнародного класифікатора стандартів (ICS).

До того ж, на думку А.М. Мірошніченка, потенційними об'єктами землевпорядного нормування повинні бути визначені всі можливі об'єкти земельних відносин загалом:

- параметри використання землі як природного ресурсу;
- характеристики стану земель;
- параметри впливу на землі та допоміжні показники, у разі невіднесення їх до сфери нормування іншого органу.

Відповідна система нормативів у сфері сталого аграрного землекористування, на думку А.М. Третяка, повинна включати наступні групи:

- організаційно-методичні;

- оптимального співвідношення земельних угідь;
- якісного стану ґрунтів;
- гранично-допустимого забруднення ґрунтів;
- деградації земель та фунтів;
- інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення;

- обмеження діяльності.

Зазначені пропозиції перекликаються з напрацюваннями ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», який виокремлює сім груп нормативних документів у галузі використання та охорони земель, які потребують розробки та затвердження в найближчій оглядовій перспективі:

- класифікаційні;
- оптимізаційні: оптимізації структури земельних угідь; оптимізації структури агроландшафту;
- технологічні нормативи використання сільськогосподарських угідь: хімічні, механічні, меліоративні та інші;
- гірничотехнічні;
- деградаційні;
- режимні;
- видлучення (відведення) земель.

Отже, комплекс нормативних документів у сфері землеустрою та сталого аграрного землекористування повинен забезпечувати нормативну основу для формування балансу між рівнями експлуатації (використання) земель, шкідливого впливу на земельні ресурси та спроможністю до їх відновлюваності, а також містити взаємопогоджені вимоги як до стандартизації процесу сталого аграрного землекористування, так і до елементів, з яких він складається чи від яких залежить.

За підрахунками Держкомзему, для створення єдиної державної системи стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, використання та охорони земель необхідно розробити 131 стандарт, з яких 48 визначено як першочергові.

2.2. Нормативні документи і порядок їх розроблення

Нормативний документ – документ, що встановлює правила, загальні принципи чи характеристики щодо різних видів діяльності або їх результатів. Існує багато видів нормативних документів, які розподіляють відповідно до специфіки об'єктів і аспектів стандартизації.



Залежно від об'єкта стандартизації, положень, які містить документ, та процедур надання йому чинності, розрізняють такі нормативні документи:

- стандарти;
- кодекси усталеної практики (настанови, правила, зводи правил, державні класифікатори, каталоги тощо);
- технічні умови.

Настанова, звід правил (правила) – нормативний документ, що рекомендує практичні прийоми чи методи проектування, виготовлення, монтажу, експлуатації або утилізації обладнання, конструкцій чи виробів.

Регламент – прийнятий органом влади нормативний документ, що передбачає обов'язковість правових положень.

Технічний регламент – регламент, що містить технічні вимоги або безпосередньо, або через посилання на стандарт, технічні умови, настанову чи їхній зміст. Приміром, Технічний регламент може бути доповнений технічною настановою, яка означає способи додержання вимог регламенту, тобто вичерпним положенням.

Технічні умови – нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати виріб, процес чи послуга.

Класифікатор – документ, в якому відповідно до прийнятих ознак класифікації та методів кодуння об'єкти класифікації розподілено на групування і цим групуванням надано коди.

Каталог – систематичний звід, перелік будь-яких об'єктів, який дає змогу віднайти кожен об'єкт і певну ознаку відповідно до прийнятих правил його укладання. Каталог містить характеристики, показники та інші дані щодо об'єктів, внесених до каталогу.

Стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови мають чинність відповідно до рівнів суб'єктів стандартизації, встановлених законодавством. Національні стандарти, кодекси усталеної практики та державні класифікатори застосовують на добровільних засадах, якщо інше не встановлено законодавством. Порядок відносно того, як застосовувати стандарти для забезпечення потреб оборони України, визначає Міністерство оборони України відповідно до покладених на нього функцій. Порядок відносно того, як розробляти та застосовувати стандарти для забезпечення потреб державної безпеки та мобілізаційної готовності, визначають центральні органи виконавчої влади відповідно до покладених на них функцій.

Залежно від специфіки об'єкта стандартизації встановлено такі види стандартів:

- 1) засадничі (організаційно-методичні, загальнотехнічні та термінологічні);

- 2) на методи (методики) випробовування (вимірювання, аналізування, контролювання);
- 3) на продукцію;
- 4) на процеси;
- 5) на послуги;
- 6) на сумісність продукції, послуг чи систем у їхньому спільному використуванні;
- 7) загальних технічних вимог.

Згідно з рівнями суб'єктів стандартизації в Україні розрізняють такі нормативні документи:

- 1) національні;
- 2) організацій.

Нормативний документ національного рівня розробляють на об'єкти стандартизації державного значення та приймають на засадах консенсусу.

Міжнародні та регіональні документи у сфері стандартизації приймають на засадах пріоритетності та переважно через нормативні документи національного рівня. Прийняті установленим порядком міжнародні та регіональні документи – це складники чинного Національного Фонду нормативних документів.

У сферах, де об'єкти стандартизації швидко змінюються або за потреби нагромадження досвіду використання виробу чи стандарту, щоб випробувати положення стандарту чи обґрунтувати вибір із можливих запропонованих альтернатив певних положень, розробляють пробні стандарти.

Пробний стандарт – стандарт, прийнятий тимчасово органом стандартизації і доведений до широкого кола користувачів для нагромадження потрібного досвіду у процесі його застосування і який може бути використаний як база стандарту.

Пробні стандарти розробляють, у разі потреби, також на основі проектів міжнародних та регіональних стандартів, які перебувають на завершальних етапах розроблення. Пробні стандарти можуть мати менший рівень консенсусу, зокрема його можна досягнути на рівні технічного комітету стандартизації чи навіть на рівні його робочої групи.

Як пробні стандарти можна застосовувати нові документи міжнародної організації стандартизації:

1. PAS – загальнодоступні технічні умови;
2. TS – технічні умови;
3. TA – галузеві технічні угоди.

Коли ж неможливо завершити розроблення проекту стандарту як стандарту за умов, установлених ДСТУ 1.2, його оформлюють як технічний звіт. Звіт не є нормативним документом.

Нормативні документи національного рівня на продукцію, процеси та послуги, для яких встановлено вимоги технічними регламентами та законодавством, потрібно будувати та викладати таким чином, щоб їх можна було використовувати для підтвердження відповідності зазначених продукції, процесів та послуг.

Нормативні документи інших суб'єктів стандартизації, крім вище зазначених, розробляють на продукцію, процеси чи послуги, якщо національних стандартів немає чи якщо є потреба встановити вимоги, які перевищують чи доповнюють вимоги національних стандартів.

Нормативні документи громадських організацій (наукових, науково-технічних та інженерних товариств і спілок) розробляють, якщо є потреба поширити результати фундаментального та прикладного досліджування чи практичного досвіду, одержаних у певних галузях науки чи сферах професійних інтересів.

Нормативні документи на рівні суб'єктів господарювання та їхніх об'єднань розробляють на продукцію, процеси й послуги, використовувані на власні потреби. Їх дозволено застосовувати для продукції, процесів та послуг, призначених для самостійного поставання, якщо у них встановлено положення, що регулюють відносини між виробником (постачальником) і споживачем (користувачем) та за згодою останнього.

Кодекси встановленої практики розробляють на устаткування, конструкції, технічні системи, вироби тієї самої чи подібної функційної визначеності, але які різняться конструктивним виконанням чи принципом дії, і для яких аспекти проектування, виготовлення чи встановлювання/монтажування, експлуатування чи утилізації є визначальні для їхнього безпечного функціонування (житлові, промислові будівлі та споруди, котли, посудини, що працюють під тиском, компресорне устаткування тощо). У кодексах встановленої практики також зазначають правила та методи стосовно того, як розв'язувати завдання щодо організації та координації робіт із стандартизації та метрології, а також як реалізувати певні вимоги технічних регламентів чи стандартів тощо.

Державні класифікатори належать до державної системи класифікації. Головними видами класифікаторів, що використовуються під час розроблення стандартів є: ДК 004 і ДК 009.

ДК 004 – український класифікатор нормативних документів (УКНД) призначено для впорядкування і класифікації стандартів та інших нормативних документів зі стандартизації. Він є основою для побудови каталогів, покажчиків, реєстрів, тематичних переліків нормативних документів. Цей класифікатор встановлює назви класифікаційних угруповань та їхні коди. Коди класифікаційних угру-

повань використовують для індексування нормативних документів із стандартизації усіх видів та рівнів приймання. Об'єкти класифікації цього класифікатора – стандарти різних видів і рівнів приймання та прирівнювані до них нормативні документи. Ознаками класифікації є галузі стандартизації (перший рівень класифікації) та об'єкти стандартизації (другий рівень класифікації з подальшою деталізацією на третьому рівні). Класифікація – ієрархічна, трирівнева. Кожний наступний рівень класифікації не змінює значення попередніх рівнів. У загальному випадку код позиції класифікатора має таку структуру:

XX. XXX. XX

де

XX клас (від 01 до 99),

XX.XXX група,

XX.XXX.XX підгрупа.

Клас кодують двозначним цифровим кодом. Код групи складається з коду класу та тризначного цифрового коду групи, відокремлених крапкою. Код підгрупи складається з коду групи та двозначного цифрового коду, відокремлених крапкою.

Приклад:

13.020	Захист довкілля
13.020.01	Довкілля та захист довкілля взагалі
13.020.10	Керування довкіллям
13.020.20	Економіка довкілля
13.020.30	Оцінювання впливу на довкілля
13.020.40	Забруднювання, боротьба із забруднюванням
13.020.50	Екологічне маркування
13.020.60	Життєвий цикл продукції
13.020.70	Проекти у сфері захисту довкілля
13.020.99	Інші стандарти стосовно захисту довкілля

Більшість груп, поділених на підгрупи, мають підгрупу з кодом, який закінчується на «99». Такі підгрупи містять стандарти на об'єкти, які не належать ні до об'єктів загальних підгруп, ні до об'єктів конкретних підгруп відповідних груп.

Технічні умови (далі – ТУ) встановлюють вимоги до продукції, призначеної для самостійного постачання, до виконання процесів чи надавання послуг замовнику і регулюють відносини між виробником (постачальником) і споживачем (користувачем). У ТУ встановлюють вимоги до якості, виконання, розмірів сировини, склад-

них одиниць, безпечності, охоплюючи вимоги до торгового фірмового знака, термінології, умовних позначок, методів випробування (вимірювання, контролювання, аналіз), пакування, маркування та етикетування, надання послуг, а також визначають, за потреби, способи оцінювання відповідності встановленим обов'язковим вимогам.

Право власності на нормативні документи встановлює та регулює чинне законодавство. В усіх нормативних документах, окрім національних, треба зазначати код згідно з «Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України» (ЄДРПОУ) юридичної особи, якій належить право власності на відповідний документ.

2.3. Правила позначення нормативних документів

Позначення нормативного документа складається з індексу, номера та року прийняття. Згідно з ДСТУ 1.0-2003 встановлено такі індекси документів:

для національного рівня:

- «ДСТУ» – національний стандарт;
- «ДСТУ-П» – пробний стандарт;
- «ДСТУ-Н» – настанова, правила, звід правил, кодекс установлені практики, які не прийнято як стандарт;
- «ДК» – державний класифікатор;
- «ДСТУ-ЗТ» – технічний звіт.

для інших рівнів:

- «СОУ» – стандарт організації;
- «ТУУ» – технічні умови, які не прийнято як стандарт;
- «СТУ» – стандарт наукового, науково-технічного або інженерного товариства чи спілки.

У позначці НД громадських організацій (окрім наукового, науково-технічного або інженерного товариства чи спілки), зареєстрованих в Мін'юсті України, як індекс рекомендовано застосувати скорочену назву відповідної організації. Індекси інших організацій у сфері стандартизації, а також документів інших суб'єктів стандартизації цей стандарт не встановлює; їх надають суб'єкти, які ухвалили ці документи.

Для позначення проектів документів застосовують індекс відповідного документа, сполучений із скороченням слова «проект» – «пр», яке розміщують перед індексом. Приклад:

*Проект національного стандарту матиме позначку прДСТУ,
а державного класифікатора – прДК.*

Установлені індекси нормативних документів не можна застосовувати для позначення інших документів чи в скороченнях.

Правила надання номера та позначення року:

- 1) для національних НД – згідно з ДСТУ 1.5;
- 2) для державних класифікаторів – згідно з ДСТУ 1.10;
- 3) для технічних умов – згідно з ДСТУ 1.3;
- 4) для міжнародних чи регіональних стандартів, які приймаються через національний стандарт, – згідно з ДСТУ 1.7.

У позначенні НД інших суб'єктів стандартизації рекомендовано після індексу НД зазначити коди державних класифікаторів:

1) групу згідно з ДК 009 (перші три цифри кодової позначки виду економічної діяльності);

2) через дефіс – код суб'єкта стандартизації, якому належить право власності на документ згідно з ЄДРПОУ;

3) інші складники позначення НД установлюють згідно з ДСТУ 1.3 суб'єкти, які схвалили ці НД.

Позначення не змінюють (не транслітерують), якщо у позначці чинного в Україні документа у сфері стандартизації використано позначення документа міжнародної чи регіональної організації (ISO, ІЕС, EN, ГОСТ чи іншої), а також якщо назву відповідного документа перекладено.

Позначення національних стандартів

Повне позначення національних стандартів України, кодексів усталеної практики та інших нормативних документів загальнодержавного застосування, прийнятих національним органом стандартизації, складається:

- з індексу згідно з ДСТУ 1.0;
- реєстраційного номера, наданого йому під час прийняття (до п'яти цифр);
- відокремленим знаком «двокрапка» чотирьох цифр року прийняття.

Приклади: ДСТУ 3145:2001; ДСТУ 13472:2004

Якщо група стандартів утворює комплекс стандартів, то реєстраційний номер стандарту складають з номера комплексу і номера стандарту в комплексі, які сполучають крапкою:

ДСТУ ККККК.ННН:РРРР, де ККККК – номер комплексу стандартів (від 1 до 99999);

ННН – номер стандарту в комплексі (від 1 до 999).

Приклади: ДСТУ 3.27:2000; ДСТУ-2617.5:2004

Якщо стандарт складено з кількох самостійних частин, їхні реєстраційні номери складають з номера стандарту і номера частини, відокремлених знаком «дефіс»:

ДСТУ ННННН-ЧЧЧ-РРРР

де ННННН – реєстраційний номер багаточастинного стандарту;

ЧЧЧ – номер частини.

Приклад: ДСТУ 4287-25:2002

Національні стандарти України – впровадження міжнародних чи регіональних стандартів, позначають згідно з ДСТУ 1.7.

Національні стандарти, які затверджує Держбуд України, позначають відповідно до рекомендацій цього розділу з урахуванням положень класифікації нормативних документів України в галузі будівництва, наведеної в ДБН А 1.1-1.

Якщо стандарт скасовано, його реєстраційний номер заборонено надавати іншим стандартам протягом тридцяти років з дня скасування.

Позначення інших нормативних документів

Позначання стандартів, які затверджують (приймають) інші суб'єкти стандартизації, визначають нормативні документи цих суб'єктів.

Позначання державних класифікаторів – згідно з ДСТУ 1.10.

Позначання технічних умов – згідно з ДСТУ 1.3

Позначає ТУ власник ТУ. У позначенні ТУ має бути:

- 1) індекс документа – «ТУ»;
- 2) скорочена назва держави – «У» ;
- 3) код продукції за ДК 016 (три перші знаки);
- 4) код підприємства (організації) – власника ТУ згідно з «Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України» (ЄДРПОУ) (вісім знаків);
- 5) порядковий реєстраційний номер, що його надає власник ТУ (три знаки);
- 6) рік прийняття (чотири знаки) для ТУ, прийнятих уперше чи на заміну чинних ТУ, – через двокрапку.

Приклад: ТУ У 27.1-21926977-001:2004

ТУ, що є частиною комплексу конструкторської документації, дозволено надавати подвійне дворядкове позначення; в першому рядку – позначення, складене, як зазначено вище, у другому рядку – згідно з ГОСТ 2.114.

ТУ на продукцію будівельного призначення позначають за правилами, встановленими Держбудом України.

У позначенні ТУ на заміну чинних порядковий реєстраційний номер, що його надає власник ТУ, не змінюється.

У разі виготовлення та постачання продукції на території України за ТУ підприємств інших держав застосовують подвійне дворядкове позначення: у першому рядку – за 6.2, у другому – позначення вихідного ТУ.

Приклад: ТУ У 25.2-23635128-005:2003

ТУ РБ 00959441.005-2001

2.4. Зміст стандартів та технічних умов

Зміст основоположних стандартів

1. *Основоположні організаційно-методичні стандарти встановлюють:*

- визначеність, завдання, класифікаційні структури різноманітних об'єктів стандартизації;
- загальні організаційно-технічні положення щодо проведення робіт у певній сфері діяльності тощо;
- правила, як розробляти, схвалювати та впроваджувати нормативні документи і технічну документацію (конструкторську, технологічну, проектну, програмну тощо);
- правила запровадження продукції в виробництво.

2. *Основоположні загальнотехнічні стандарти встановлюють:*

• науково-технічні терміни та визначення позначених ними понять, часто вживані в науці, техніці, промисловості й сільському господарстві, будівництві, на транспорті, у закладах культури, охорони здоров'я, охорони праці та в інших сферах національної економіки;

• умовні позначки (назви, коди, позначки тощо) для різних об'єктів стандартизації, їхні цифрові, літерно-цифрові позначки, зокрема позначки фізичних величин (українськими, латинськими, грецькими літерами) та їхню розмірність, замінні написи (підтонами, позначки) тощо;

• правила, як будувати, викладати, оформлювати різні види документів (нормативні, конструкторські, будівельні, проектні, технологічні, експлуатаційні, ремонтні, організаційно-розпорядчі, комп'ютерно-програмні тощо) та вимоги до їхнього змісту;

• загальнотехнічні величини, вимоги та норми, необхідні для технічного, зокрема метрологічного, забезпечення процесів виробництва.

Зміст стандартів на терміни та визначення понять – згідно з ДСТУ 3966. Якщо впроваджують міжнародний стандарт на терміни без національних доповнень зі ступенем відповідності «Ідентичний», йому дають назву «Словник термінів».

Зміст стандартів на продукцію, послуги

На продукцію, послуги залежно від їхніх особливостей розробляють стандарти таких видів, які містять відповідні групи положень чи вимог:

- а) класифікація;
- б) основні параметри і (або) розміри;
- в) загальні технічні вимоги;

- d) вимоги безпеки;
- e) вимоги охорони довкілля;
- f) маркування;
- g) пакування;
- h) правила транспортування та зберігання;
- i) методи контролювання;
- j) правила приймання;
- k) правила експлуатування, ремонту, утилізації.

Якщо стандарт об'єднує кілька з цих груп вимог, то такий вид стандарту може мати, наприклад, назву:

- «Класифікація, основні параметри і (або) розміри»;
- «Класифікація й загальні технічні вимоги»;
- «Загальні технічні вимоги та методи випробовування» тощо.

Коли об'єднаний стандарт містить положення всіх наведених вище груп вимог, йому дають назву «Загальні технічні умови» (для групи однорідної продукції чи послуг) або «Технічні умови» (для однорідної продукції чи послуг). У стандарті, який об'єднує кілька груп вимог, положення, що стосуються однієї групи, викладають здебільшого в одному розділі. Номенклатуру структурних елементів, зміст і назву цих елементів конкретного стандарту визначають відповідно до особливостей продукції (послуг) і характеру вимог, які до них ставлять. Деякі групи положень чи вимог, за потреби, дозволено випускати.

Стандарти на продукцію, виготовлення і використання якої можуть зашкодити здоров'ю, майну громадян чи природному довкіллю, повинні обов'язково мати розділи «Вимоги безпеки» і «Вимоги охорони навколишнього довкілля».

Зміст стандартів на методи контролю

Методи контролю (випробовування, вимірювання, аналізування тощо), які встановлюють у стандартах на продукцію і (або) у стандартах на методи контролю, повинні забезпечувати об'єктивну перевірку всіх обов'язкових вимог до якості продукції, які встановлено в стандартах на неї. Вони повинні бути об'єктивні, чітко сформульовані, точні і забезпечувати послідовні й відтворні результати. Для кожного методу, залежно від специфіки проведення контролю, установлюють:

- засоби та допоміжні пристрої;
- правила готування до нього;
- методика та правила його проведення;
- правила опрацювання результатів;
- правила оформлювання результатів;
- допустиму похибку.

Стандарт на методи контролю може встановлювати методи контролювання одного показника кількох груп однорідної продукції або методи контролювання комплексу показників груп однорідної продукції. У стандарті, що встановлює вимоги до методів контролю одного показника, дозволено передбачати кілька методів контролю, один з яких визначають як арбітражний. Зазначаючи засоби контролювання та допоміжні пристрої, наводять перелік застосованого обладнання або основні технічні характеристики устаткування, необхідні для забезпечення контролю з належною точністю, а також перелік матеріалів (реактивів) або дані про їхні властивості. Викладаючи правила підготовки до контролю, зазначають дані, що стосуються контролю продукції, а також місце та спосіб відбирання зразків (проб), форму, вид, розміри або масу, а за потреби, умови їх зберігання і (або) транспортування. За потреби наводять структурну й функціональну схеми засобу виміральної техніки, а також схеми сполучення приладів чи апаратів.

Висвітлюючи вимоги до методики контролю, наводять характеристики умов контролю, їхні значення та границі допустимих похибок їх відтворення, а також послідовність виконуваних операцій, якщо ця послідовність впливає на результати контролювання та їх опис. Викладаючи правила оброблення результатів контролю, наводять розрахункові формули. Висвітлюючи вимоги до оформлення результатів контролювання, встановлюють вимоги до журналів (протоколів) контролю, змісту й послідовності визначуваних даних. Висвітлюючи вимоги до точності методу контролювання, зазначають межі допустимих похибок методу, точність розрахунків і ступінь округлення даних, а також наводять дані про відтворення й дублювання результатів, що забезпечує цей метод.

Зміст стандартів на процеси та послуги

Стандарти на процеси (роботи), послуги встановлюють вимоги до методів (способів, прийомів, режимів, норм) виконання різного виду робіт у технологічних процесах розроблення, виготовлення, зберігання, транспортування, експлуатації, ремонту та утилізації продукції (послуг), що забезпечують їх технічну однаковість і оптимальність, зокрема:

- до технологічних операцій, що мають самостійне значення;
- до сукупності послідовно виконуваних технологічних операцій.

Ці стандарти встановлюють:

- 1) методи автоматизованого проектування продукції та інформаційного обслуговування;
- 2) методи блоково-модульного конструювання;

3) технологічні методи виготовлення (вирощування, добування) продукції;

4) принципів технологічних схеми вироблення продукції та використовувани технологічних режими (норми) тощо.

Стандарт на процеси (роботи), послуги має містити вимоги безпеки для життя і здоров'я людини під час виконання технологічних операцій, а також, за потреби, вимоги до обладнання, приладдя, інструментів та допоміжних матеріалів, що повинні відповідати положенням інших стандартів та нормативних актів про охорону праці.

Вимоги до охорони довкілля під час виконання технологічних операцій мають містити:

1) гранично-допустимі норми хімічних, фізичних, біологічних і механічних чинників впливу на довкілля технологічних процесів, небезпечних для екології;

2) вимоги до зменшення (запобігання) шкідливих впливів на довкілля технологічних процесів (умов застосовування, використаної сировини, матеріалів, покупних виробів, небезпечних стосовно екології, їх зберігання, транспортування, поховання відходів тощо);

3) характеристики ефективності роботи водо- та (або) газоочищувального устаткування;

4) вимоги щодо запобігання аварійним скидам (викидам) і ліквідації їх наслідків, а також гранично-допустимі норми скидів (викидів) забруднювальних речовин із стічними водами у системи каналізації.

Зміст стандартів на технічні умови

У ТУ загалом мають бути такі розділи:

- a) сфера застосування;
- b) нормативні посилання;
- c) технічні вимоги (параметри й розміри, основні показники та характеристики, вимоги до сировини, матеріалів, покупних виробів, комплектність, маркування, пакування);
- d) вимоги безпеки;
- e) вимоги охорони довкілля,
- f) утилізація;
- g) правила приймання;
- h) методи контролю (випробування, аналізу, вимірювання);
- i) транспортування та зберігання;
- j) вимоги до експлуатації, ремонту, настанова щодо застосування;
- k) гарантії виробника.

Залежно від специфіки виробництва та призначення продукції ТУ дозволено доповнювати іншими розділами та об'єднувати окремі розділи. Зміст, викладення та оформлення ТУ, як складника конструкторської документації, має відповідати ГОСТ 2.114 та вимогам ДСТУ 1.3. В ТУ на продукцію, виготовлення та використання якої можуть зашкодити здоров'ю, майну громадян чи природному довкіллю, обов'язково мають бути розділи «Вимоги безпеки» та «Вимоги охорони довкілля». Загальні вимоги щодо змісту окремих розділів ТУ – згідно з вимогами ДСТУ 1.5 і додатком Б ДСТУ 1.3. ТУ на послуги мають враховувати вимоги ДСТУ 3279.

Побудова групових ТУ має відповідати вимогам цього стандарту. У групових ТУ змінні дані (різняються для окремих виробів, видів продукції або складників) треба подавати як таблиці, розташовані в тексті відповідного розділу, підрозділу, додатка. Якщо однакові види продукції за умовами замовлення виготовляють різної комплектності, то спочатку треба записувати постійні дані для виконання, а потім – змінні в порядку зростання їхніх позначень. Назву продукції на титульному аркуші ТУ треба записувати в називному відмінку множини.

Якщо окремі вимоги, установлені в нормативних та технічних документах, поширюються на цю продукцію, то в ТУ зазначені вимоги не повторюють, а у відповідних розділах ТУ дають посилання на ці документи або їхні розділи, пункти. Не дозволено посилатися на документи, які не внесено до державних реєстрів нормативних документів.

Придатність ТУ для підтвердження відповідності забезпечують виконанням вимог ISO/IEC Guide 7.

2.5. Концепція єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ)

Перші кроки щодо технічного регулювання та встановлення процедури оцінювання відповідності у сфері землеустрою та сталого землекористування були зроблені 2009 року. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 10.06.2009 № 583 «Про доповнення переліків центральних органів виконавчої влади, на які покладаються розроблення технічних регламентів і функції технічного регулювання у визначених сферах діяльності» до переліку центральних органів виконавчої влади, на які покладається розроблення технічних регламентів, включено «Держкомзем», а у переліку центральних органів виконавчої влади, на які покладаються функції технічного регулювання у визначених сферах діяльності, визначено,

що Держкомзем здійснює згадане регулювання у сферах *землеустрою, охорони земель, оцінки земель, моніторингу земель*, а також *державного земельного кадастру*.

Загалом стандартизація і процедури оцінювання відповідності тісно пов'язані між собою. Останню можна проводити лише за наявності вже розроблених нормативних документів у сфері землеустрою та сталого землекористування. Для цього мають бути застандартизовані методи контролю, а також сама процедура оцінювання відповідності на досягнення критерію сталості. Відповідно, наступним етапом розвитку системи технічного регулювання стане встановлення процедури оцінювання відповідності у сфері землеустрою, охорони земель та сталого землекористування, яка загалом передбачає визначення якісних характеристик, установлення і підтвердження відповідності (сертифікат відповідності, декларація про відповідність), реєстрацію, акредитацію та інспектування.

Як зазначено в Концепції єдиної системи нормативно-правових актів у сфері землеустрою, її розроблено в зв'язку із загостренням ситуації у галузі земельних відносин та землекористування в Україні, необхідністю вирішення невідкладних проблем землеустрою та формування сталого землекористування, а також для створення механізму реалізації окремих статей Земельного кодексу України, Закону України «Про землеустрій», Закону України «Про стандартизацію».

Нормування у сфері землеустрою проводять задля визначення і систематизації комплексу необхідних норм, правил, вимог з розробки та реалізації документації із землеустрою, нормативного забезпечення сталого землекористування та екологічної безпеки в країні.

Єдина система нормативно-правових актів у сфері землеустрою має:

- 1) відповідати законодавству;
- 2) враховувати основні завдання органів центральної виконавчої влади з питань земельних ресурсів, аграрної політики, охорони навколишнього природного середовища у забезпеченні реалізації єдиної науково-технічної політики у цій сфері;
- 3) узагальнювати та творчо застосовувати основні досягнення міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем стандартизації та нормування розвинутих зарубіжних країн.

Це передбачає визначення пріоритетних напрямів досліджень і створення єдиної системи нормативно-правових актів стосовно розробки та реалізації документації із землеустрою щодо формування сталого землекористування.

Розробка та подальша реалізація концепції єдиної системи нормативно-правових актів у сфері землеустрою загалом дозволить не тільки забезпечити внутрішню гармонізацію зазначеної системи, а й стане потужним стимулом для включення обґрунтованих еколого-економічних та правових вимог до комплексу стандартів і норм у сфері земельних відносин та землекористування, де нині вимоги до планування і проектування екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання земельних та інших природних ресурсів недостатньо системно та методично обґрунтовані. Успішне вирішення поставлених завдань, постійне вдосконалення землеустрою, просторового розвитку території створять надійний фундамент для запровадження адаптованої до ринкової економіки системи сталого землекористування.

1. Мета розроблення концепції у сфері землеустрою

Метою розроблення концепції є:

1) формування концептуальних основ загальної стратегії створення єдиної системи нормативно-правових актів у сфері землеустрою, запровадження і розвитку через планувально-землевпорядну документацію сталого землекористування;

2) визначення основних цілей і завдань у сфері землеустрою щодо регламентації розроблення та реалізації документації із землеустрою з раціоналізації землекористування.;

3) визначення структури та механізмів формування і функціонування єдиної системи нормативно-правових актів (ЄСНПА);

4) визначення першочергових завдань щодо створення ЄСНПА;

5) забезпечення державного управління процесом створення нових і перегляду чинних стандартів і нормативів стосовно землеустрою та сталого землекористування.

Створенню ЄСНПА у сфері землеустрою сприятиме розробці і впровадженню:

1) національної термінології у сфері землеустрою;

2) нормативів та правил щодо регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою ;

3) системи оцінювання якості розроблення та реалізації документації із землеустрою;

4) норм володіння і користування земельними ділянками на будь якому праві;

5) методів і засобів визначення і оцінки якості розроблення та реалізації документації із землеустрою і регламентації процесів контролю за нормуванням земель.

Реалізація поставленої мети дасть можливість створити комплекс національних нормативних документів, запровадження яких буде забезпечувати реалізацію єдиної державної політики стосовно формування земельних відносин, землеустрою і сталого землекористування.

2. Терміни та визначення

У цій Концепції використано терміни та відповідні визначення таких понять:

2.1. Нормативно-правовий акт

Офіційний письмовий документ, прийнятий (виданий) уповноваженим на це суб'єктом у визначеній законом формі та порядку, який встановлює (змінює або відмінює) норми права для неозначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування. Нормативно-правові акти, як правило, мають більш або менш загальний характер, спрямовані на регулювання певного виду суспільних відносин.

2.2. Система нормативно-правових актів

Взаємозв'язана сукупність нормативно-правових актів, яка ієрархічно структурована від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили та взаємозалежна між актами однакової юридичної сили.

2.3. Нормативний документ

Документ, що встановлює правила, загальні принципи чи характеристики різного виду діяльності або їх результатів і доступний широкому колу споживачів.

2.4. Нормування земель

Установлення меж (норм) володіння і користування земельними ділянками на будь-якому праві.

2.5. Стандарт

Створений на основі консенсусу та ухвалений визнаними органами нормативний документ, що встановлює для загального і багаторазового користування правила, настанови, вказівки або характеристики різного виду діяльності чи її результатів і який спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступний широкому колу користувачів.

2.6. Національний стандарт

Стандарт, прийнятий національним органом стандартизації.

2.7. Комплекс стандартів

Сукупність взаємозв'язаних стандартів, що належать до певної сфери стандартизації і встановлюють взаємопогоджені вимоги до об'єктів стандартизації на підставі загальної мети.

2.8. Сфера стандартизації

Сфера діяльності, що охоплює взаємопов'язані об'єкти стандартизації.

2.9. Об'єкт стандартизації

Об'єкт, що має бути застандартизований.

2.10. Землеустрій

Сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

2.11. Документація із землеустрою

Затверджені в установленому порядку текстові та графічні матеріали, якими регулюється використання та охорона земель державної, комунальної та приватної власності, а також матеріали обстеження і розвідування земель, авторського нагляду за виконанням проектів тощо.

2.12. Діяльність у сфері землеустрою

Наукова, технічна, виробнича та управлінська діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, що здійснюється під час землеустрою.

2.13. Проєкт землеустрою

Сукупність нормативно-правових, економічних, технічних документів щодо обґрунтування заходів з використання та охорони земель, які передбачається здійснити протягом 5–10 і більше років.

2.14. Землевпорядний процес

Установлений державою загальний порядок виконання окремих землевпорядних дій. Він складається із таких взаємозв'язаних і послідовних стадій: порушення клопотання про проведення землевпорядної дії; підготовчі роботи до розроблення проєкту землеустрою; розроблення проєкту землеустрою; розгляд проєкту землеустрою; затвердження проєкту; перенесення проєкту в натуру (на місцевість); оформлення і видача землевпорядних матеріалів і документів; здійснення авторського нагляду за виконанням проєкту землеустрою власниками землі, землекористувачами і орендарями. Землевпорядний процес визначає правові форми проведення землеустрою.

2.15. Вимоги до використання земельної ділянки

Установлення законодавчими або іншими документами вимог, що спрямовані на збереження якості земель, дотримання вимог екологічної безпеки та правового режиму її використання.

2.16. Система технічних та правових норм у землеустрої

Сукупність взаємоузгоджених технічно-правових регламентів, правил і нормативів, які встановлюють вимоги до складу, змісту та нормування документації із землеустрою на підставі загальної мети.

2.17. Система землеустрою

Система землеустрою включає законодавчо визначену діяльність у сфері землеустрою, органи, що здійснюють державне регулювання у сфері землеустрою, організацію, регулювання та управління у сфері землеустрою, здійснення землеустрою на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях (далі – загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях), державний і самоврядний контроль за здійсненням землеустрою, наукове, кадрове та фінансове забезпечення землеустрою, суб'єкти та об'єкти землеустрою.

2.18. Технічний регламент

Нормативно-правовий акт, прийнятий органом виконавчої влади, у якому визначено склад, зміст та характеристики документації із землеустрою або пов'язані з нею процеси чи способи розробки, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні адміністративні положення, дотримання яких є обов'язковим.

3. Загальні положення

Концепцію ЄСНПА у сфері землеустрою розроблено з урахуванням норм Законів України «Про землеустрій», «Про стандартизацію», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про оцінку земель», Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері земельних відносин та землеустрою.

Концепція ЄСНПА у сфері землеустрою конкретизує відповідні складники Основних напрямів державної політики України у галузі земельних відносин, визначених Указом Президента України «Про стан виконання Указу Президента України від 21 листопада 2005 року № 1643 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 червня 2005 року «Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель» від 18.01.2008 р., Концепції розвитку земельних відносин до 2015 року, «Концепції сталого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р.» (2003) та «Концепції екологічного нормування допустимого антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив» (2004).

Згідно з наведеними документами, національна ЄСНПА у сфері землеустрою має відповідати сучасному рівню розвитку нор-

мативно-правових актів, забезпечувати проведення єдиної земельної та екологічної політики, спрямованої на виконання актуальних і ефективних заходів з раціонального використання земель.

Землеустрій – це така система відносин суспільного виробництва, за якої досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, відтворюваністю стану земельних ресурсів, ростом матеріальних і духовних потреб населення. У практичній площині землеустрій – це сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

Основною передумовою вирішення проблем соціально-економічної та екологічної складової землекористування є забезпечення його сталості, продуктивних функцій землі як природного капіталу.

Стале землекористування – це форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій.

Екологічна складова сталого землекористування це комплекс властивостей ґрунтів і відповідних процесів, існування яких дозволяє підтримувати характерні (модальні, які найчастіше зустрічаються) параметри ґрунтів у просторі та часі.

Стале землекористування забезпечується за таких головних умов:

- коли землекористування функціонує за принципом розширеного або навіть простого відтворення земельних ресурсів (кількість повернених у землекористування як екосистему ресурсів не менше за відчужену частину під час його використання);
- коли ступінь впливу на землекористування відповідає його здатності до саморегуляції, тобто здатності відновлювати характеристичні параметри без додаткових заходів після усунення впливу;
- коли біоекологічні, біоенергетичні, гідрологічні, газово-атмосферні та інші функції землі здійснюються в межах природних режимів, природної геохімічної міграції, наслідком яких є отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

Одним із шляхів вирішення проблеми формування сталого землекористування є створення узгодженої системи національних норм, нормативів та стандартів, що повинні забезпечити регулювання існуючих нормативних документів і розробку нових життєздатних екологічних норм і правил.

В основу розробки концепції покладено тезу про високу безпеку життя людей і соціальну значущість земельної території, а та-

кож сучасне теоретичне представлення землекористування як складної багаторівневої поліфункціональної відкритої екосистеми, що саморегулюється та відтворюється.

4. Правові основи

Правову основу стандартизації у сфері сталого землекористування забезпечують:

1. Конституція України;
2. Земельний кодекс України;
3. Закон України «Про землеустрій»;
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
5. Закон України «Про охорону земель»;
6. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»;
7. Закон України «Про державну експертизу документації з землеустрою»;
8. Закон України «Про меліорацію земель»;
9. Закон України «Про стандартизацію»;
10. Постанова Верховної Ради України «Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектора економіки»;
11. Указ Президента України «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення»;
12. Указ Президента України «Про програму інтеграції України до Європейського Союзу».

5. Основні принципи системи стандартизації

Комплекс стандартів у сфері землеустрою має ґрунтуватися на таких принципах:

- 1) системного обґрунтування підходу до створення комплексу стандартів, норм і правил у сфері землеустрою;
- 2) відповідності усіх документів чинному законодавству;
- 3) дотримання міжнародних та європейських правил і процедур стандартизації та, за потреби, їх адаптації до стану національної стандартизації і вітчизняної економіки;
- 4) використання міжнародного досвіду шляхом гармонізації і прямого впровадження міжнародних стандартів, правил та директив;
- 5) узгодження і координації робіт із стандартизації з державами сусідами України;
- 6) взаємозв'язку системи стандартизації у сфері землеустрою з напрямками робіт стосовно еколого-економічного нормування щодо сталого землекористування;
- 7) забезпечення взаємоузгодженості нормативних документів різного рівня;

8) відкритості та прозорості процедур планування, розроблення і впровадження стандартів, доступності стандартів та інформації щодо них для користувачів.

6. Мета і основні завдання єдиної системи нормативно-правових актів

Згідно із Законом України «Про землеустрій» метою нормування та стандартизації в Україні є забезпечення встановлення комплексу якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов для раціонального використання земельних та інших природних ресурсів та відповідності об'єктів нормування і стандартизації своєму призначенню.

З огляду на цю загальну мету, цілі та завдання нормування і стандартизації у сфері землеустрою випливають із мети та основних завдань землеустрою, визначених статтею 182 і 183 Земельного кодексу України. Мета землеустрою полягає в забезпеченні раціонального використання та охорони земель, створенні сприятливого екологічного середовища та поліпшенні природних ландшафтів.

Основні завдання землеустрою:

1) реалізація політики держави щодо науково обґрунтованого перерозподілу земель, формування національної системи землеволодіння і землекористування з усуненням недоліків у розташуванні земель, створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

2) інформаційне забезпечення правового, економічного, екологічного і містобудівного механізму регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному, господарському рівнях шляхом розробки пропозицій із встановлення особливого режиму і умов використання земель;

3) встановлення на місцевості меж адміністративно-територіальних утворень, територій з особливим природоохоронним, рекреаційним і заповідним режимами, меж земельних ділянок власників і землекористувачів;

4) здійснення заходів щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях;

5) організація територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сіноко-со- і пасовищезмін;

6) розробка системи заходів із збереження і поліпшення природних ландшафтів, відновлення і підвищення родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель і землюванню малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, пересихання, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами і хімічними речовинами та інших видів деградації, з консервації деградованих і малопродуктивних земель, запобігання іншим негативним явищам;

7) організація територій несільськогосподарських підприємств, організацій і установ з метою створення умов ефективного землекористування та обмежень і обтяжень у використанні земель.

Отже, головна мета нормування у сфері землеустрою – створення комплексу документів для системного нормативного забезпечення функціонування системи землеустрою для створення сталого землекористування та охорони ґрунтів і досягнення безпечного використання земельних ресурсів.

Комплекс нормативних документів повинен забезпечувати нормативну основу досягнення балансу між рівнями експлуатації (використання) земель, шкідливого впливу на земельні ресурси та спроможністю до їх відновлюваності. До того ж сталість землекористування слід розглядати як форму та відповідні їй методи.

Нормуванню підлягають якісні та кількісні показники, параметри, що регламентують розробку та реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов.

Нормування має бути зорієнтоване на вирішення завдань збереження сталості землекористування та земельних ресурсів за кількісними та якісними показниками, мінімізації негативного впливу на довкілля.

Реалізація зазначеної мети сприятиме сталому гармонійному землекористуванню, створенню безпечних умов для життя людей, відновлюванню екологічних і продуктивних функцій землі, збереженню і відтворюваності ландшафтів України.

Для цього треба встановити такі нормативи:

- організаційно-методичні, які вимагають формування основних (загальних) положень розробки та реалізації документації із землеустрою;
- науково обґрунтованого розподілу земельних ресурсів;
- показників сталого землекористування.

Іншим важливим завданням в умовах нових земельних відносин є відстеження динаміки антропогенних впливів і своєчасне виявлення та нормування тих впливів, які можуть виникнути в сучасних умовах, породити нову динаміку та спричинити територіальні

зрушення навантажень на значних територіях (співвідношення форм власності на землю, категорій земель та земельних угідь) для того, щоб забезпечити необхідні превентивні заходи.

7. Напрями нормування

Найбільш пріоритетні завдання нормування у сфері землеустрою стосуються тих видів документації із землеустрою, які насамперед мають вплив на перерозподіл земельних ресурсів, формування сталого землекористування, деградацію земель, загострення екологічної ситуації в країні чи її регіонах, а також чітке визначення категорій земель і типів землекористування, які зазнають найбільших негативних змін.

Маючи на увазі сучасний соціально-економічний стан в Україні та з метою реалізації основних пріоритетних напрямів ЄСНПА у сфері землеустрою, першочергово слід:

- провести інвентаризацію чинної нормативної бази у сфері землеустрою, визначити відповідність нормативних документів чинному законодавству України та виконати необхідний комплекс робіт щодо коригування та актуалізації нормативних документів;
- оцінити можливість використання міжнародних нормативних документів у землевпорядній діяльності України та провести гармонізацію національних стандартів з міжнародними;
- розробити ієрархічну структуру та підпорядкованість нормативного забезпечення у сфері землеустрою;
- розробити цільову програму нормування, в якій визначити, обґрунтувати та затвердити пріоритетні напрями цієї діяльності, охоплюючи удосконалення методології та методичних підходів до нормування;
- вирішити організаційні питання щодо створення багаторівневої системи нормування (узгодженої зі системою органів державної влади та суб'єктів господарювання);
- опрацювати пропозиції щодо змін і доповнень до деяких законодавчих актів у сфері земельних відносин, землеустрою, охорони земель, які сприятимуть сталому, екологічно збалансованому землекористуванню;
- поліпшити науково-методичну та матеріально-технічну основу робіт, які пов'язані з розробкою нормативів і стандартів;
- розробити та впровадити в практичну діяльність суспільства нормативи та стандарти, гармонізовані з чинним законодавством та міжнародними нормами;
- створення ТК «Землеустрій та стале землекористування» стосовно розроблення, науково-технічної експертизи, розгляду та погодження національних нормативних документів, а також доку-

ментів нижчих рівнів, які стосуються документації із землеустрою та сталого землекористування.

Нормативна та правова база у сфері землеустрою має бути створена за ієрархічним принципом і включати такі блоки.

1. *За змістом*: документи загального призначення; документи, які регламентують склад та зміст документації із землеустрою; документи, які регламентують порядок розроблення документації із землеустрою та його заходів; документи, що регламентують порядок реалізації документації із землеустрою та його заходів.

2. *За призначенням*: документи, єдині для всіх рівнів регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою; документи із регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою для місцевого рівня; документи із регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою для загальнодержавного та регіонального рівнів.

У процесі реалізації основних пріоритетних напрямів стандартизації у сфері сталого землекористування слід здійснити:

- перегляд наявної системи чинних в Україні міждержавних стандартів (комплекси ГОСТ «Земли», «Почвы») та інших нормативних документів на відповідність чинному законодавству та нормативним документам, пріоритетним напрямам стандартизації та з урахуванням зроблених експертних висновків щодо відповідного комплексу;

- визначення та упорядкування об'єктів нормування і стандартизації;

- методичне обґрунтування наявних та розроблення нових методів і засобів контролю стосовно визначення та оцінювання якості документації із землеустрою;

- розроблення структурно-класифікаційної схеми нормативних документів з питань здійснення землеустрою;

- визначення основних понять і термінів у сфері землеустрою для створення системи класифікаторів;

- визначення та регламентацію вимог (норм, правил) щодо розроблення та реалізації документації із землеустрою та стосовно належного її зберігання;

- встановлення вимог до деяких показників і параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою;

- встановлення вимог (норм, правил) щодо урахування в документації із землеустрою екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших факторів;

- встановлення вимог (норм, правил) щодо запобігання негативному впливу заходів землеустрою на сільськогосподарську та інші види діяльності, зокрема під час охорони та меліорації земель;

- визначення вимог землеустрою щодо допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель;
- унормування критеріїв (вимог) до організації управління землеустроєм та землекористуванням;
- встановлення вимог до прогнозування, інформування, прийняття рішень із землеустрою щодо сталого землекористування;
- впровадження складових завдань щодо землекористування у стандартах на документацію із землеустрою, процеси тощо;
- розробка вимог до методів землевпорядного проектування;
- впровадження стандартів сучасної методології оцінювання екологічного ризику та екологічної безпеки землевпорядних заходів;
- вибір головних напрямів нормування землеустрою щодо сталого землекористування з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду для створення та застосування нормативних документів.

8. Об'єкти нормування та позначення нормативних документів

До об'єктів стандартизації у сфері землеустрою на національній рівні належать:

- 1) основні положення комплексу нормативно-правових щодо складу і змісту документації із землеустрою та нормативи сталого землекористування;
- 2) терміни, визначення та класифікатори;
- 3) норми, правила, соціально-економічні та екологічні вимоги;
- 4) режими використання та охорони земельних ресурсів, об'єктів природно-заповідного фонду;
- 5) вимоги до системи заходів землеустрою із забезпечення екологічно безпечного землекористування;
- 6) показники якості документації із землеустрою;
- 7) вимоги до експертизи документації із землеустрою;
- 8) методи аналізу складу та змісту документації із землеустрою;
- 9) інші об'єкти, необхідні для здійснення землевпорядної діяльності на різних ієрархічних рівнях землеустрою.

Об'єкти нормування можуть бути визначені науковою експертизою, що систематично здійснюється. У процесі експертизи аналізуються заходи із землеустрою та документи.

Науковій експертизі підлягають проекти нормативно-правових актів щодо сталого землекористування, що регламентують господарську діяльність, яка негативно впливає на земельні ресурси, національні стандарти та стандарти інших рівнів, які розробляються або приймаються в Україні та стосуються питань сталого землекористування.

Для забезпечення здійснення наукової та екологічної експертизи нормативних документів, яка передбачена чинним законодав-

ством України, Держкомзем і Мінприроди України визначають об'єкти експертизи з переліку робіт, які увійшли до Плану НДР.

Держкомзем виконує наукову експертизу нормативних документів у сфері землеустрою та сталого землекористування .

Мінприроди виконує екологічну експертизу або делегує право здійснення екологічної експертизи нормативних документів із стандартизації у сфері сталого землекористування відповідному ТК.

Висновок наукової або екологічної експертизи після затвердження Держкомземом чи Мінприроди України є обов'язковим для виконання.

Нормування у сфері землеустрою має забезпечити розроблення та експертизу стандартів, норм і правил щодо:

1) термінів і визначень стосовно діяльності у сфері землеустрою та сталого землекористування;

2) класифікації документації із землеустрою об'єктів землеустрою;

3) вимог прав власності та екологічної безпеки під час реалізації заходів із землеустрою;

4) правил установлення нормативів сталого землекористування;

5) вимог стосовно забезпечення якості документації із землеустрою;

6) методик, що регламентують процеси контролю якості документації із землеустрою;

7) вимог (норм, правил) щодо режимів використання земель, визначених документацією із землеустрою;

8) вимог (норм, правил) щодо запобігання негативному впливу та регламентації заходів із землеустрою, зокрема під час організації використання земель у сільському господарстві, містобудуванні, меліорації і рекультивації земель, застосуванні землеохоронних заходів тощо.

Позначення документів ЄСНПА у сфері землеустрою

Документам, які забезпечують здійснення землеустрою і включені в ЄСНПА, присвоюються децимальні номери, які будуються за класифікаційною ознакою.

Для позначення класифікаційної ознаки призначення документа у сфері землеустрою використовуються такі позначення:

0 – поширення документа для всіх рівнів;

1 – поширення документа на національному рівні;

2 – поширення документа на регіональному рівні;

3 – поширення документа на місцевому рівні.

Для позначення класифікаційної ознаки змісту документів у сфері землеустрою використовуються такі позначення:

«З» – документ загального змісту;

«С» – документ, що регламентує склад і зміст документації із землеустрою;

«П» – документ, що регламентує порядок розробки документації із землеустрою;

«Т» – технологічний документ, що регламентує порядок реалізації документації із землеустрою.

Для класифікації ознаки документа, що вказує на обов'язковість їх застосування, використовується позначення «О» і для документа, що має рекомендований характер «Р», які позначаються після класифікаційної ознаки групи документів через крапку (наприклад «П.О» або «Т.Р»).

Повне позначення документів ЄСНПА ЗУ у сфері землеустрою (децимальний номер) включає:

1) літери «ЗУ», що вказують на приналежність документа до комплексу документів ЄСНПА ЗУ;

2) класифікаційну ознаку призначення документа ЗУ (цифри «0», «1», «2» чи «3»);

3) класифікаційну ознаку змісту документа ЗУ («З», «С», «П», «Т»);

4) ознак, які вказують на обов'язковість виконання документа «О» чи «Р»;

5) порядковий номер документа в класифікаційній групі за змістом;

6) ознаку версії документа;

7) рік затвердження документа.

Приклад позначення полів номера документа ЗУ-1-З.П.О.-02-01-08

ЗУ	Документ ЄСНПА ЗУ
1	Застосування на національному рівні
3	Документ загального змісту
П	Документ, що регламентує склад і зміст документації із землеустрою
О	Документ обов'язкового застосування
02	Порядковий номер документа в групі «П»
01	Ознака версії документа
08	Рік затвердження документа

9. Склад і класифікація документів єдиної системи нормативно-правових актів з питань здійснення землеустрою

Єдина система нормативно-правових актів з питань здійснення землеустрою являє собою комплекс документів, які забезпечують розроблення та реалізацію документації із землеустрою.

9.1. Класифікація за змістом

За змістом нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою поділяють на чотири основні класифікаційні групи (рис. 2.1):

- а) документи загального призначення;
- б) документи, які регламентують склад та зміст документації із землеустрою;
- в) документи, які регламентують порядок розроблення документації із землеустрою та його заходів;
- г) документи, що регламентують порядок реалізації документації із землеустрою та його заходів.

Вказані документи поділяють на документи обов'язкового застосування (порядки, регламенти, стандарти, правила, інструкції) та рекомендаційного характеру (методичні вказівки, рекомендації тощо).

9.2. Класифікація за призначенням

Відповідно до рівнів здійснення землеустрою, документи за призначенням поділяють:

- а) на документи, єдині для всіх рівнів регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою;
- б) документи із регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою для місцевого рівня;
- в) документи із регламентації розроблення і реалізації документації із землеустрою для загальнодержавного та регіонального рівнів.

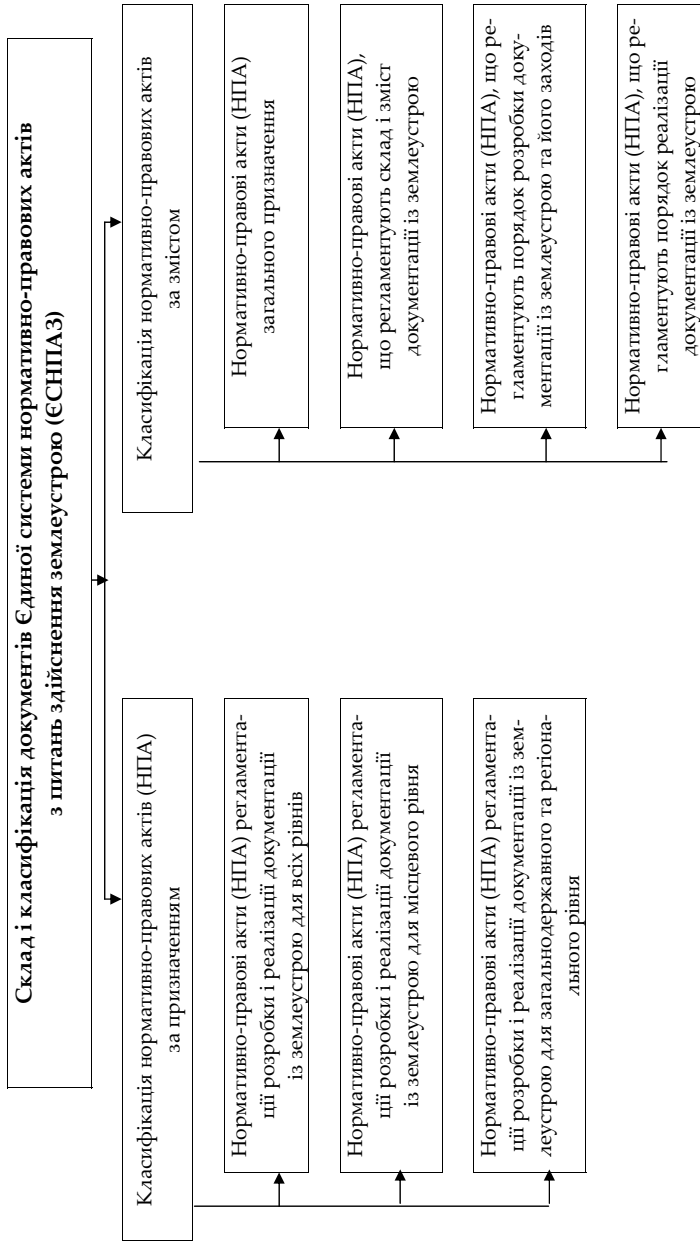


Рис 2.1. Склад і класифікація документів Єдиної системи нормативно-правових актів з питань здійснення землеустрою

10. Організаційні основи формування системи нормування

Організаційними основами формування й функціонування системи та нормування у сфері землеустрою можуть бути:

- формування пріоритетних завдань щодо нормативно-правових актів у сфері землеустрою та включення їх до програм, робіт із стандартизації, національних та цільових науково-технічних програм;

- автоматизована інформаційно-пошукова система (АІПС) законодавчих, нормативних, методичних, довідкових матеріалів із землеустрою. Інформаційною основою системи стандартизації та нормування повинні бути геоінформаційні системи (ГІС), які поєднують бази даних про антропогенні навантаження з базами даних про природну організацію території;

- фонд нормативної документації із землеустрою та сталого землекористування, який систематично удосконалюється та поновлюється відповідно до сучасного рівня. Формування фонду здійснюється, зважаючи на пріоритетні напрями стандартизації із землеустрою щодо сталого землекористування.

Структура фонду нормативної документації із нормування у сфері землеустрою створюється із взаємопогоджених документів відповідних рівнів.

Документи першого рівня – це закони та нормативно-правові акти органів державної влади, а також міжнародні правові документи.

Одним із важливих завдань під час прийняття цих документів є наукове обґрунтування та розроблення механізмів їх впровадження і функціонування, які охоплюють питання створення нормативів та ефективне їх впровадження у сфері землеустрою.

Документи другого рівня – міжнародні, міждержавні та національні нормативи і стандарти України у сфері землеустрою, які впроваджуються центральними органами виконавчої влади.

Відповідно до законодавства та міжнародної практики ці органи здійснюють свою роботу через технічні комітети (ТК) із стандартизації. В сфері землеустрою таким технічним комітетом буде ТК «Землеустрій та стале землекористування», який планується створити Держкомземом України і який буде взаємодіяти з іншими ТК стосовно узгодження розроблюваних нормативних документів у сфері землеустрою і сталого землекористування.

Документи третього рівня – нормативні документи Держкомзему України. Ці документи повинні конкретизувати документи першого та другого рівнів і не суперечити їм.

Нормативні документи третього рівня мають розроблятися відповідно до програми робіт із нормування з дотриманням норм чинних регламентів та законодавства України, вимог комплексу стандартів національної стандартизації та урахуванням положення документів міжнародних і регіональних організацій із стандартизації.

11. Фінансування робіт із нормування

Фінансування робіт із нормування у сфері землеустрою здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України, відповідних місцевих бюджетів, фондів міжнародних організацій, підприємств та організацій, зацікавлених у результатах нормування, інших незаборонених законодавством джерел.

12. Міжнародне співробітництво із нормування у сфері землеустрою

Інтеграція України у діяльність міжнародного співтовариства у сфері стандартизації та нормування сприяє запозиченню світового досвіду в цій сфері. Серед завдань цього напрямку найважливішими є:

- участь України в розробці та реалізації міжнародних наукових та науково-технічних програм;
- забезпечення виконання Україною зобов'язань, що витікають з міжнародних екологічних угод, конвенцій, протоколів, програм;
- спільна розробка стандартів і нормативів у межах багатосторонніх і двосторонніх угод;
- гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими стандартами;
- спільна підготовка фахівців, які виконують роботи з розробки стандартів, норм і правил у сфері землеустрою та сталого землекористування.

2.6. Галузева програма створення єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ)

Галузева Програма нормування у сфері землеустрою розробляється для центрального органу виконавчої влади, який здійснює стандартизацію і нормування у відповідній галузі, зокрема для Державного комітету України із земельних ресурсів.

1. Загальні положення і мета Галузевої Програми нормування (ГПН).

Сучасний стан земельних відносин, землеустрою і земельних ресурсів України викликає все більше занепокоєння у зв'язку з прискоренням негативних тенденцій у цих сферах. Така ситуація вимагає створення життєздатної нормативної бази щодо землеустрою,

яка є основним інструментом реалізації державної земельної політики взагалі і створення сталого землекористування зокрема.

Нормування у сфері землеустрою проводиться з метою визначення і систематизації комплексу встановлених норм, правил, вимог з розроблення та реалізації документації із землеустрою щодо забезпечення сталого землекористування та екологічної безпеки в країні.

Система нормування у сфері землеустрою повинна відповідати основним принципам міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем зарубіжних країн, ураховувати інтереси України, а також основні завдання центральних органів виконавчої влади із земельних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Це передбачає визначення пріоритетних напрямів дослідження і створення нормативів стосовно документації із землеустрою.

Основною метою ГПН є перегляд, систематизація і аналіз застосування чинних національних і галузевих стандартів, визначення необхідності оновлення і доповнення чинної нормативної бази галузі у сфері землеустрою.

Основними завданнями ГПН є виконання науково-дослідних і організаційно-методичних робіт, зведених у тематичні програми, що мають бути внесені як пропозиції до щорічних планів НДР Державного комітету України із земельних ресурсів та інших зацікавлених міністерств і відомств (табл. 2.1).

Головними напрямками тематичних програм є:

- 1) розроблення нових національних та галузевих нормативів і гармонізація їх з міжнародними;
- 2) переклад, науково-технічне редагування і пряме впровадження європейських та міжнародних стандартів, директив, технічних регламентів тощо;
- 3) започаткування і розвиток принципово нової групи нормативів стосовно землеустрою ;
- 4) погодження і впровадження міждержавних нормативів або їх сумісна розробка;
- 5) внесення змін і доповнень до чинних стандартів на відповідність їх законодавчо-правовій базі України;
- 6) надання пропозицій щодо відміни застарілих і не використовуваних стандартів, норм і правил;
- 7) розробка базових експериментальних проектів землеустрою, методик і еталонів документації із землеустрою;
- 8) створення обґрунтованих зональних нормативів землекористування та їх апробація у різних регіонах.

Таблиця 2.1

**Перелік науково-дослідних робіт
щодо галузевої програми нормування**

Вид роботи	Термін виконання	Відповідальний виконавець
1	2	3
1. Перегляд і аналіз чинних нормативно-правових актів Держкомзему України та інших міністерств і відомств з метою оновлення, доповнення і розробки пропозицій щодо нової нормативної бази, яка повинна забезпечити створення системи землеустрою та розвиток умов для сталого землекористування, охорону і підвищення продуктивності земельних ресурсів з метою визначення внесення обґрунтованих пропозицій щодо розроблення стандартів та нормативів відповідних напрямів.	2009–2010	Держкомзем України, ТК
2. Розроблення проекту програми робіт із нормування щодо: 1) науково обґрунтованого розподілу земельних ресурсів між галузями економіки з метою раціонального розміщення продуктивних сил, комплексного економічного і соціального розвитку регіонів, формування сприятливого навколишнього природного середовища; 2) організації використання та охорони земель із врахуванням конкретних зональних умов, узгодженості екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства; 3) консолідації земельних ділянок власників земельних часток (паїв) в інвестиційно-привабливі масиви.	2009–2010	Держкомзем України, ТК
3. Розроблення проекту програми робіт із нормування та стандартизації щодо: 1) обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів; 2) формування раціональної системи землеволодіння і землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів тощо;	2009–2012	Держкомзем України, ТК

Продовження табл. 2.1

1	2	3
<p>3) встановлення і закріплення на місцевості меж адміністративно-територіальних утворень, територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, меж земельних ділянок власників і землекористувачів;</p> <p>4) прогнозування, планування і організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях;</p> <p>5) організації території сільськогосподарських підприємств, установ і організацій з метою створення просторових умов для еколого-економічної оптимізації використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення структури і розміщення земельних угідь, посівних площ, системи сівозміни, сінокосо- і пасовищезміни;</p> <p>6) розробки і здійснення системи заходів із землеустрою для збереження природних ландшафтів, відновлення та підвищення родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель і землювання малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, пересихання, зсувів, вторинного засолення, закислення, заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами та хімічними речовинами тощо, консервації деградованих і малопродуктивних земель, запобігання іншим негативним явищам;</p> <p>7) організації території підприємств, установ і організацій з метою створення умов сталого землекористування та встановлення обмежень і обтяжень (земельних сервітутів) у використанні та охороні земель несільськогосподарського призначення.</p> <p>4. Розроблення проекту програми робіт із створення Єдиної системи нормативно-правових актів, стандартів, норм і правил щодо:</p> <p>1) визначення термінів у сфері землеустрою;</p>	<p>2009–2012</p>	<p>Держкомзем України, ТК</p>

Продовження табл. 2.1

1	2	3
<p>2) складу і класифікації документів єдиної системи нормативно-правових актів з питань здійснення землеустрою;</p> <p>3) складу і структури документів з питань здійснення землеустрою;</p> <p>4) класифікаторів цільового призначення земель, обмежень використання земель, земельних сервітутів тощо;</p> <p>5) порядків розроблення, погодження та затвердження документації із землеустрою різного ієрархічного рівня;</p> <p>6) порядків реалізації документації із землеустрою різного ієрархічного рівня;</p> <p>7) порядків проведення інвентаризацій з різним цільовим призначенням;</p> <p>8) методик екологічного, економічного та соціального оцінювання ефективності заходів із землеустрою;</p> <p>9) методик оцінювання суспільної, бюджетної, комерційної, інвестиційної та інноваційної ефективності заходів із землеустрою;</p> <p>10) методик державної експертизи документації із землеустрою різного ієрархічного рівня.</p>		
<p>5. Розроблення проекту програми робіт щодо надання інформації для правового, економічного, екологічного і містобудівного механізмів регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях шляхом встановлення особливого режиму та умов використання й охорони земель.</p>	2009	Держкомзем України, ТК
<p>6. Розроблення проекту програми робіт щодо впровадження в галузі на належному рівні систем управління якістю продукції, робіт і послуг згідно з вимогами ДСТУ ISO 9001-2001 та систем управління навколишнім середовищем згідно з вимогами ДСТУ ISO 14004-97 з метою підвищення ефективності господарювання в організаціях, установах і на підприємствах галузі за рахунок більш чіткої організації робіт, скорочення непродуктивних витрат часу, застосування раціональних методів охорони і використання земельних ресурсів тощо.</p>	2009–2011	Держкомзем України, ТК

Закінчення табл. 2.1

1	2	3
7. Розроблення проекту програми робіт щодо національних стандартів стосовно сталого землекористування.	2008–2015	Держкомзем України, ТК
8. Розроблення комплексів нормативно-правових актів Держкомзему України у сфері землеустрою, у тому числі: 8.1. Комплекс стандартів «Науково-технічне і методичне забезпечення діяльності у сфері землеустрою»; 8.2. Комплекс нормативно-правових актів «Інформаційно-довідковий фонд нормативних документів»: - положення про інформаційно-довідковий фонд нормативних документів установи, організації, підприємства галузі; - порядок формування та функціонування інформаційно-довідкового фонду нормативних документів установи, організації, підприємства галузі.	2008–2012	Держкомзем України, ТК

2. Очікувані результати виконання ГПН

Реалізація основних завдань ГПН має супроводжуватися такими організаційно-методичними заходами:

- проведення науково-практичних семінарів для провідних фахівців у галузі земельних відносин, землеустрою, оцінювання земель з питань розроблення і вдосконалення законодавчо-правової та нормативної бази, створення умов щодо сталого землекористування тощо;
- публікації статей, повідомлень, прогнозів щодо ставлення і вирішення проблем стандартизації та нормування у сфері землеустрою;
- видання і розповсюдження тематичних довідників законодавчо-правових актів стосовно всіх аспектів у сфері землеустрою щодо сталого землекористування, а також поточних змін для їх актуалізації;
- комплектування і видання окремих збірників ДСТУ, ДСТУ ISO, ДСТУ EN та ГСТУ (COY) за тематикою підкомітетів ISO/TK ----;
- складання переліків атестованих належним чином методик землевпорядного проектування і еталонних зразків складу та змісту документації із землеустрою і внесення їх до інформаційно-довідкового фонду зацікавлених міністерств і державних комітетів.

Реалізація завдань ГПН сприятиме створенню системи землеустрою в Україні та розвитку умов для сталого землекористування, раціонального використання земель, охорони, відтворюваності та підвищення продуктивності земельних ресурсів тощо.

2.7. Концепція системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель (СНОЗ)

Концепцію системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель розроблено в зв'язку із загостренням екологічної та ресурсної ситуації в Україні, проявом різного роду деградаційних явищ і процесів, необхідністю вирішення невідкладних проблем охорони та раціонального використання земель, а також з метою створення механізму реалізації окремих статей Земельного кодексу України, Закону України «Про охорону земель», Закону України «Про стандартизацію», Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та Закону України «Про екологічний аудит».

Стандартизацію у сфері охорони земель проводять задля визначення і систематизації комплексу встановлених та розроблених необхідних норм, правил, вимог з охорони та раціонального використання земель, нормативного забезпечення сталого землекористування та екологічної безпеки в країні.

Система стандартизації у сфері охорони земель має:

- 1) відповідати законодавству;
- 2) урахувати основні завдання органів центральної виконавчої влади з питань земельних ресурсів, аграрної політики, охорони навколишнього природного середовища у забезпеченні реалізації єдиної науково-технічної політики у цій сфері;

- 3) узагальнювати та творчо застосовувати основні досягнення міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем стандартизації розвинутих зарубіжних країн.

Це передбачає визначення пріоритетних напрямів досліджень і створення стандартів стосовно охорони земель.

Розробка та подальша реалізація концепції системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель загалом дозволить не тільки забезпечити внутрішню гармонізацію зазначеної системи, а й стане потужним стимулом для включення обґрунтованих екологічних вимог до комплексу стандартів у цій сфері національної системи стандартизації, де нині вимоги до екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання земельних ресурсів недостатньо системні та методично

обґрунтовані. Успішне вирішення наведених та інших агроекологічних завдань, постійний моніторинг за станом земельного ресурсного потенціалу створять надійний фундамент для запровадження адаптованої до навколишнього природного середовища землеробської культури, високопродуктивного використання земель та формування засад щодо системи стандартів у сфері охорони земель.

1. Мета розроблення концепції у сфері охорони земель

Метою розроблення концепції має бути:

1) формування концептуальних основ загальної стратегії стандартизації та нормування щодо збереження земельних ресурсів, підвищення родючості земель та інших їх корисних властивостей, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля, упровадження і розвитку сталого землекористування; визначення основних цілей і завдань у сфері регламентації антропогенних навантажень на агроєкосистеми взагалі та земельні ресурси зокрема;

2) визначення структури і механізмів формування й функціонування системи стандартизації та нормування (ССН);

3) визначення першочергових завдань щодо створення ССН;

4) забезпечення державного управління процесом створення нових і перегляду чинних міждержавних та національних стандартів і нормативів стосовно сталого землекористування та охорони земель.

Створенню ССН у сфері охорони земель сприятиме розроблення і впровадження:

- національної термінології щодо охорони земель;
- екологічних нормативів для землекористування і відповідних нормативних документів;
- показників антропогенного навантаження на земельні ресурси і системи екологічного оцінювання їх стану;
- екологічної експертизи, сертифікації земельних ділянок відповідно до екологічних вимог та моніторингу земель;
- методів і засобів визначення та оцінювання якісного стану ґрунтів та регламентації процесів контролю.

• Реалізація поставленої мети дасть можливість створити комплекс національних нормативних документів, впровадження яких забезпечуватиме реалізацію єдиної державної політики стосовно охорони земель.

2. Терміни та визначення

У цій Концепції використано терміни та відповідні визначення таких понять.

2.1. Стандартизація

Діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового користування стосовно розв'язання наявних чи можливих проблем і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості за певних умов.

2.2. Національна стандартизація

Стандартизація, яку проводять на рівні однієї певної країни.

2.3. Міжнародна стандартизація

Стандартизація, участь в якій є доступною для відповідних органів усіх країн.

2.4. Нормативний документ

Документ, що встановлює правила, загальні принципи чи характеристики різного виду діяльності або їх результатів.

2.5. Стандарт

Створений на основі консенсусу та ухвалений визнаними органами нормативний документ, що встановлює для загального і багаторазового користування правила, настанови, вказівки або характеристики різного виду діяльності чи її результатів і який спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступний широкому колу користувачів.

2.6. Національний стандарт

Стандарт, прийнятий національним органом стандартизації.

2.7. Комплекс стандартів

Сукупність взаємозв'язаних стандартів, що належать до певної сфери стандартизації і встановлюють взаємопогоджені вимоги до об'єктів стандартизації на підставі загальної мети.

2.8. Сфера стандартизації

Сфера діяльності, що охоплює взаємозв'язані об'єкти стандартизації.

2.9. Об'єкт стандартизації

Об'єкт, що має бути застандартизований.

2.10. Агроландшафт

Ландшафт, основу якого становлять сільськогосподарські угіддя та лісові насадження, зокрема лісосмуги та інші захисні насадження.

2.11. Охорона земель

Система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель

природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

2.12. Гумус

Органічна складова ґрунту, яка утворюється в процесі біохімічного розкладу рослинних і тваринних решток та формує його родючість.

2.13. Ґрунт

Природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості.

2.14. Деградація ґрунтів

Погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних факторів;

2.15. Деградація земель

Природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів.

2.16. Забруднення ґрунтів

Накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;

2.17. Земельні ресурси

Сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві;

2.18. Земля

Поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею.

2.19. Консервація земель

Припинення господарського використання на визначений термін та залуження або залісення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

2.20. Охорона ґрунтів

Система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля;

2.21. Гранично-допустима концентрація забруднювальних речовин

Максимально допустима кількість забруднювальних речовин у ґрунтах, яка не зумовлює негативних екологічних наслідків для їх родючості, загального стану довкілля, якості сільськогосподарської продукції та здоров'я людини.

2.22. Порухнені землі

Землі, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних явищ.

2.23. Природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель

Це поділ території з урахуванням природних та агробіологічних вимог щодо вирощування сільськогосподарських культур, а також територій, які мають відповідну схожість за визначеними ознаками.

2.24. Родючість земель

Здатність ґрунтового покриву задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості земель.

2.25. Стале землекористування

Форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій території, виключення будь-яких деструктивних (деградаційних) змін на землях (ґрунтах).

2.26. Навколишнє природне середовище (довкілля)

Сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, які залучені в господарський обіг або не використовуються в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси).

2.27. Охорона навколишнього природного середовища

Комплекс правових, організаційно-технічних, санітарних, технологічних заходів стосовно запобігання погіршенню екологічного стану та забезпечення функціонування природних систем у межах екологічної рівноваги.

2.28. Екологічна безпека

Такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічного стану та виникненню небезпеки для здоров'я людей (стан захищеності людей,

флори та фауни, за якого ризику для них не більше встановленого допустимого рівня).

2.29. Екологічне нормування

Діяльність з метою встановлення системи екологічних норм та забезпечення їх ефективного застосування.

2.30. Екологічні нормативи

Науково обґрунтовані критерії максимально допустимих змін природних властивостей об'єктів нормування (ґрунтів) та максимально допустимого рівня впливу на навколишнє природне середовище господарської та іншої діяльності.

2.31. Екологічні вимоги до використання земельної ділянки

Встановлення законодавчими або іншими документами вимог, що спрямовані на збереження якості земель та дотримання вимог екологічної безпеки.

2.32. Система екологічних норм

Сукупність взаємоузгоджених екологічних регламентів, правил і нормативів, які встановлюють вимоги до об'єктів екологічного нормування на підставі загальної мети.

2.33. Ґрунтовий покрив

Сукупність ґрунтів, що вкривають земну поверхню чи її частину (територію).

2.27. Технічний регламент

Нормативно-правовий акт, прийнятий органом виконавчої влади, у якому визначено характеристики продукції або пов'язані з нею процеси чи способи виробництва, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні адміністративні положення, дотримання яких є обов'язковим.

3. Загальні положення

Концепцію ССН у сфері охорони земель розроблено з урахуванням норм Законів України «Про охорону земель», «Про стандартизацію», «Про метрологію і метрологічну діяльність», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про оцінку земель», Земельного кодексу України та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у цій сфері.

Концепція ССН у сфері охорони земель конкретизує відповідні складники «Основних напрямів державної політики України у галузі використання та охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (1998), «Порядку денного на XXI століття», «Національного шляху до гармонійного розвитку» (2002), «Концепції сталого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р.» (2003) та «Концепції екологічного нормування допустимого антропогенного навантаження на ґрунтовий

покрив» (2004), проекту Загальнодержавної програми використання та охорони земель (2008).

Згідно з наведеними документами, національна ССН у сфері охорони земель має відповідати сучасному рівню розвитку стандартизації та нормування в інших державах, забезпечувати проведення єдиної екологічної політики, спрямованої на виконання актуальних та ефективних заходів з охорони і раціонального використання земель.



Охорона земель – це така система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Охорона земель забезпечується за таких основних принципів: забезпечення охорони земель як основного національного багатства українського народу;

пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;

відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;

нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;

поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;

публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Одним з шляхів вирішення проблеми охорони земель є створення узгодженої системи національних стандартів, норм та нормативів, що мають забезпечити екологізацію існуючих нормативних документів і розробку нових екологічних норм і правил.

В основу розробки концепції покладено тезу про високу біоферну і соціальну значущість земельних ресурсів, а також сучасне теоретичне представлення землекористування як складної багато-

рівневої поліфункціональної відкритої екосистеми, що саморегулюється та має природну продуктивність.

4. Правові основи

Правову основу стандартизації у сфері сталого землекористування забезпечують:

1. Конституція України;
2. Земельний кодекс України;
3. Закон України «Про охорону земель»;
4. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»;
5. Закон України «Про землеустрій»;
6. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
7. Закон України «Про екологічну експертизу»;
8. Закон України «Про меліорацію земель»;
9. Закон України «Про стандартизацію»;
10. Постанова Верховної Ради України «Про виконання земельного законодавства при реформуванні аграрного сектору економіки»;
11. Указ Президента України «Про програму інтеграції України до Європейського Союзу».

5. Основні принципи системи стандартизації

Комплекс стандартів у сфері охорони земель повинен базуватися на таких принципах:

- системного обґрунтування підходу до створення комплексу стандартів, норм і правил щодо охорони земель;
- відповідності усіх документів чинному законодавству;
- дотриманні міжнародних та європейських правил і процедур стандартизації та, за потреби, їх адаптації до стану національної стандартизації і вітчизняної економіки;
- використання міжнародного досвіду шляхом гармонізації і прямого впровадження міжнародних стандартів, правил та директив;
- узгодження і координації робіт із стандартизації з державами сусідами України;
- взаємозв'язку системи стандартизації у сфері охорони земель з напрямками робіт стосовно екологічного нормування допустимого антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив;
- забезпечення взаємоузгодженості нормативних документів різного рівня;
- відкритості та прозорості процедур планування, розроблення і впровадження стандартів, доступності стандартів та інформації щодо них для користувачів.

6. Мета і основні завдання стандартизації та нормування

Згідно із Законом України «Про стандартизацію» метою стандартизації в Україні є забезпечення безпеки для життя та здоров'я людей, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля, створення умов для раціонального використання всіх видів національних ресурсів та відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню, сприяння усуненню технічних бар'єрів у торгівлі.

Згідно із Законом України «Про охорону земель» нормування у сфері охорони земель полягає у забезпеченні екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки громадян і суспільства шляхом визначення вимог до якості земель, родючості ґрунтів та допустимого антропогенного навантаження і господарського освоєння земель.

Головна мета стандартизації та нормування у сфері охорони земель – створення комплексу документів для системного нормативного забезпечення діючого землекористування та охорони земель і досягнення сталого, гармонійно або екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Комплекс стандартів та екологічних норм має забезпечувати нормативну основу досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на земельні ресурси та спроможністю до відновлюваності ґрунту. До того ж сталість ґрунту необхідно розглядати як комплекс властивостей, що забезпечує його фізичну, хімічну та біологічну буферність, а також здатність до трансформації (перш за все процесів розкладу та синтезу), оновлення складу, саморегуляції і детоксикації. Сталість ґрунту зберігається за умови, що антропогенне навантаження не перевищує деякий пороговий рівень.

Стандартизації та нормуванню підлягають якісні та кількісні показники стану земель, методи і засоби визначення і оцінювання ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів, а також допустимі рівні впливу на них антропогенних джерел.

Стандартизація та нормування повинні бути зорієнтовані на вирішення завдань збереження сталості ґрунту, ґрунтового покриву та земельних ресурсів за кількісними та якісними показниками, мінімізації негативного впливу на ґрунти.

Реалізація зазначеної мети сприятиме сталому гармонійному землекористуванню і охороні земель, створенню безпечних умов для життя людей, відновлюванню екологічних і продуктивних функцій ґрунтів, збереженню і відтворенню ландшафтів України.

Для цього слід встановити такі нормативи:

1) організаційно-методичні, які вимагають унормування основних загальних положень використання та охорони земель;

2) оптимального співвідношення земельних угідь, а саме: співвідношення земель сільськогосподарського та іншого призначення, а також ріллі та багаторічних насаджень, луків, сіножатей;

3) якісного стану ґрунтів, а саме: допустимі рівні забруднення ґрунтів;

4) гранично-допустимого забруднення ґрунтів;

5) показники деградації земель та ґрунтів, які установлюють для кожної категорії земель з метою запобігання погіршенню їх стану і використовують для контролю за використанням та охороною земель;

6) інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення, що охоплюють переліки сільськогосподарських культур, вирощування яких обмежують або забороняють, а також технологій та окремих агротехнічних операцій щодо їх вирощування, нормативи і стандарти екологічно безпечного ведення сільського господарства;

7) обмеження діяльності, що включає зони особливого режиму землекористування, вимоги до агротехнологій, режимів і норм зрошення та осушення, застосування агрохімікатів і пестицидів, питомого тиску ходових систем сільськогосподарської техніки на ґрунт тощо.

Іншим важливим завданням в умовах нових земельних відносин є відстежування динаміки антропогенних впливів та своєчасне виявлення та нормування тих впливів, які можуть виникнути в сучасних умовах, породити нову динаміку та спричинити територіальні зрушення навантажень на значних територіях (співвідношення земельних угідь, сівозміни, норми застосування агрохімікатів і пестицидів) для того, щоб забезпечити необхідні превентивні заходи.

7. Напрями стандартизації та нормування

Найбільш пріоритетні завдання стандартизації та нормування сьогодні стосуються тих видів антропогенних навантажень, які насамперед можуть призвести до деградації земель (ґрунтів), загострення екологічної ситуації в країні чи її регіонах, а також чітке визначення категорій і типів ґрунтів, які зазнають найбільших змін.

З огляду на сучасний соціально-економічний стан в Україні та з метою реалізації основних пріоритетних напрямів ССН, у сфері охорони земель першочергово слід:

- провести інвентаризацію чинної нормативної бази у сфері сталого землекористування та охорони земель (ґрунтів), визначити відповідність нормативних документів чинному законодавству України та виконати необхідний комплекс робіт щодо коригування й актуалізації нормативних документів;

- оцінити можливість використання міжнародних нормативних документів у ґрунтоохоронній практиці України та провести гармонізацію національних стандартів з міжнародними;

- розробити ієрархічну структуру та підпорядкованість нормативного забезпечення у сфері охорони земель;

- розробити цільову програму стандартизації та нормування, в якій визначити, обґрунтувати та затвердити пріоритетні напрями цієї діяльності, охоплюючи удосконалення методології та методичних підходів до нормування;

- вирішити організаційні питання щодо створення багаторівневої системи стандартизації та нормування (узгодженої зі системою органів державної влади та суб'єктів господарювання);

- опрацювати пропозиції із змін і доповнень до деяких законодавчих актів з охорони земель (ґрунтів), які сприятимуть сталому, екологічно збалансованому землекористуванню. Зокрема, стосовно питань плати за землю, земельного кадастру і моніторингу, виведення із риллі ерозійно небезпечних та деградованих земель, статусу особливо цінних ґрунтових об'єктів, сертифікації земель (ґрунтів) і екологічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення;

- поліпшити науково-методичну та матеріально-технічну основу робіт, пов'язаних із розробкою стандартів і нормативів;

- розробити та впровадити в практичну діяльність суспільства стандарти та нормативи, гармонізовані з міжнародними;

- налагодити контакти та брати участь у роботі відповідних технічних комітетів стандартизації міжнародних (ISO/TC190 «Якість ґрунтів» тощо) та регіональних організацій з стандартизації;

- розширити сферу діяльності ТК – стосовно розробки, науково-технічної експертизи, розгляду та погодження міждержавних і національних нормативних документів, а також документів нижчих рівнів, які стосуються охорони та раціонального використання земель.

Нормативну та правову базу охорони земель має бути створено за ієрархічним принципом і включати такі блоки:

а) організаційно-методичні норми;

б) еколого-технічні та еколого-технологічні норми;

в) еколого-економічні та соціально-екологічні норми;

г) ґрунтоохоронні норми.

Група організаційно-методичних нормативів вимагає унормування основних загальних положень використання та охорони земель.

Еколого-технічні та еколого-технологічні норми вимагають зони особливого режиму землекористування, обмеження на вико-

ристання техніки, агротехнологій, агрохімікатів і пестицидів у різних галузях господарювання.

Еколого-економічні та соціально-екологічні норми – це правила та вимоги до управління у галузі охорони земель, що спрямовані на досягнення екологічних нормативів. Наприклад, до цих норм можуть бути віднесені розрахунки та нормативи щодо розмірів платежів за використання земельних ресурсів з урахуванням їх екологічної та соціальної цінності, штрафні санкції за порушення екологічних вимог, правила врахування ґрунтоохоронної діяльності (у разі надання кредитів, призначення податкових пільг та ін.), правила стимулювання за виконання екологічних нормативів, правил та вимог.

Комплекс ґрунтоохоронних норм може бути розподілений на три групи: нормативи та правила екологічної безпеки, екологічні норми (ЕН), ресурсогосподарські нормативи і правила.

Нормативи та правила екологічної безпеки встановлюють гранично-допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у ґрунтах. Ця група нормативів найбільш детально розроблена, хоча і має недоліки.

До екологічних норм можуть бути віднесені: екологічні нормативи і правила охорони ґрунтів і земельних ресурсів та екологічні нормативи антропогенного навантаження. Саме ця група норм є центральною у системі ґрунтоохоронних норм.

До групи екологічних нормативів і правил охорони ґрунтів та земельних ресурсів належать нормативи екологічно безпечного зрошення і осушення земель, нормативи допустимого рівня втрати ґрунту тощо.

Екологічні нормативи антропогенного навантаження на підставі екологічних норм такі:

- допустимі рівні навантаження на одиницю території;
- гранично-допустимий питомий тиск ходових частин техніки на ґрунт;
- оптимальне співвідношення земельних угідь у різних регіонах;
- інтенсивність використання земель;
- гірничо-технічні, які регламентують проведення рекультивції земель.

До групи ресурсогосподарських нормативів та правил відносять нормативи використання земельних ресурсів.

Екологічні нормативи якісного стану ґрунтів (земель) охоплюють:

- нормативи обмежень у використанні земель;
- систему показників вмісту поживних речовин, гумусу, солей, біологічні, фізичні та фізико-хімічні властивості ґрунтів та ін.;

- нормативи збереження видового різноманіття ґрунтів;
- нормативи збереження стійкості ґрунтів;
- вимоги до збереження особливо цінних ґрунтів;
- правила видлучення земель з інтенсивного обробітку;
- правила відновлення якісного стану ґрунтів.

У процесі реалізації основних пріоритетних напрямів стандартизації у сфері охорони земель слід здійснити:

- перегляд наявної системи чинних в Україні міждержавних стандартів (комплекси ГОСТ «Ґрунти», «Земли», «Почвы») та інших нормативних документів на відповідність чинному законодавству та нормативним документам, пріоритетним напрямам стандартизації та з урахуванням зроблених експертних висновків щодо відповідного комплексу;
 - визначення та упорядкування об'єктів стандартизації;
 - методичне обґрунтування наявних та розробка нових методів і засобів контролю стосовно визначення та оцінювання якісного стану ґрунтів;
 - розроблення структурно-класифікаційної схеми нормативних документів щодо охорони земель;
 - визначення основних понять і термінів у сфері охорони земель для створення системи класифікаторів;
 - каталогізацію (паспортизацію) ґрунтів, забруднювальних речовин і джерел їх утворення та інших інформаційно-експертних засобів щодо основних об'єктів сталого землекористування;
 - встановлення вимог до якісного стану ґрунтів, природних і стічних зрошувальних вод;
 - встановлення вимог (норм, правил) щодо раціонального використання, контролю та охорони земель;
 - встановлення вимог (норм, правил) щодо запобігання негативному впливу сільськогосподарської діяльності, зокрема під час меліорації земель;
 - визначення вимог щодо якості земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель;
 - унормування критеріїв (вимог) до організації управління землекористуванням, станом і родючістю ґрунтів;
 - встановлення вимог до прогнозування, інформування, прийняття рішень щодо сталого землекористування;
 - визначення критеріїв (вимог) до організації моніторингу земель (ґрунтів);
 - впровадження складових завдань щодо охорони ґрунтів у стандартах на продукцію, процеси тощо;

- впровадження у національних стандартах та стандартах інших рівнів сучасної методології оцінювання екологічного ризику та екологічної безпеки;

- вибір головних напрямів стандартизації та нормування сталого землекористування з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду для створення й застосування нормативних документів.

У додатку А наведено проект Галузевої Програми стандартизації та нормування охорони земель для України.

8. Об'єкти стандартизації і нормування та позначення нормативних документів

До об'єктів стандартизації у сфері сталого землекористування на міжнародному та регіональному рівнях можуть бути віднесені стандарти щодо методів аналізу складу і властивостей ґрунтів, визначення параметрів стану, засобів контролю, ґрунтоохоронні вимоги (норми, правила), класифікації, термінологія.

До об'єктів стандартизації у сфері сталого землекористування на національному рівні належать:

- 1) основні положення комплексу стандартів щодо сталого землекористування;

- 2) терміни, визначення та класифікатори;

- 3) норми, правила, ґрунтоохоронні вимоги;

- 4) режими використання та охорони земель (ґрунтів), земельних ресурсів, об'єктів природно-заповідного фонду;

- 5) показники гранично-допустимого погіршення стану та властивостей земельних ресурсів;

- 6) вимоги до забезпечення сталого екологічно безпечного землекористування;

- 7) показники якості ґрунтів (земель);

- 8) показники інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення;

- 9) вимоги до засобів контролю за станом земель;

- 10) методи аналізу складу та властивостей ґрунтів;

- 11) інші об'єкти, що необхідні для здійснення ґрунтоохоронної діяльності на національному рівні.

Об'єкти стандартизації та нормування можуть бути визначені екологічною експертизою, що систематично здійснюється як відповідними організаціями, так і фахівцями, які працюють у цій сфері. У процесі експертизи аналізуються екологічні ситуації та документи.

Екологічній експертизі підлягають проекти нормативно-правових актів щодо сталого землекористування, що регламентують господарську діяльність, яка негативно впливає на ґрунти, національні стандарти та стандарти інших рівнів, які розробляються або приймаються в Україні та стосуються питань охорони ґрунтів.

Для забезпечення здійснення екологічної експертизи нормативних документів, яка передбачена чинним законодавством України, Мінприроди України визначає перелік об'єктів екологічної експертизи з переліку робіт, які увійшли до Плану державної та міждержавної стандартизації.

Мінприроди виконує екологічну експертизу або делегує право здійснення екологічної експертизи нормативних документів із стандартизації у сфері сталого землекористування ТК 142 «Ґрунтознавство».

Висновок екологічної експертизи після затвердження Мінприроди України є обов'язковим для виконання.

Стандартизація у сфері сталого землекористування має забезпечити розроблення та експертизу стандартів, норм і правил щодо:

- термінів і визначень стосовно сталого землекористування;
- класифікації об'єктів (компонентів) навколишнього природного середовища, забруднювальних речовин;
- вимог екологічної безпеки під час використання, охорони та відтворення земельних ресурсів;
- правил встановлення екологічних нормативів;
- вимог (норм, правил) щодо зберігання, застосування і транспортування агрохімікатів і пестицидів, а також промислових і побутових відходів;
- вимог щодо забезпечення якості земель та родючості ґрунтів;
- методик, що регламентують процеси контролю якості ґрунтів, які охоплюють весь комплекс робіт від відбору проб до одержання результатів вимірювань;
- вимог (норм, правил) щодо режимів використання, контролю та охорони земель (ґрунтів);
- вимог (норм, правил) щодо запобігання негативному впливу та регламентації сільськогосподарської діяльності, зокрема під час меліорації і рекультивації земель, застосування агротехнологій.

Позначення нормативних документів (згідно з ДСТУ 1.0:2003):

ДСТУ – національний стандарт;

ДСТУ ISO – національний стандарт, гармонізований з міжнародним;

СОУ – стандарт організації;

ТУУ – технічні умови;

СТУ – стандарт наукового, науково-технічного або інженерного товариства (спілки).

Інші стандарти – нормативні документи центральних органів виконавчої влади, галузей, суб'єктів господарювання та їх об'єднань.

9. Організаційні основи формування системи стандартизації та нормування

Організаційними основами формування й функціонування системи стандартизації та нормування можуть бути:

- формування пріоритетних завдань щодо стандартизації та нормування у сфері сталого землекористування та включення їх до програм, робіт із стандартизації, національних та цільових науково-технічних програм;

- автоматизована інформаційно-пошукова система (АІПС) законодавчих, нормативних, методичних, довідкових матеріалів сталого землекористування. Інформаційною основою системи стандартизації та нормування мають бути геоінформаційні системи (ГІС), які поєднують бази даних про антропогенні навантаження з базами даних про природну організацію території, біогеохімічну структуру і спрямованість міграційних потоків;

- фонд нормативної документації сталого землекористування, який систематично удосконалюється та поновлюється відповідно до сучасного рівня. Формування фонду здійснюється виходячи із пріоритетних напрямів стандартизації щодо сталого землекористування.

Структура фонду нормативної документації із стандартизації щодо сталого землекористування та охорони ґрунтів створюється із взаємопогоджених документів відповідних рівнів.

Документи першого рівня – це закони та нормативно-правові акти органів державної влади, а також міжнародні правові документи.

Одним із важливих завдань під час прийняття цих документів є наукове обґрунтування і розроблення механізмів їх впровадження і функціонування, які охоплюють питання створення стандартів та ефективне їх впровадження у сфері сталого землекористування.

Документи другого рівня – міжнародні, міждержавні та національні стандарти України щодо сталого землекористування, які впроваджуються центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації.

Відповідно до законодавства та міжнародної практики цей орган здійснює свою роботу через технічні комітети (ТК) із стандартизації. У галузі ґрунтознавства, агрохімії та охорони ґрунтів таким технічним комітетом є ТК 142 «Ґрунтознавство», який взаємодіє з іншими ТК щодо узгодження розроблюваних нормативних документів щодо сталого землекористування, охорони земель, технологій землеробства з агрохімічного, екологічного стану земель тощо.

Документи третього рівня – нормативні документи Мінприроди, Держкомзему, Мінагрополітики, Держводгоспу, які приймаються відповідним центральним органом виконавчої влади. Ці

документи мають конкретизувати документи першого та другого рівнів і не суперечити їм.

Нормативні документи третього рівня повинні розроблятися відповідно до програми робіт із стандартизації, з дотриманням норм чинних технічних регламентів та законодавства України, вимог комплексу стандартів національної стандартизації з урахуванням положень документів міжнародних і регіональних організацій із стандартизації.

До розгляду проекту стандарту та надання відгуків потрібно залучати якнайширше коло фахівців та організацій, які мають необхідний науково-технічний потенціал для проведення робіт у зазначеній сфері.

Перелік організацій визначається згідно з технічним завданням і рекомендаціями центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації та, за потреби, із Замовником.

Проекти стандартів, які пройшли експертизу, узгоджуються з відповідними центральними органами виконавчої влади згідно з установленим порядком розроблення, погодження та затвердження нормативних документів.

Погоджуючи проекти стандартів, центральні органи виконавчої влади та уповноважені ними організації перевіряють наявність вимог, які належать до сфери їх діяльності, та відповідність їх змісту нормативно-правовим актам.

Державний нагляд за додержанням стандартів щодо сталого землекористування здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері стандартизації та інші органи центральної виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, земельних ресурсів, аграрної політики, водного господарства тощо.

10. Фінансування робіт із стандартизації

Фінансування робіт із стандартизації у сфері сталого землекористування здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України, відповідних місцевих бюджетів, фондів міжнародних організацій, підприємств та організацій, зацікавлених у результатах робіт із стандартизації, інших незаборонених законодавством джерел.

11. Міжнародне співробітництво із стандартизації у сфері сталого землекористування

Інтеграція України у діяльність міжнародного співтовариства у сфері стандартизації та нормування сприяє запозиченню світового досвіду в цій сфері. Серед завдань цього напрямку найважливішими є:

- участь України в розробці та реалізації міжнародних наукових та науково-технічних програм;

- забезпечення виконання Україною зобов'язань, що витікають з міжнародних екологічних угод, конвенцій, протоколів, програм;
- спільна розробка стандартів і нормативів у межах багатосторонніх і двосторонніх угод;
- гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими стандартами;
- спільна підготовка фахівців, які виконують роботи з розроблення стандартів, правил і норм щодо сталого землекористування.

2.8. Галузева програма стандартизації та нормування охорони земель

Галузева Програма стандартизації та нормування охорони земель розробляється для центрального органу виконавчої влади який здійснює стандартизацію і нормування у відповідній галузі, в нашому випадку для Державного комітету України із земельних ресурсів.

1. Загальні положення і мета Галузевої Програми стандартизації (ГПС) та нормування.

Сучасний стан земельних ресурсів України викликає все більше занепокоєння у зв'язку з прискоренням їх деградаційних процесів.

Стандартизація у сфері охорони земель проводиться з метою визначення і систематизації комплексу встановлених норм, правил, вимог з охорони та раціонального використання земель (грунтів), забезпечення збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Система стандартизації у сфері охорони земель та їх раціонального використання має відповідати основним принципам міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем зарубіжних країн, враховувати інтереси України, а також основні завдання центральних органів виконавчої влади земельних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища в забезпеченні проведення єдиної науково-технічної політики у цій галузі. Це передбачає визначення пріоритетних напрямів досліджень і створення стандартів стосовно охорони земель та їх раціонального використання.

Основною метою ГПС є перегляд, систематизація і аналіз застосування чинних національних і галузевих стандартів, визначення необхідності оновлення і доповнення чинної нормативної бази галузі у сфері охорони земель, що відповідають тематиці міжнародного Технічного комітету ISO.

Основне завдання ГПС залишається виконання науково-дослідних і організаційно-методичних робіт, зведених у тематичні програми, що мають бути внесені як пропозиції у щорічні плани стандартизації Державного комітету України із земельних відносин та інших зацікавлених міністерств і відомств (табл. 2.2).

Основні напрями тематичних програм такі:

- 1) розроблення нових національних та галузевих стандартів і гармонізація їх з міжнародними;
- 2) переклад, науково-технічне редагування і пряме впровадження європейських та міжнародних стандартів, директив, технічних регламентів тощо;
- 3) започаткування і розвиток принципово нової групи стандартів стосовно добровільної сертифікації земель (грунтів) сільськогосподарського призначення;
- 4) погодження і впровадження міждержавних стандартів або їх спільна розробка;
- 5) внесення змін і доповнень до чинних стандартів на відповідність їх законодавчо-правовій базі України;
- 6) надання пропозицій щодо скасування застарілих і невикористовуваних стандартів, норм і правил;
- 7) створення обґрунтованих зональних ресурсозберігаючих технологій застосування добрив та агрохімікатів, захист ґрунту від ерозії та їх апробація у різних регіонах.

2. *Очікувані результати виконання ГПС*

Реалізація основних завдань ГПС повинна супроводжуватися такими організаційно-методичними заходами:

- проведення науково-практичних семінарів для провідних фахівців з питань земельних ресурсів щодо розроблення і вдосконалення законодавчо-правової та нормативної бази, створення умов у сфері охорони земель тощо;
- публікації статей, повідомлень, прогнозів щодо ставлення та вирішення проблем стандартизації та нормування у сфері охорони земель, забезпечення оптимального функціонування вимірвальних лабораторій та інше;
- видання і розповсюдження тематичних довідників законодавчо-правових актів стосовно усіх аспектів охорони земель, а також поточних змін для їх актуалізації;
- комплектування і видання окремих збірників ДСТУ, ДСТУ ISO, ДСТУ EN та ГСТУ (COY) за тематикою підкомітетів ISO/TK 190;
- складання переліків атестованих належним чином методик виконання вимірювань і стандартних зразків складу та властивостей речовин і матеріалів та внесення їх до інформаційно-довідкового фонду зацікавлених міністерств і державних комітетів.

Реалізація завдань ГПС сприятиме створенню та розвитку умов для охорони земель, раціонального їх використання, відтворюваності та підвищення родючості ґрунтів, вирощування екологічно безпечної продукції тощо.

Таблиця 2.2

**Перелік науково-дослідних робіт
щодо галузевої програми стандартизації**

Вид роботи	Термін виконання	Відповідальний виконавець
1	2	3
1. Перегляд і аналіз чинних національних стандартів й стандартів Держкомзему України для оновлення, доповнення і розробки нової нормативної бази, що повинна забезпечити створення та розвиток умов для охорони земель, раціонального їх використання і підвищення родючості ґрунтів з метою визначення внесення обґрунтованих пропозицій щодо розроблення стандартів та нормативів відповідних напрямів.	2008–2012	Держкомзем України, ТК
2. Розроблення проекту програми робіт із нормування та стандартизації щодо: 1) створення та функціонування державної комплексної системи спостережень; 2) створення екологічної мережі; 3) еколого-економічної оптимізації використання та охорони земель, удосконалення співвідношення і розміщення земель та сільськогосподарських угідь, систем сівозмін, сінокосо- і пасовищезміни; 4) природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування та зонування земель; 5) землеохоронних вимог до економічного стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів.	2009–2010	Держкомзем України, ТК

Продовження табл. 2.2

1	2	3
<p>3. Розроблення проекту програми робіт щодо акредитації і функціонування вимірювальних (аналітичних) лабораторій у галузі згідно з ПМУ 18-2000 та ДСТУ ISO/IEC 17025-2001 з метою забезпечення умов якісного, вірогідного та відтворюваного виконання аналізів складу та властивостей речовин і матеріалів у тому числі шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розроблення і впровадження достатньої номенклатури необхідних, належним чином атестованих, методик виконання вимірювань та стандартних зразків; - розроблення і впровадження методичних рекомендацій щодо підготовки приміщень, обладнання, засобів вимірювальної техніки, документації та персоналу до якісного виконання робіт тощо. 	2010–2011	Держкомзем України, ТК
<p>4. Розроблення проекту програми робіт із створення єдиної системи нормативно-правових актів, стандартів, норм і правил щодо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визначення термінів та понять класифікацій у сфері охорони земель; 2) складу і класифікації документів єдиної системи нормативно-правових актів з питань охорони земель; 3) складу і структури документів з питань проектування та здійснення заходів з охорони земель; 4) методів, методик і засобів визначення складу та властивостей земель; 5) вимог до збирання, обліку, обробки, зберігання, аналізу інформації про якість земель, прогнозування зміни родючості ґрунтів; 6) вимог до раціонального використання та охорони земель; 7) технічних умов до процесів та послуг у сфері охорони земель; 8) метрологічних норм, правил, вимог до організації робіт; 	2009	Держкомзем України, ТК

Продовження табл. 2.2

1	2	3
<p>9) порядків розроблення, погодження та затвердження проектів землеохоронних заходів та встановлення обмежень щодо господарського використання земель, які виконують важливі екосистемні функції;</p> <p>10) порядків реалізації проектів землеохоронних заходів та встановлення обмежень щодо господарського використання земель, які виконують важливі екосистемні функції (схили, водоохоронні зони тощо);</p> <p>11) методик екологічного, економічного та соціального оцінювання ефективності заходів із охорони земель;</p> <p>12) методик оцінювання суспільної, бюджетної, комерційної, інвестиційної та інноваційної ефективності заходів із охорони земель;</p> <p>13) методик державної експертизи документації із землеустрою щодо заходів з охорони земель.</p>		
<p>5. Розроблення проекту програми робіт щодо створення для аналізу складу та властивостей речовин і матеріалів у ґрунтових лабораторіях базових комплектів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - методик виконання вимірювань; - стандартних зразків. 	2009–2010	Держкомзем України, ТК
<p>6. Розроблення проекту програми робіт щодо впровадження в галузі на належному рівні систем управління якістю продукції, робіт і послуг згідно з вимогами ДСТУ ISO 9001-2001 та систем управління навколишнім середовищем згідно з вимогами ДСТУ ISO 14004-97 з метою підвищення ефективності господарювання в організаціях, установах і на підприємствах галузі за рахунок більш чіткої організації робіт, скорочення непродуктивних витрат часу, застосування раціональних методів охорони і використання природних ресурсів тощо.</p>	2009	Держкомзем України, ТК
<p>7. Розроблення національних стандартів стосовно сталого землекористування</p>	2009–2015	Держкомзем України, ТК

Закінчення табл. 2.2

1	2	3
<p>8. Розроблення комплексів стандартів Держкому України у сфері охорони земель, зокрема.</p> <p>8.1. Комплекс стандартів «Якість земель. Сертифікація придатності земель»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - положення про орган зі сертифікації придатності земель; - положення про науково-методичний та інформаційний центр із питань сертифікації придатності земель; - порядок організації і проведення сертифікації придатності земель; - номенклатура показників якості ґрунту земельних ділянок; - показники родючості ґрунту земельної ділянки, що замовляються для сертифікації; - правила визначення категорії якості земельної ділянки, що сертифікується, на основі показників якості ґрунту та інших чинників. <p>8.2. Комплекс стандартів «Науково-технічне і методичне забезпечення діяльності вимірювальних (аналітичних) лабораторій»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - порядок розроблення, апробації і атестації методик виконання вимірювань стосовно складу та властивостей речовин і матеріалів; - порядок комплектування і застосування методик виконання вимірювань й стандартних зразків для аналізу складу та властивостей речовин і матеріалів; - порядок технічного обслуговування обладнання і засобів вимірювальної техніки (ремонт, налагодження, калібрування, перевірка, атестація) агрохімічних лабораторій. <p>8.3. Комплекс стандартів «Інформаційно-довідковий фонд нормативних документів»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - положення про інформаційно-довідковий фонд нормативних документів установи, організації, підприємства галузі; - порядок формування та функціонування інформаційно-довідкового фонду нормативних документів установи, організації, підприємства галузі. 	2009–2012	Держкомзем України, ТК

2.9. Концепція Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ЄСНПАДЗК)

Концепцію Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (далі – концепція ЄСНПАДЗК) розроблено відповідно до Земельного кодексу України та Закону України «Про стандартизацію» для врегулювання питань, пов'язаних з веденням державного земельного кадастру, зокрема, удосконаленням системи гарантування прав на землю, систематизацією повної, достовірної інформації про земельні ділянки, забезпеченням необхідною інформацією громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади для врегулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землю і цінності земель у складі природних ресурсів, контролю за використанням і охороною земель, економічного та екологічного обґрунтування бізнес-планів та проектів землеустрою. Її затверджено наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 12 грудня 2008 р. № 610.

Нормування у сфері державного земельного кадастру проводять для визначення і систематизації комплексу необхідних норм, правил, вимог з створення системи та ведення державного земельного кадастру, інформаційного забезпечення регулювання земельних відносин та землекористування в країні.

Єдина система нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру має:

- відповідати законодавству;
- урахувати основні завдання органів центральної виконавчої влади з питань земельних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища у забезпеченні реалізації єдиної науково-технічної політики у цій сфері;
- узагальнювати та творчо застосовувати основні досягнення міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем стандартизації та нормування розвинених зарубіжних країн.

Це передбачає визначення пріоритетних напрямів досліджень і створення єдиної системи нормативно-правових актів стосовно створення необхідних умов для ефективного виконання кадастрових робіт, ведення державного земельного кадастру та автоматизованої системи державного земельного кадастру в електронному вигляді.

Розробка та подальша реалізація концепції єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру загалом дозволить не тільки забезпечити внутрішню гармоніза-

цію зазначеної системи, а й стане потужним стимулом для включення обґрунтованих технічних, економічних та правових вимог до комплексу стандартів і норм у сфері земельних відносин та землекористування, раціонального використання земельних ресурсів, які на тепер недостатньо системно та методично обґрунтовані. Вирішення поставлених завдань удосконалив порядок ведення державного земельного кадастру, створить умови для просторового розвитку територій, запровадження адаптованої до ринкової економіки системи сталого землекористування.

1. Мета розроблення концепції ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру

Мета розроблення концепції ЄСНПА така:

формування концептуальних основ загальної стратегії створення єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру, запровадження і розвитку автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру;

визначення основних цілей і завдань у сфері державного земельного кадастру щодо регламентації розроблення та реалізації земельно-кадастрової документації;

визначення структури та механізмів формування і функціонування єдиної системи нормативно-правових актів;

визначення першочергових завдань щодо створення концепції ЄСНПАДЗК;

забезпечення державного управління процесом створення нових і перегляду чинних стандартів і нормативів стосовно ведення державного земельного кадастру.

Створення концепції ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру сприятиме розробленню і впровадженню:

- національної термінології у сфері державного земельного кадастру;

- нормативів та правил щодо регламентації розроблення і реалізації земельно-кадастрової документації, кадастрових геопросторових даних та інформації;

- системи оцінювання якості розроблення та реалізації земельно-кадастрової документації та інформації;

- методів і засобів визначення і оцінювання якості розроблення та реалізації земельно-кадастрових документів та даних і регламентації процесів контролю за нормуванням у сфері державного земельного кадастру.

Реалізація поставленої мети дасть можливість створити комплекс національних нормативних документів, запровадження яких забезпечуватиме реалізацію єдиної державної політики стосовно створення системи та ведення державного земельного кадастру.

2. Терміни та визначення

У концепції ЄСНПАДЗК використано терміни та визначення таких понять:

2.1. Нормування у сфері державного земельного кадастру

Установлення норм розроблення земельно-кадастрової документації, правил створення та оновлення кадастрової інформації, складу, змісту та порядку ведення державного земельного кадастру, а також надання інформації.

2.2. Стандарт

Створений на основі консенсусу та ухвалений уповноваженими органами нормативний документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування вимоги, норми, правила, настанови, вказівки або характеристики різного виду діяльності чи її результатів і спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній сфері та доступний широкому колу користувачів.

2.3. Національний стандарт

Стандарт, прийнятий національним органом стандартизації.

2.4. Комплекс стандартів

Сукупність взаємозв'язаних стандартів, що належать до певної сфери стандартизації і встановлюють взаємопогоджені вимоги до об'єктів стандартизації на підставі загальної мети.

2.5. Сфера стандартизації

Сфера діяльності, що охоплює взаємозв'язані об'єкти стандартизації.

2.6. Об'єкт стандартизації

Об'єкт, що має бути застандартизований.

2.7. Технічний регламент

Нормативно-правовий акт, прийнятий органом виконавчої влади, у якому визначено склад, зміст та характеристики документації у сфері державного земельного кадастру або пов'язані з нею процеси чи способи розробки, а також вимоги до послуг, включаючи відповідні адміністративні положення, дотримання яких є обов'язковим.

2.8. Класифікатор

Документ, в якому відповідно до прийнятих ознак класифікації та методів кодування об'єкти класифікації розподілено на угруповання і цим угрупованням надано коди у вигляді послідовностей літер, цифр.

2.9. Державний земельний кадастр

Це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та

містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, їх розподіл між власниками землі та землекористувачами.

2.10. Земельно-кадастрова документація

Затверджені в установленому порядку текстові та графічні матеріали, які містять відомості про межі адміністративно-територіальних утворень, територій з особливими природоохоронними, рекреаційними і заповідними режимами, земельних ділянок, власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, правовий режим земель, їх кількість, якість, економічна цінність та вартість, розподіл земель по власниках землі і землекористувачах, населених пунктах та інших адміністративно-територіальних утвореннях.

2.11. Автоматизована система державного земельного кадастру

Єдиний на всю територію України програмно-технічний комплекс збору, обробки, систематизації, зберігання, аналізу та захисту відомостей і документів державного земельного кадастру в електронному вигляді.

2.12. Земельно-кадастрова діяльність

Наукова, технічна, виробнича і управлінська діяльність спеціально уповноваженого органу з питань земельних ресурсів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, Державного підприємства «Центр державного земельного кадастру при Державному комітеті України по земельних ресурсах», наукових установ, землевпорядних організацій з ведення земельного кадастру, організації та здійснення земельно-кадастрових робіт.

2.13. Земельно-кадастрові роботи

Роботи з кадастрового зонування території, кадастрових зйомок і складання індексних кадастрових карт (планів), кадастрових планів, бонітування ґрунтів, економічної оцінки земель, грошової оцінки земельних ділянок, а також роботи, пов'язані із забезпеченням ведення державної реєстрації земельних ділянок, обліку кількості та якості земель.

2.14. Система державного земельного кадастру

Сукупність взаємозв'язаних організаційно-правових, технологічних, економічних та методичних заходів із створення і ведення земельного кадастру. Вона включає: законодавчо визначену діяльність у сфері державного земельного кадастру та його правове регулювання; державне управління у сфері державного земельного кадастру; здійснення земельно-кадастрових робіт та ведення державного земельного кадастру на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях та підприємствах, в організаціях і установах; дер-

жавний і самоврядний контроль за здійсненням земельно-кадастрових робіт; наукове, кадрове та фінансове забезпечення державного земельного кадастру.

2.15. Нормативно-технічні документи

Документи, які встановлюють порядок організації і виконання земельно-кадастрових робіт, склад і зміст, вимоги до них, норми і правила їх виконання.

2.16. Система технічних та правових норм у сфері державного земельного кадастру

Сукупність взаємоузгоджених технічно-правових регламентів, правил і нормативів, які встановлюють вимоги до складу, змісту та нормування документації з державного земельного кадастру, в тому числі інформації, яка вноситься до Автоматизованої системи державного земельного кадастру на підставі загальної мети.

2.17. Єдина система нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру

Норми і правила, які встановлюють комплекс якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують здійснення земельно-кадастрових робіт, розробку і реалізацію документації у сфері державного земельного кадастру з урахуванням соціальних, технічних, екологічних, економічних та інших умов.

3. Загальні положення

Концепцію ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру розроблено з урахуванням норм Земельного кодексу України, Законів України «Про стандартизацію», «Про оцінку земель» та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері земельних відносин та земельного кадастру.

Концепція ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру конкретизує відповідні складники основних напрямів державної політики України у галузі земельних відносин, визначених Указом Президента України від 14 лютого 2008 року № 121, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 18 січня 2008 року, «Про стан виконання Указу Президента України» від 21 листопада 2005 року № 1643, «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 29 червня 2005 року, «Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель», Концепції сталого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року (2003) та Концепції екологічного нормування допустимого антропогенного навантаження на ґрунтовий покрив (2004).

Згідно з наведеними документами концепція ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру має відповідати сучасному рівню

розвитку нормативно-правових актів, забезпечувати проведення єдиної земельної політики, спрямованої на виконання актуальних і ефективних заходів з ведення державного земельного кадастру, раціонального використання земель.

Державний земельний кадастр є найважливішим інструментом державного управління земельним фондом, він забезпечує прийняття науково обґрунтованих рішень у галузі організації раціонального використання та охорони земель. Роль земельного кадастру як інструменту державного управління особливо зростає в умовах проведення земельної реформи, запровадження плати за землю, включення земельних ресурсів до системи ринкових відносин. У практичній площині державний земельний кадастр – це єдина державна система отримання кадастрових даних та оформлення документів, які підтверджують факт виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками, місце розташування та правовий режим земель, оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, їх розподіл між власниками землі та землекористувачами.

Державний земельний кадастр створюється і ведеться для гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками; інформаційного забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених юридичних та фізичних осіб під час регулювання земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, здійснення контролю за використанням і охороною земель; встановлення обґрунтованих розмірів платежів за землю; обліку цінності землі у складі природних ресурсів та її вартості як засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві; іншої діяльності, пов'язаної з володінням, користуванням і розпорядженням земельними ділянками.

Відомості та документи державного земельного кадастру є державним інформаційним ресурсом і становлять інформаційну основу для регулювання земельних відносин, здійснення землеустрою, заходів з охорони земель, головною передумовою вирішення проблем соціально-економічної та екологічної складової землекористування і забезпечення його сталості, продуктивних функцій землі як природного капіталу.

Дані державного земельного кадастру є базовими для ведення інших кадастрів (містобудівного, водного, лісового тощо) та автоматизованих інформаційних систем у питаннях, що стосуються місця розташування, меж земельних ділянок та інших об'єктів нерухомого майна, їх правового статусу тощо.

4. Правові основи

Правову основу стандартизації у сфері державного земельного кадастру забезпечують Конституція України, Земельний кодекс України, а також Закони України:

- ▶ Про державний земельний кадастр;
- ▶ Про оцінку земель;
- ▶ Про землеустрій;
- ▶ Про охорону навколишнього природного середовища;
- ▶ Про охорону земель;
- ▶ Про державний контроль за використанням та охороною земель;
- ▶ Про державну експертизу землевпорядної документації;
- ▶ Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв);
- ▶ Про розмежування земель державної та комунальної власності;
- ▶ Про електронні документи та електронний документообіг;
- ▶ Про електронний цифровий підпис;
- ▶ Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності;
- ▶ Про стандартизацію;
- ▶ Про топографо-геодезичну та картографічну діяльність;
- ▶ Про інформацію;
- ▶ Про Національну програму інформатизації;
- ▶ Указ Президента України від 2 грудня 1995 року № 1118/95 «Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення»;
- ▶ Указ Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072 «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу»;
- ▶ Указ Президента України від 21 листопада 2005 року № 1643/2005 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України», від 29 червня 2005 року «Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель»;
- ▶ Указ Президента України від 14 лютого 2008 року № 121/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України», від 18 січня 2008 року «Про стан виконання Указу Президента України», від 21 листопада 2005 року № 1643/2005 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України», від 29 червня 2005 року «Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель».

5. Основні принципи системи стандартизації

Комплекс правових актів та нормативних документів у сфері державного земельного кадастру має базуватися на принципах:

- системного обґрунтування єдиного підходу до створення законодавчого забезпечення та комплексу стандартів, норм і правил у сфері державного земельного кадастру;
- відповідності усіх документів законодавству;
- дотриманню міжнародних та європейських правил і процедур стандартизації та (за потреби) їх адаптації до стану національної стандартизації і вітчизняної економіки;
- використання міжнародного досвіду шляхом адаптації та впровадження міжнародних стандартів, правил та директив;
- узгодження і координації робіт із стандартизації з державами – сусідами України;
- взаємозв'язку системи стандартизації у сфері державного земельного кадастру з напрямками робіт стосовно нормування під час здійснення землеустрою щодо сталого землекористування;
- забезпечення взаємоузгодженості нормативних документів різного рівня;
- відкритості та прозорості процедур планування, розроблення і впровадження стандартів, доступності стандартів та інформації щодо них для користувачів.

6. Мета і основні завдання єдиної системи нормативно-правових актів

Згідно із Законами України «Про оцінку земель», «Про землеустрій», «Про охорону земель» та «Про стандартизацію» метою нормування та стандартизації в Україні є забезпечення встановлення комплексу якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов для управління і організації раціонального використання земельних й інших природних ресурсів і відповідності об'єктів нормування і стандартизації своєму призначенню.

З огляду на загальну мету, цілі та завдання нормування і стандартизації у сфері державного земельного кадастру впливають із мети та основних завдань державного земельного кадастру, зокрема:

- гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками;
- інформаційного забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених юридичних та фізичних осіб відомостями про природний стан, господарське призначення і правовий режим земель під час регулювання земельних

відносин для організації раціонального використання та охорони земель, здійснення контролю за використанням і охороною земель;

- встановлення обґрунтованих розмірів платежів за землю;
- обліку цінності землі у складі природних ресурсів та її вартості як засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві і як просторового базису в суспільному виробництві;
- підвищення ефективності управління земельними ресурсами та господарської діяльності, пов'язаної з володінням, користуванням і розпорядженням земельними ділянками;
- створення сприятливого екологічного середовища та поліпшення природних ландшафтів.

Основними завданнями державного земельного кадастру є:

- а) забезпечення повноти відомостей про всі земельні ділянки;
- б) застосування єдиної системи просторових координат та системи ідентифікації земельних ділянок;
- в) запровадження єдиної системи земельно-кадастрової інформації та її достовірності.

Завдання ведення державного земельного кадастру такі:

1) реалізація політики держави щодо науково обґрунтованого перерозподілу земель, підвищення ефективності управління формуванням раціональної системи землеводінь і землекористувань з усуненням недоліків у розташуванні земель, створенням екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

2) інформаційне забезпечення правового, економічного, планового та екологічного механізмів регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному, господарському рівнях шляхом розробки пропозицій із встановлення особливого режиму і умов використання земель;

3) інформаційне забезпечення розроблення заходів щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях;

4) інформаційне забезпечення організації територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін;

5) інформаційне забезпечення розроблення системи заходів із збереження і поліпшення природних ландшафтів, відновлення і підвищення родючості ґрунтів, рекультиватії порушених земель і землювання малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, під-

топлення, висушення, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами і хімічними речовинами та інших видів деградації, із консервації деградованих і малопродуктивних земель, запобігання іншим негативним явищам;

б) інформаційне забезпечення планування територій несільськогосподарських підприємств, організацій і установ для створення умов ефективного землекористування та обмежень і обтяжень у використанні земель.

Отже, головною метою нормування у сфері державного земельного кадастру є створення комплексу документів для системного нормативного забезпечення функціонування системи державного земельного кадастру для створення сталого землекористування та охорони ґрунтів і досягнення економічно ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Нормуванню підлягають якісні та кількісні показники, параметри, що регламентують розроблення та реалізацію земельно-кадастрової документації з урахуванням економічних, соціальних, технічних та інших умов.

Нормування має бути зорієнтоване на вирішення завдань з гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками, інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених юридичних та фізичних осіб під час регулювання земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, контролю за використанням і охороною земель, встановлення обґрунтованих розмірів платежів за землю тощо.

Реалізація цієї мети сприятиме створенню безпечних умов для проживання людей, відновленню екологічних і продуктивних функцій землі, збереженню і відтворенню ландшафтів України.

Для цього слід встановити такі нормативи:

- організаційно-методичні, які вимагають формування основних (загальних) положень складу, змісту і порядку ведення державного земельного кадастру, розроблення та реалізації земельно-кадастрової документації;
- науково обґрунтованих методів створення земельно-кадастрової інформації, вимог до неї та її надання;
- технічно-технологічні вимоги до створення автоматизованої системи державного земельного кадастру;
- показники ефективності функціонування системи державного земельного кадастру.

7. Напрями нормування

Найбільш пріоритетні завдання нормування у сфері державного земельного кадастру стосуються тих видів земельно-

кадастрової документації, які насамперед мають вплив на гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками, перерозподіл земельних ресурсів, формування сталого землекористування, деградацію земель, загострення екологічної ситуації в країні чи її регіонах, а також чітке визначення земель і типів землекористування, які зазнають найбільших негативних змін. Маючи на увазі сучасний соціально-економічний стан в Україні та для реалізації основних пріоритетних напрямів концепції ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру, першочергово слід:

- провести інвентаризацію чинної нормативної бази у сфері державного земельного кадастру, визначити відповідність нормативних документів законодавству України та виконати необхідний комплекс робіт щодо коригування, актуалізації та розробки нормативних документів;
 - оцінити можливість використання міжнародних нормативних документів у сфері ведення державного земельного кадастру України та провести гармонізацію національних стандартів з міжнародними;
 - розробити ієрархічну структуру та підпорядкованість нормативного забезпечення у сфері державного земельного кадастру;
 - розробити цільову програму нормування, в якій визначити, обґрунтувати та затвердити пріоритетні напрями цієї діяльності, охоплюючи удосконалення методології та методичних підходів до нормування;
 - вирішити організаційні питання щодо створення багаторівневої системи нормування (узгодженої зі системою органів державної влади та суб'єктів господарювання);
 - опрацювати пропозиції щодо змін і доповнень до законодавчих актів у сфері земельних відносин, державного земельного кадастру, які сприятимуть удосконаленню ведення державного земельного кадастру та виконанню земельно-кадастрових робіт;
 - поліпшити науково-методичну та матеріально-технічну основу робіт, пов'язаних з розробкою нормативів і стандартів;
 - розробити та впровадити в практичну діяльність нормативи і стандарти, гармонізовані із законодавством та міжнародними нормами.

Нормативна та правова база у сфері державного земельного кадастру повинна бути створена за ієрархічним принципом і включати такі блоки:

1) за змістом:

- документи загального призначення;

- документи, які регламентують склад та зміст земельно-кадастрових робіт, отримання кадастрових даних, визначають базові набори кадастрових даних, іншої кадастрової інформації;

- документи, які регламентують порядок розроблення земельно-кадастрової документації, створення та надання кадастрової інформації, форми та порядок ведення державного земельного кадастру, в тому числі автоматизованої системи;

- документи, що регламентують порядок реалізації земельно-кадастрової документації.

2) за призначенням:

- документи єдині для всіх рівнів регламентації розроблення і реалізації земельно-кадастрової документації, порядок ведення державного земельного кадастру, зокрема автоматизованої системи;

- документи, із регламентації земельно-кадастрових робіт, розроблення і реалізації земельно-кадастрової документації, форми та порядок ведення державного земельного кадастру, в тому числі автоматизованої системи для місцевого рівня;

- документи із регламентації розроблення та реалізації земельно-кадастрової документації, форми та порядок ведення державного земельного кадастру, в тому числі автоматизованої системи для загальнодержавного та регіонального рівнів.

Для реалізації зазначених основних положень концепції ЄСНПАДЗК розроблено Галузеву програму створення єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ГПЄСНПА ДЗК) для Державного комітету України із земельних ресурсів.

8. Об'єкти нормування та позначення нормативних документів

До об'єктів стандартизації у сфері державного земельного кадастру на національному рівні належать:

- основні положення нормативно-правових документів щодо складу і змісту земельно-кадастрових робіт та земельно-кадастрової документації, форми та порядок ведення державного земельного кадастру, в тому числі автоматизованої системи;

- терміни, визначення та класифікатори;
- норми, правила соціально-економічних та технологічних вимог;
- режими використання та охорони інформації про земельні ресурси та земельні ділянки;

- вимоги до системи ведення державного земельного кадастру;
- показники якості земельно-кадастрової документації та кадастрової інформації;

- вимоги до проведення державної експертизи земельно-кадастрової документації;

- методи аналізу та критерії оцінювання якості складу та змісту земельно-кадастрової документації і кадастрової інформації;
- інші об'єкти, необхідні для здійснення земельно-кадастрової діяльності на різних ієрархічних рівнях.

Об'єкти нормування можуть підлягати науковій експертизі. У процесі експертизи аналізується їх відповідність вимогам законодавства України.

Нормування у сфері державного земельного кадастру повинне забезпечити розроблення та затвердження стандартів, норм і правил щодо:

- термінів і визначення стосовно діяльності у сфері державного земельного кадастру;
- класифікації документації у сфері державного земельного кадастру;
- захисту прав власності та дотримання вимог Закону України «Про інформацію» у разі надання інформації у сфері державного земельного кадастру;
- встановлення нормативів виконання земельно-кадастрових робіт, створення інформації у сфері державного земельного кадастру та розроблення земельно-кадастрової документації;
- вимог щодо забезпечення якості інформації у сфері державного земельного кадастру та розроблення земельно-кадастрової документації;
- методик, що регламентують процеси контролю якості інформації у сфері державного земельного кадастру;
- вимог (норм, правил, порядків) щодо режимів використання інформації у сфері державного земельного кадастру.

Позначення документів єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру

Усім документам, які забезпечують створення системи та ведення державного земельного кадастру і включені до єдиної системи нормативно-правових актів, присвоюються децимальні номери, які будуються за класифікаційною ознакою.

Для позначення класифікаційної ознаки призначення документа у сфері державного земельного кадастру використовуються такі позначення:

- 0 – поширення документа для всіх рівнів;
- 1 – поширення документа на національному рівні;
- 2 – поширення документа на регіональному рівні;
- 3 – поширення документа на місцевому рівні.

Для позначення класифікаційної ознаки змісту документів у сфері державного земельного кадастру використовуються такі позначення:

- «З» – документ загального змісту;
- «С» – документ, що регламентує склад і зміст земельно-кадастрової документації та інформації;
- «Т» – технологічний документ, що регламентує порядок ведення державного земельного кадастру;
- «П» – документ, що регламентує порядок надання земельно-кадастрової інформації.

Для класифікації ознаки документа, що вказує на обов'язковість їх застосування, використовується літера «О» і для документа, що має рекомендаційний характер – «Р», які проставляються після класифікаційної ознаки групи документів через крапку (наприклад «П.О» або «Т.Р»).

Повне позначення документів єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (децимальний номер) включає:

- літери «ДЗК», що вказують на належність документа до комплексу документів ЄСНПА ДЗК;
- класифікаційну ознаку призначення документа ДЗК (цифри «0», «1», «2» чи «3»);
- класифікаційну ознаку змісту документа ДЗК («З», «С», «П», «Т»);
- ознаки, які вказують на обов'язковість виконання документа «О» чи «Р»;
- порядковий номер документа в класифікаційній групі за змістом;
- ознаку версії документа;
- рік затвердження документа.

Приклад позначення полів номера документа ДЗК-1-3.С.О.-02-01-08:

ДЗК	Документ ЄСНПА ДЗК
1	Застосування на національному рівні
3	Документ загального змісту
С	Документ, що регламентує склад і зміст земельно-кадастрової документації та інформації
О	Документ обов'язкового застосування
02	Порядковий номер документа в групі «Є»
01	Ознака версії документа
08	Рік затвердження документа

9. Склад і класифікація документів єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру

Єдина система нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ЄСНПА ДЗК) являє собою комплекс документів, які забезпечують створення системи та ведення державного земельного кадастру.

9.1. Класифікація за змістом

За своїм змістом нормативно-правові акти з питань створення системи та ведення державного земельного кадастру поділяються на чотири основні класифікаційні групи (рис. 2.3):

- документи загального призначення;
- документи, які регламентують склад та зміст земельно-кадастрових робіт, земельно-кадастрової документації та інформації;
- документи, які регламентують порядок ведення державного земельного кадастру;
- документи, що регламентують порядок надання земельно-кадастрової інформації.

Ці документи поділяються на документи обов'язкові для застосування (стандарти, класифікатори, порядки, технічні умови, технічні регламенти, інструкції) та рекомендовані (правила, рекомендації тощо).

9.2. Класифікація за призначенням

Відповідно до рівнів здійснення ведення державного земельного кадастру, документи за призначенням поділяються на:

- а) документи, єдині для всіх рівнів регламентації порядку ведення державного земельного кадастру;
- б) документи із регламентації порядку ведення державного земельного кадастру на рівні кадастрового району (місцевий рівень);
- в) документи із регламентації порядку ведення державного земельного кадастру на регіональному рівні;
- г) документи із регламентації порядку ведення державного земельного кадастру на національному рівні.

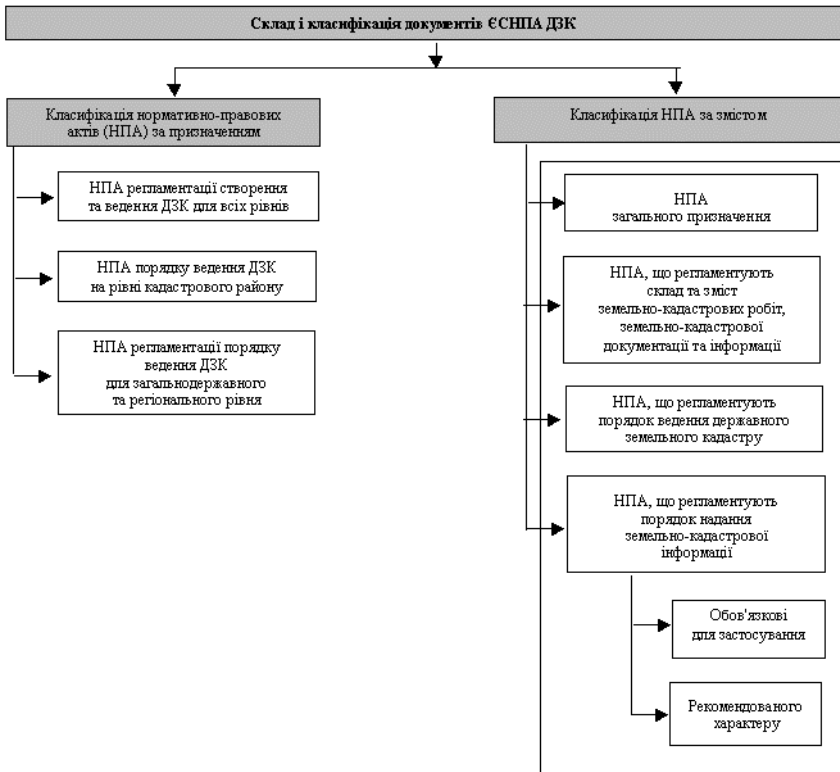


Рис. 2.3. Класифікація документів ЄСНПА ДЗК за змістом та призначенням

10. Організаційні основи формування системи нормування

Організаційними основами формування та функціонування системи та нормування у сфері державного земельного кадастру можуть бути:

- формування пріоритетних завдань щодо нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру та включення їх до програм, робіт із стандартизації, національних та цільових науково-технічних програм;

- автоматизована інформаційно-пошукова система (АІПС) законодавчих, нормативних, методичних, довідкових матеріалів у сфері державного земельного кадастру. Інформаційною основою

системи стандартизації та нормування повинні бути геоінформаційні системи (ГІС), які поєднують бази даних про антропогенні навантаження з базами даних про природну організацію території;

- фонд нормативної документації у сфері державного земельного кадастру, який систематично удосконалюється та поновлюється відповідно до сучасного рівня. Формування фонду здійснюється, виходячи із пріоритетних напрямів нормування у сфері державного земельного кадастру.

Структура фонду нормативної документації із нормування у сфері державного земельного кадастру створюється із взаємопогоджених документів відповідних рівнів.

Документи першого рівня – це закони та нормативно-правові акти органів виконавчої влади, а також міжнародні правові документи.

Одним із важливих завдань під час прийняття цих документів є наукове обґрунтування і розроблення механізмів їх впровадження і функціонування, які охоплюють питання створення нормативних документів та ефективного їх впровадження у сфері державного земельного кадастру.

Документи другого рівня – міжнародні, міждержавні та національні нормативні документи (стандарти, технічні регламенти, правила, класифікатори, технічні умови) України у сфері державного земельного кадастру, які впроваджуються центральними органами виконавчої влади.

Відповідно до законодавства та міжнародної практики ці органи здійснюють свою роботу через технічні комітети (ТК) із стандартизації. У сфері державного земельного кадастру таким технічним комітетом буде ТК «Землеустрій та кадастр», який планується створити Держкомземом і який взаємодіятиме з іншими ТК стосовно узгодження розроблюваних нормативних документів у сфері державного земельного кадастру.

Документи третього рівня – нормативні документи Держкомзему. Ці документи повинні конкретизувати документи першого та другого рівнів і не суперечити їм.

Нормативні документи третього рівня повинні розроблятися відповідно до програми робіт із стандартизації та нормування, з дотриманням норм регламентів та законодавства України, вимог комплексу стандартів національної стандартизації та урахування положення документів міжнародних і регіональних організацій із стандартизації.

11. Фінансування робіт із нормування

Фінансування робіт із стандартизації та нормування у сфері державного земельного кадастру здійснюється за рахунок коштів

державного бюджету України, відповідних місцевих бюджетів, фондів міжнародних організацій, підприємств та організацій, зацікавлених у результатах стандартизації та нормування, інших незаборонених законодавством джерел.

12. Міжнародне співробітництво із нормування та стандартизації у сфері державного земельного кадастру

Інтеграція України у діяльність міжнародного співтовариства у сфері стандартизації та нормування сприяє запозиченню світового досвіду в цій сфері. Серед завдань цього напрямку найважливішими є:

- участь України в розробці та реалізації міжнародних наукових та науково-технічних програм;
- забезпечення виконання Україною зобов'язань, що витікають з міжнародних угод, конвенцій, протоколів, програм;
- спільна розробка стандартів і нормативів у межах багатосторонніх і двосторонніх угод;
- гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими стандартами;
- спільна підготовка фахівців, які виконують роботи з розроблення стандартів, правил і норм у сфері державного земельного кадастру.

2.10. Галузева програма створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру

Галузева Програма створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ГПЄСНПА ДЗК) розробляється для центрального органу виконавчої влади, який здійснює стандартизацію і нормування у відповідній галузі, в нашому випадку для Державного комітету України із земельних ресурсів.

1. Загальні положення і мета Галузевої програми створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру

Сучасний стан земельних відносин та використання земельних ресурсів України викликає все більше занепокоєння у зв'язку з прискоренням негативних тенденцій у цих сферах. Така ситуація вимагає створення життєздатної нормативно-правової бази щодо державного земельного кадастру, який є основним інструментом реалізації державної земельної політики взагалі і створення системи гарантування прав власності та ефективної системи управління земельними ресурсами зокрема.

Нормування у сфері державного земельного кадастру проводиться для визначення і систематизації комплексу встановлених норм, правил, вимог з розроблення та реалізації документації у сфері державного земельного кадастру щодо гарантування прав власності та підвищення ефективності управління земельними ресурсами в країні.

Система нормування у сфері державного земельного кадастру має задовольняти інтереси України, відповідати основним принципам міжнародних, міждержавних, регіональних та національних систем зарубіжних країн, враховувати інтереси України, а також забезпечувати виконання основних завдань центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів у проведенні єдиної науково-технічної політики у цій галузі. Це передбачає визначення пріоритетних напрямів досліджень і створення нормативів стосовно документації державного земельного кадастру.

Основною метою ГПЄСНПА ДЗК є перегляд, систематизація і аналіз застосування національних і галузевих стандартів, визначення необхідності оновлення і доповнення нормативної бази у сфері державного земельного кадастру.

Основними завданнями ГПЄСНПА ДЗК є виконання науководослідних і організаційно-методичних робіт, зведених у тематичні програми, що мають бути внесені як пропозиції у щорічні плани НДР Держкомзему та інших зацікавлених міністерств і відомств (таблиця 2.3).

Основними напрямками тематичних програм є:

- розроблення нових національних та галузевих нормативів і гармонізація їх з міжнародними;
- переклад, науково-технічне редагування і пряме впровадження європейських та міжнародних стандартів, директив, технічних регламентів тощо;
- започаткування і розвиток принципово нової групи нормативів стосовно державного земельного кадастру;
- погодження і впровадження міждержавних нормативів або їх спільна розробка;
- внесення змін і доповнень до стандартів для приведення до відповідності законодавчо-правовій базі України;
- надання пропозицій щодо скасування застарілих стандартів, норм і правил і таких, що не використовуються;
- здійснення експериментальних робіт у сфері державного земельного кадастру, розроблення методик і еталонів земельно-кадастрової документації;

- створення обґрунтованих технічно-технологічних нормативів ведення автоматизованої системи державного земельного кадастру та їх апробація у різних регіонах.

Таблиця 2.3

Перелік науково-дослідних робіт щодо галузевої програми нормування в сфері державного земельного кадастру

Вид робіт	Термін виконання	Відповідальний виконавець
1	2	3
1. Перегляд і аналіз нормативно-правових актів Держкомзему та інших міністерств і відомств з метою оновлення, доповнення і розробки пропозицій щодо нової нормативної бази, яка повинна забезпечити створення автоматизованої системи державного земельного кадастру та розвиток умов для гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками, інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених юридичних та фізичних осіб під час регулювання земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, встановлення обґрунтованих розмірів платежів за землю тощо для внесення пропозицій щодо розроблення стандартів та нормативів відповідних напрямів.	2009–2010	Держкомзем, Технічний комітет із стандартизації (ТК)
2. Розроблення проекту програми робіт із нормування щодо: - порядку планування, складу, виконання та реалізації земельно-кадастрових робіт; - порядку розроблення, складу, змісту та реалізації земельно-кадастрової документації; - формування основних (загальних) положень та форм і порядку ведення державного земельного кадастру; - формування земельно-кадастрової інформації, вимог до її складу, виду та порядку представлення до системи державного земельного кадастру та її надання; - показників ефективності функціонування системи державного земельного кадастру.	2009–2010	Держкомзем, ТК

Продовження табл. 2.3

1	2	3
<p>3. Розроблення проекту програми робіт із створення Єдиної системи нормативно-правових актів, стандартів, норм і правил щодо:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначення термінів у сфері державного земельного кадастру; - складу і класифікації документів Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру; - складу і структури документів державного земельного кадастру; - кодифікаторів класифікації цільового призначення земель, обмежень використання земель, земельних сервітутів тощо; - порядків розроблення, погодження та затвердження документації у сфері державного земельного кадастру різного ієрархічного рівня; - порядків реалізації документації у сфері державного земельного кадастру різного ієрархічного рівня; - методик суспільного, бюджетного, комерційного, інвестиційного, інноваційного та соціального оцінювання ефективності державного земельного кадастру; - методик державної експертизи документації у сфері державного земельного кадастру різного ієрархічного рівня. 	2009–2012	Держкомзем, ТК
<p>4. Розроблення проекту програми робіт щодо надання кадастрової інформації для реалізації правового, економічного, екологічного, землевпорядного і містобудівного механізмів регулювання земельних відносин на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях.</p>	2009	Держкомзем, ТК
<p>5. Розроблення проекту програми робіт щодо впровадження в галузі систем управління якістю продукції, робіт і послуг згідно з вимогами ДСТУ ISO 9001-2001 та систем управління навколишнім середовищем згідно з вимогами ДСТУ ISO 14004-97 для підвищення ефективності управління у сфері державного земельного кадастру тощо.</p>	2009–2011	Держкомзем, ТК

Закінчення табл. 2.3

1	2	3
<p>6. Розроблення комплексів нормативно-правових актів Держкомзему у сфері державного земельного кадастру, зокрема:</p> <p>6.1. Комплекс стандартів «Науково-технічне і методичне забезпечення діяльності у сфері державного земельного кадастру»;</p> <p>6.2. Комплекс нормативно-правових актів «Інформаційно-довідковий фонд нормативних документів»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - положення про інформаційно-довідковий фонд нормативних документів установи, організації, підприємства галузі; - порядок формування та функціонування інформаційно-довідкового фонду нормативних документів установи, організації, підприємства галузі. 	2008–2012	Держкомзем, ТК

2. Очікувані результати виконання ГПЄСНПА ДЗК

Реалізація основних завдань ГПЄСНПА ДЗК повинна супроводжуватися такими організаційно-методичними заходами:

- проведення науково-практичних семінарів для провідних фахівців у галузі земельних відносин, земельного кадастру, землеустрою, оцінки земель з питань розроблення і вдосконалення законодавчо-правової та нормативної бази тощо;
- публікації статей, повідомлень, прогнозів щодо ставлення та вирішення проблем стандартизації та нормування у сфері державного земельного кадастру;
- видання і розповсюдження тематичних довідників законодавчо-правових актів стосовно усіх аспектів у сфері державного земельного кадастру, а також поточних змін для його актуалізації;
- комплектування і видання окремих збірників ДСТУ, ДСТУ ISO, ДСТУ EN та ГСТУ (COU) за тематикою підкомітетів ISO/TK----;
- складання переліків атестованих належним чином методик і еталонних зразків складу та змісту документації у сфері державного земельного кадастру і внесення їх до інформаційно-довідкового фонду зацікавлених міністерств і державних комітетів.

Реалізація завдань ГПЄСНПА ДЗК сприятиме створенню автоматизованої системи державного земельного кадастру в Україні та розвитку умов для гарантування державою права власності або права користування земельними ділянками, інформаційного забезпечення органів державної влади та органів місцевого самовряду-

дування, заінтересованих юридичних та фізичних осіб при регулюванні земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, здійснення контролю за використанням і охороною земель, встановлення обґрунтованих розмірів платежів за землю тощо.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Організація робіт із стандартизації та нормування у землеустрої.
2. Нормативні документи і порядок їх розроблення.
3. Правила позначення нормативних документів.
4. Зміст стандартів та технічних умов.
5. Концепція єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ).
6. Галузева програма створення єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ).
7. Концепція системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель (СНОЗ).
8. Галузева програма стандартизації та нормування охорони земель.
9. Концепція Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ЄСНПАДЗК).
10. Галузева програма створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру.
11. Який порядок розроблення, узгодження, затвердження, поширення, перевірки, перегляду, зміни та скасування стандартів?
12. Повноваження Технічного комітету (ТК) 142 «Ґрунтознавство».
13. Нормативний документ.
14. Позначення нормативних документів.
15. Розроблення нормативних документів.
16. СОУ ДКЗР 00032632-012:2009 «Оцінка земель. Правила розроблення технічної документації з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів», його мета, принципи та основні положення.
17. СОУ ДКЗР 00032632-01:2009 «Правила розроблення нормативних документів, побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів», його мета, принципи та основні положення.
18. Види нормативних документів.
19. Що таке «настанова, звід правил (правила)»?
20. Що таке «регламент»?
21. Що таке «технічний регламент»?
22. Що таке «технічні умови»?
23. Що таке «класифікатор»?
24. Що таке «каталог»?
25. Нормативний документ національного рівня.
26. Міжнародні та регіональні документи у сфері стандартизації.
27. Види державних класифікаторів.
28. Позначення національних стандартів.
30. Зміст стандартів на процеси та послуги.
31. Зміст стандартів на методи контролю.
32. Зміст стандартів на технічні умови.
33. Мета розроблення концепції у сфері землеустрою.
34. Позначення документів ЄСНПА у сфері землеустрою.
35. Склад і класифікація документів Єдиної системи нормативно-правових актів з питань здійснення землеустрою.
36. Мета Галузевої Програми нормування (ГПН).
37. Мета розроблення концепції у сфері охорони земель.
38. Мета розроблення концепції ЄСНПА у сфері державного земельного кадастру.

РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНІ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ

- 3.1. Міжнародні стандарти ISO 9000, 10000 і 14000
- 3.2. Європейські стандарти серії EN 29000, і EN 45000
- 3.3. Розробка міжнародних стандартів
- 3.4. Порядок розробки міждержавних стандартів

3.1. Міжнародні стандарти ISO 9000, 10000 і 14000

Міжнародними стандартами з якості є стандарти ISO серії 9000 і 10000, а з охорони навколишнього середовища – ISO серії 14000.

Міжнародні стандарти ISO серії 9000 визначають розроблення, впровадження та функціонування систем якості.

Стандарти ISO серії 9000 було розроблено технічним комітетом ISO/TC 176 як результат узагальнення нагромадженого національного досвіду різних країн щодо розроблення, впровадження та функціонування систем якості. Вони не стосуються конкретного сектору промисловості чи економіки і являють собою настанови з управління якістю та загальні вимоги щодо забезпечення якості, вибору і побудови елементів систем якості. Вони містять опис елементів, що мають включати системи якості, а не порядок впровадження цих елементів тією чи іншою організацією. Вони не мають на меті спонукати до створення однакових систем якості, оскільки різні організації мають різні потреби. Побудова та шляхи впровадження систем якості повинні обов'язково враховувати конкретні цілі організації, продукцію, яку вона виготовляє, процеси, що при цьому застосовуються, а також конкретні методи праці. У подальшому було внесено зміни в стандарти ISO серії 9000, які забезпечують більш зручне користування ними.

ISO 9000:2000. Системи управління якістю. Основні положення та словник. Стандарт розроблений Технічним комітетом ISO/TC 176 «Управління якістю і забезпечення якості», Підкомітетом SC 1 «Поняття та термінологія». Цей стандарт описує основні положення систем управління якістю, які є предметом стандартів серії ISO 9000, і визначає відповідні терміни. Дію цього стандарту поширюють на організації, що прагнуть досягнути переваги завдяки впровадженню системи управління якістю; організації, що прагнуть отримати впевненість у тому, що їхні постачальники виконуватимуть їхні вимоги до продукції; замовників продукції; усі сторони,

зацікавлені в єдиному розумінні термінології, яку використовують у сфері управління якістю; усі сторони, внутрішні чи зовнішні стосовно організації, які здійснюють оцінювання або аудит системи управління якістю на відповідність вимогам ISO 9001; осіб, внутрішніх чи зовнішніх стосовно організації, які проводять консультації або підготовку з питань системи управління якістю, прийнятної для цієї організації; розробників відповідних стандартів.

ISO 9001:2000. Системи управління якістю. Вимоги. Стандарт розроблений Технічним комітетом ISO/TC 176 «Управління якістю і забезпечення якості». Стандарт містить вимоги до систем управління якістю, спрямовані на забезпечення якості і підвищення вимог споживача. На відміну від попереднього нове видання ISO 9001 та ISO 9004 утворює узгоджену пару стандартів з управлінням якістю.

ISO 9004:2000. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності. Стандарт розроблений Технічним комітетом, ISO/TC 176 «Управління якістю і забезпечення якості», Підкомітетом SC 2 «Системи якості». Цей стандарт містить настанови, які виходять за межі вимог, наведених в ISO 9001, призначений для того, щоб одночасно враховувати результативність та ефективність системи управління якістю, і, таким чином, потенційні можливості поліпшення показників діяльності організації. Порівняно з ISO 9001, цілі, пов'язані із забезпеченням інтересів замовників і з якістю продукції.

Вибір та застосування стандартів. Стандарти ISO серії 9000 передбачають застосування систем якості у чотирьох ситуаціях: отримання вказівок щодо управління якістю; контракт між першою та другою сторонами (постачальник – споживач); затвердження або реєстрація, що їх проводить друга сторона; сертифікація або реєстрація, що їх проводить третя (незалежна) сторона.

Організація-постачальник має встановити і підтримувати таку систему якості, яка б передбачала всі ситуації, з якими може зіткнутися організація. Нижче згідно з стандартом ISO 9000 наводяться вказівки, що дозволяють організаціям правильно обрати стандарт ISO серії 9000 та 10000 і отримати корисну інформацію із впровадження систем якості.

ISO 9000:2000. Слід звертатися кожній організації, що має намір створити та впровадити систему якості. Розширення глобальної конкуренції призводить до того, що споживач починає висувати дедалі жорсткіші вимоги щодо якості. Для того щоб не втратити конкурентоздатність і підтримувати високі економічні показники, організаціям-постачальникам необхідно впроваджувати ефективніші та більш дієві системи. У стандарті подано пояснення головних

понять у галузі якості і настанови щодо вибору та застосування стандартів ISO серії 9000 для цієї мети.

ISO 9001:1994. Звертатися і застосовувати його постачальнику слід у разі потреби довести свою здатність управляти процесом як проектування, так і виробництва продукції, що відповідає усім вимогам. Вони передусім мають на увазі задоволення вимог споживача за рахунок запобігання невідповідності на всіх етапах від проектування до обслуговування. Цим стандартом встановлена відповідна модель забезпечення якості.

ISO 9004:2000. Слід звертатися будь-якій організації, що має намір розробити та запровадити систему якості. Для того щоб відповідати своєму призначенню, організація має забезпечити керуваність технічними, адміністративними і людськими чинниками, що впливають на якість продукції. Стандарт містить повний перелік елементів системи якості, що стосуються всіх етапів життєвого циклу продукції і відповідних заходів, з якого організація може вибрати і застосовувати елементи згідно з своїми потребами.

За роки, що пройшли від часу опублікування, вони отримали значне визнання та поширення, а більш як 50 країн прийняли їх як національні. Потім почався процес їх широкого застосування під час сертифікації систем якості. Це викликало потребу визначення правил самої процедури сертифікації, а також вимог до експертів, які здійснюють перевірку системи. Для цього ISO/TC 176 підготовлено та опубліковано у 1990–1992 рр. стандарти ISO серії 10000.

Міжнародні стандарти ISO серії 10000 містять настанови щодо перевірки системи якості, кваліфікаційні вимоги до експертів-аудиторів з перевірки системи якості, керування програмою перевірки якості.

Ця серія стандартів складається з:

ISO 10005:1995. Управління якістю. Наставови щодо якості планування.

ISO 10007:1995. Управління якістю. Наставови щодо управління конфігурацією.

ISO 10011-1:1990. Наставови щодо аудиту систем якості. Частина 1. Перевірка.

ISO 10011-2:1991. Наставови щодо аудиту систем якості. Частина 2. Критерії кваліфікації для аудиторів систем якості.

ISO 10011-3:1991. Наставови щодо аудиту систем якості. Частина 1. Керування програмами перевірки.

ISO 10012-1:1992. Вимоги до забезпечення якості і вимірювального обладнання. Частина 1. Система метрологічного підтвердження вимірювального обладнання.

ISO 10013:1995. Наставови щодо розробки посібників якості.

ISO/DIS 10006. Управління якістю. Настанови щодо управління якістю проектування.

ISO/DIS 10012-2. Вимоги гарантії якості вимірювального устаткування. Частина 2. Управління процесами вимірювання,

ISO/DIS 10014. Настанови щодо управління економікою якості. Частина 3. Нові пропозиції.

ISO/NP 10015. Настанови щодо постійного навчання і підвищення кваліфікації. Записи перевірки і тестування. Подання результатів.

ISO/NP 10017. Настанови використання статистичних методів серії стандартів ISO 9000.

До цих стандартів слід звертатися під час організації, планування, здійснення та документування перевірки систем якості. Вони містять настанови з перевірки наявності та реалізації елементів систем якості; перевірки здатності системи забезпечувати досягнення заданих показників якості; настанови з критеріїв кваліфікації експертів-аудиторів систем якості, а також з освіти, підготовки, досвіду, персональних якостей та задатків керівника, необхідних для виконання перевірки якості; настанови щодо керування програмами перевірки систем якості.

ISO 10011 має такі три самостійні частини: настанови з перевірки системи якості, кваліфікаційні вимоги до експертів-аудиторів з перевірки системи якості, керування програмою перевірки якості.

ISO 10011-1:1990. Слід звертатися під час організації, планування, здійснення та документування перевірки систем якості. Він містить настанови з перевірки наявності та реалізації елементів систем якості і перевірки здатності системи забезпечувати досягнення заданих показників якості.

ISO 10011-2:1991. Слід звертатися у разі потреби добору кадрів та підготовки експертів-аудиторів систем якості. Подано настанови з критеріїв кваліфікації експертів-аудиторів систем якості, а також з освіти, підготовки, досвіду, персональних якостей та задатків керівника, необхідних для виконання перевірки якості.

ISO 10011-3:1991. Слід звертатися під час планування керування програмою перевірки якості. Містить настанови з керування програмами перевірки систем якості.

ISO 10012 містить вимоги із забезпечення якості вимірювального обладнання.

ISO 10012-1:1992. Слід звертатися, якщо якість продукції чи процесу має високу залежність від можливості проводити точні вимірювання. У ньому встановлені основні характеристики системи підтвердження, які постачальник повинен використовувати щодо своїх засобів вимірювання. Містить вимоги до засобів вимірювання

постачальника із забезпечення якості, на основі яких доводиться, що вимірювання проводяться з належною точністю та в належному порядку. Він містить детальніші вимоги порівняно з тими, що наводяться в ISO 9001, ISO 9002 та ISO 9003, і дає вказівки із впровадження.

Міжнародні стандарти ISO серії 14000 розглядають системи і настанови із захисту навколишнього середовища, системи управління навколишнім середовищем, технічні вимоги і настанови з його використання, а також загальні настанови щодо принципів, систем та заходів підтримки.

Перевага міжнародних стандартів ISO 14000 в тому, що вони створюються для всіх сфер діяльності через надання міжнародної системи тестів або методів визначання захисту навколишнього середовища. До складу стандартів цієї серії входять:

ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Технічні вимоги і настанови з використання.

ISO 14004-97. Системи управління навколишнім середовищем. Загальні постанови щодо принципів, систем та заходів підтримки.

ISO 14011-97. Настанови з аудиту навколишнього середовища. Процедури аудиту. Частина 1. Аудит систем управління охороною навколишнього середовища.

ISO 14012-97. Настанови щодо аудиту навколишнього середовища. Кваліфікаційні критерії аудиторів навколишнього середовища.

ISO 14020-2003. Екологічні етикетки та декларації. Загальні принципи.

ISO 14021-2002. Екологічні етикетки і декларації. Екологічні заяви в рамках самодекларації.

ISO 14022-2002. Екологічні етикетки і декларації. Екологічні заяви в рамках самодекларації. Позначення.

ISO 14023-2002. Екологічні етикетки і декларації. Екологічне етикетування третього типу. Керівні принципи і методики.

ДСТУ ISO 14031:2004. Екологічне керування. Настанови оцінювання екологічної характеристики.

ДСТУ ISO 14032:2004. Екологічне керування. Приклади оцінювання екологічної характеристики.

ISO 14040:2004. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу. Принципи і структура.

ISO 14041:2004. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу. Визначення завдань і меж та реєстраційні аналізи життєвого циклу.

ISO 14042:2004. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу. Оцінка впливу життєвого циклу.

ISO 14043:2004. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу. Інтерпретація життєвого циклу.

ДСТУ ISO 14049:2004. Екологічне керування. Оцінювання життєвого циклу. Приклади використання.

ДСТУ ISO 14050:2004. Екологічне керування. Оцінювання життєвого циклу. Словник термінів.

Настанови ISO 64. Настанови з включення екологічних аспектів до стандартів на продукцію.

Перші два стандарти з цього переліку є основою ISO серії 14000. Вони задовольняють потреби бізнесу в загальному керівництві, самооцінці, реєстрації та сертифікації, оскільки розглядають системи управління навколишнім середовищем, технічні вимоги і настанови з використання, та заходів підтримки.

ISO 14001-97. Цей стандарт містить опис елементів системи управління навколишнім середовищем і практичні поради з впровадження чи вдосконалення такої системи. Головним призначенням стандарту є надання організаціям допомоги у впровадженні або вдосконаленні системи управління навколишнім середовищем. Це призначення відповідає принципу сталого розвитку і цілям різних культурних, соціальних, економічних та інших структур. У стандарті також містяться приклади, описи і варіанти вибору, які допомагають як у впровадженні системи управління навколишнім середовищем, так і в зміцненні її взаємозв'язку із загальною системою управління організацією. Разом з тим слід зазначити, що тільки ISO 14001-97 містить вимоги, відповідно до яких можна проводити об'єктивний аудит системи з метою сертифікації/реєстрації або для цілей самодекларації.

Система управління навколишнім середовищем дає можливість організаціям упорядковано і послідовно вирішувати екологічні проблеми шляхом розподілу ресурсів, визначення обов'язків і регулярного оцінювання технічних правил, методик та процесів. Вона є суттєво важливою для забезпечення спроможності організацій визначати свої екологічні цілі та досягати їх, а також для забезпечення постійної відповідності діяльності, продукції чи послуг національним та/чи міжнародним вимогам. Система управління навколишнім середовищем є невід'ємною частиною системи загального управління в межах організації. Розроблення та впровадження системи є неперервним та інтерактивним процесом. Структура, обов'язки, досвід, технічні правила, методики, процеси і ресурси для реалізації екологічної політики, цілей та завдань повинні бути скоординовані із зусиллями в інших сферах (наприклад, стосовно управління процесами чи виробництвом, управління фінан-

сами, забезпечення якості, техніки безпеки та охорони здоров'я на робочих місцях).

ISO 14004-97. Стандарт установлює принципи та загальні положення щодо розроблення та впровадження системи управління навколишнім середовищем, а також її координації з іншими системами управління. До головних принципів, якими повинен керуватися управлінський персонал, що впроваджує чи вдосконалює систему управління навколишнім середовищем, належать такі: визнання того, що управління навколишнім середовищем є одним з найвищих пріоритетів; встановлення і підтримання зв'язків із внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами; ідентифікація відповідних законодавчих вимог і екологічних аспектів, пов'язаних із діяльністю організації, її продукцією чи послугами.

Принципи та положення, викладені в цьому стандарті, застосовні до будь-якої організації, яка зацікавлена в розробці, впровадженні чи вдосконаленні системи управління навколишнім середовищем незалежно від масштабу та виду її діяльності чи рівня професійного досвіду. Вимоги стандарту призначені для використання на добровільних засадах для внутрішнього управління і не призначені для використання під час сертифікації/реєстрації системи управління навколишнім середовищем. Стандарт поширюється на організації, що функціонують на території України, незалежно від форм власності та видів діяльності.

Інші стандарти розглядають оцінку життєвого циклу: оцінку впливу життєвого циклу, інтерпретацію життєвого циклу, принципи і структуру; настанови щодо аудиту навколишнього середовища, кваліфікаційні критерії аудиторів навколишнього середовища; екологічні етикетки та декларації: позначення, керівні принципи і методики тощо.

ISO 14040:2003. Стандарт визначає загальну структуру, принципи та вимоги з проведення досліджування оцінювання життєвого циклу та звітування про нього. Цей стандарт не описує детально технічні прийоми оцінювання життєвого циклу, а розглядає такі питання: терміни – екологічний аспект, життєвий цикл, оцінювання життєвого циклу, оцінювання впливу життєвого циклу, інтерпретування життєвого циклу, фаза оцінювання життєвого циклу, аналізування інвентаризації життєвого циклу та їх визначення; загальне описування ОЖЦ – ключові риси і фази ОЖЦ; методологічну структуру; звітування; критичний огляд.

ISO 14050:2003. Стандарт вміщує терміни та визначення фундаментальних понять, що стосуються екологічного керування, опублікованих в стандартах серії ISO 14000: екологічний аудит, аудитор з екології, провідний аудитор з екології, екологічний вплив, систе-

ма екологічного керування, екологічна мета, екологічна характеристика, екологічна політика.

Обидві системи стандартів (ISO серії 9000 та ISO серії 14000) слід розробляти на підприємствах таким чином, щоб вони могли легко інтегруватися в систему управління виробництвом. Одночасно на підприємствах промислово розвинених країн вже впроваджуються комплексні системи управління якістю. Станом на 2002 рік впроваджено систем якості: в Європі понад 250000, США – 35000, Японії – 21000, Україні понад 460.

3.2. Європейські стандарти серії EN 29000 і EN 45000

Європейські стандарти серії EN 29000 і EN 45000 регламентують розробку систем якості, оцінювання відповідності, сертифікації систем якості та акредитації органів з першої сертифікації.

Європейські стандарти EN 29001, EN 29002, EN 29003 є аналогами стандартів ISO 9001, ISO 9002, ISO 9003. В європейських країнах, що входять до складу Європейського союзу, національні стандарти з систем якості створюють або безпосередньо на базі стандартів ISO серії 9000, або посилаються на стандарти EN серії 29000.

До складу європейських стандартів серії EN 45000 входять:

EN 45001. Загальні вимоги до діяльності випробувальних лабораторій.

EN 45002. Загальні вимоги до оцінювання (атестації) випробувальних лабораторій.

EN 45003. Загальні вимоги до органів з акредитації лабораторій.

EN 45011. Загальні вимоги до органів з сертифікації продукції.

EN 45012. Загальні вимоги до органів з сертифікації систем якості.

EN 45013. Загальні вимоги до органів з сертифікації, що проводять атестацію персоналу.

EN 45014. Загальні вимоги до заяви постачальника про відповідність.

Європейські стандарти серії 45000: EN 45001, EN 45002, EN 45003, EN 45011, EN 45012, EN 45013, EN 45014 містять правила оцінювання відповідності, сертифікації систем якості та акредитації органів з сертифікації, визначають основні критерії оцінювання діяльності органів з сертифікації продукції, систем якості та персоналу, а також вимоги до декларацій постачальника щодо відповідності продукції вимогам стандартів. Стандарти EN серії 45000 розроблені на основі матеріалів міжнародної конференції з акредитації випробувальних лабораторій та настанов ISO/IES, підготовлених CASCO.

3.3. Розробка міжнародних стандартів

Розробку міжнародних стандартів наведено на прикладі ІЕС. У рамках системи ISO/ІЕС кожний її член має право брати участь у роботі будь-якого міжнародного Технічного комітету або підкомітету, створеного для розробки проектів стандартів у різних галузях.

Розробка міжнародних стандартів передбачає такі стадії: попередню, пропозиції, підготовку, обговорення, запиту, затвердження і публікації. Стадії проекту та документи щодо них наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Стадії проекту та документи, що додаються

Стадії проекту	Назва документів	Скорочена назва документів
0. Попередня	Первинна робоча одиниця	PVI
1. Пропозиції	Пропозиція нової робочої одиниці	NP
2. Підготовка	Робочий проект	WD
3. Обговорення	Обговорюваний проект	CD
4. Запит	Проект запиту (визначення) проекту Міжнародного стандарту та проект комісії для затвердження (ІЕС, 013, СВУ)	DIS CDV
5. Затвердження	Завершальний проект міжнародного стандарту	FDIS
6. Публікації	Міжнародний стандарт	ІЕС або ISO/ІЕС

Попередня стадія. Найперше, з чого починає роботу технічна комісія (підкомісія), є систематичний огляд міжнародних стандартів. Всі види робіт виконуються на основі проектного підходу. Проект приймається для подальшої роботи у випадку відповідності його вимогам опису та прийняття проекту. Попередня стадія встановлюється для робочих одиниць (нових проектів), для яких неможливо визначити термін їх виконання, а також для визначення потреби у стандарті, виходячи зі ситуації в галузі.

Стадія пропозиції. Пропозицією нової робочої одиниці (NP) можуть бути нові стандарти, нові частини існуючого стандарту, зміни існуючого стандарту або його частини, поправка існуючого стандарту або його частини, технічний звіт. Пропозиція заявляється: у національній організації із стандартизації, секретаріаті ТК або підкомісії, Раді з Технічного Управління та ін. Нова пропозиція пропонується у вигляді певної форми та приймається до розгляду, коли за неї проголосували не менше п'яти членів технічної комісії.

Підготовча стадія. Розпочинається після підготовки робочого проекту та полягає у розробці проекту стандарту. Таке завдання доручається Технічному комітету, який має достатню компетентність і представляє всі основні зацікавлені кола в конкретній галузі. Процес розроблення проекту є етапом подання та аналізу ідей. На цьому етапі часто виникає потреба в проведенні випробувань і досліджень для перевірки і затвердження технічного змісту стандарту. Підготовча стадія закінчується, коли робочий проект доступний для членів технічної комісії як перший проект комісії і зареєстрований в SEO.

Стадія обговорення. Передбачає консультації з усіма зацікавленими колами шляхом розсилання документа і отримання коментарів. Як тільки є можливість, проект комітету надсилається всім Р-членам і О-членам технічної комісії для розгляду та з вказівкою на точну дату подання відповідей. Розгляд послідовних проектів має тривати, поки не буде отримана згода Р-членів технічної комісії, або не було прийнято рішення про зупинку проекту на основі консенсусу 2/3 (більшістю) Р-членів технічної комісії.

Стадія запити. У стадії запити проект має бути поширений відомством SEO протягом чотирьох тижнів всім національним органам для п'ятимісячного голосування, по закінченні якого відповідальні виконавці мають повідомити технічний комітет (голову або секретаря) комісії результати голосування, разом з всіма можливими коментарями, для подальшого швидкого реагування.

Проект запити затверджується за умови, коли дві третини більшості голосів Р-членів технічного комітету або підкомісії проголосували «за» і не більше однієї четвертої із загальної кількості голосів негативні. Як результаті позитивного рішення проект запити реєструють як завершальний проект міжнародного стандарту, у разі інших рішень доробляють та знову надсилають для голосування та внесення коментарів. Стадія запити закінчується реєстрацією відомством SEO тексту для обігу як заключного проекту міжнародного стандарту.

Стадія затвердження. На цій стадії завершальний проект міжнародного стандарту (FDIS) поширюється SEO без затримки для голосування всім національним інстанціям протягом двох місяців. У разі негативного голосування мають встановлюватися технічні причини. Після закінчення періоду голосування відомство SEO надсилає всім національним інстанціям звіт про результати голосування. Стадія затвердження завершується з моменту поширення звіту про голосування та із заяви, що FDIS був підтриманий для публікації як міжнародний стандарт.

Стадія публікації. Впродовж двох місяців відомство СЕО виправляє всі помилки, вказані секретаріатом технічного комітету. Ця стадія закінчується публікацією міжнародного стандарту.

3.4. Порядок розробки міждержавних стандартів

Порядок розроблення міждержавних стандартів регламентується нормативними документами:

ДСТУ 3281-95. Державний стандарт України. Порядок розроблення міждержавних стандартів.

ГОСТ 1.0:2003. Національна стандартизація. Основні положення.

ДСТУ 1.2-2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів.

ГОСТ 1.5-2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів.

ПМГ 03-93. Порядок реєстрації і підготовки до видання міждержавних нормативних документів із стандартизації.

КНД 50-013-93. Порядок укладання договорів на розроблення нормативних документів.

КНД 50-040-95. Порядок проведення експертизи та підготовки до затвердження проектів державних (міждержавних) стандартів та змін до них.

Ці нормативні документи встановлюють порядок розроблення, узгодження, експертизи, редагування та видання міждержавних стандартів в Україні, їх вимоги є обов'язковими.

Загальні положення. Міждержавні стандарти розробляють згідно з планом державної стандартизації України (міждержавної частини). Технічне завдання (далі – ТЗ) розробляють згідно з ДСТУ 1.2-2003 (узгоджується тільки з організаціями, що діють в Україні). Технічне завдання на розроблення стандарту слід узгоджувати з органами державного нагляду, напрями діяльності яких стосуються вимог стандарту. Проект міждержавного стандарту та пояснювальну записку до нього на всіх етапах розробляють російською мовою. З остаточною редакцією розробником надається і автентичний текст проекту міждержавного стандарту українською мовою. Вимоги до побудови, викладення та оформлення визначені ГОСТ 7.5, порядок узгодження і затвердження – ДСТУ 1.2, ГОСТ 1.0 та ДСТУ 3281, реєстрації ПМГ-03. Останню сторінку проекту стандарту виконують відповідно до ДСТУ 3281. Пояснювальну записку оформляють згідно з ДСТУ 1.2. Нормативні посилання на ДСТУ та інші

нормативні акти, затвержені органами державного нагляду України, в міждержавному стандарті не допускаються.

Стандарт отримує статус міждержавного за умови прийняття його Міждержавною радою із стандартизації, метрології, сертифікації (далі – МДР), а в галузі будівництва – Міждержавною науково-технічною комісією із стандартизації і технічного нормування в будівництві (далі – МНТКС). Такий стандарт дістає позначення ГОСТ. Прийнятий ГОСТ видається російською мовою з автентичним текстом українською мовою. До переліку організацій (підприємств), яким проект стандарту буде направлений на відгук, залежно від об'єкта стандартизації та виду стандарту, включають організації України, з якими проект стандарту потрібно узгодити та головні організації (підприємства), що розробляють і виготовляють продукцію, яка є об'єктом стандартизації, за умови, що вони не є розробниками стандарту.

Додатково розробник може включити до переліку організацій, яким стандарт має бути направлений на відгук, організації та підприємства (за умови попередньої домовленості з ними) країн-учасниць Угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації (далі – Угода), які виявили зацікавленість у стандарті, і секретаріат Міждержавного технічного комітету із стандартизації (далі – МТК), якщо він діє в іншій країні.

Якщо стандарт розробляє Міждержавний технічний комітет із стандартизації, секретаріат якого веде Україна, до переліку організацій, яким стандарт буде направлений на відгук, розробник включає національний ТК країн-учасниць Угоди, що виявили зацікавленість у стандарті.

Перелік організацій України, з якими потрібно узгодити проект стандарту, складають відповідно до ДСТУ 1.2. Додатково до нього включають секретаріат МТК (що діє в їхній країні), а також національні органи із стандартизації країн-учасниць Угоди, які виявили зацікавленість у розробленні стандарту та зазначені в плані міждержавної стандартизації, і Технічний секретаріат Міждержавної Ради (секретаріат МНТКС) для інформації. До переліку організацій, з якими необхідно узгодити проект стандарту, включають органи державного нагляду, напрями діяльності яких стосуються вимог стандарту.

Організація-розробник розробляє проект міждержавного стандарту і супровідні документи до нього згідно з вимогами ДСТУ 3281. Першу редакцію проекту стандарту і пояснювальну записку направляють на відгук в організації та підприємства згідно з переліком, наведеним у ТЗ. З урахуванням об'єктованих зауважень та пропозицій, надісланих організаціями і підприємствами України

та інших країн, розробляють остаточну редакцію проекту міждержавного стандарту, зведення відгуків на першу редакцію російською мовою та уточнюють пояснювальну записку.

Остаточну редакцію проекту міждержавного стандарту з пояснювальною запискою і зведенням відгуків направляють на узгодження в організації України згідно з переліком, наведеним у ТЗ. Доопрацьовану за результатами узгодження в Україні редакцію проекту міждержавного стандарту разом із пояснювальною запискою та зведенням відгуків (за умови розсилання першої редакції в організації, національні ТК із стандартизації інших країн) направляють на узгодження в секретаріат МТК (який діє в іншій країні) та на розгляд національних органів із стандартизації країн-учасниць Угоди, що виявили зацікавленість у розробленні стандартів, згідно з переліком, наведеним у ТЗ, а також у Технічний секретаріат МДР (секретаріат МНТКС) для інформації. Один примірник проекту міждержавного стандарту направляють у Видавництво стандартів Держстандарту Росії на видавниче редагування.

Проект міждержавного стандарту розробник направляє в інші країни із супровідним листом Держстандарту України (Держкоммістобудування в Україні), підписаним заступником Голови Держстандарту України (Держкоммістобудування України).

Реєстраційний номер листа складається із номера Управління Держстандарту (Держкоммістобудування), через тире – номери договору між організацією-розробником та науково-дослідним інститутом Держстандарту України (Держкоммістобудування України), на який покладено функції координації робіт із розроблення та експертизи стандартів (далі – НДІ), а через дріб – номери теми в плані міждержавної стандартизації. Супровідний лист організації-розробнику надає НДІ.

Держстандарт України (Держкоммістобудування України) всі зауваження, пропозиції або бюлетені голосування щодо проекту міждержавного стандарту, одержані від національних органів із стандартизації країн-учасниць Угоди, і проект стандарту, що пройшов у видавництві, у дводенний термін з дня надходження направляє в НДІ для подальшої роботи. НДІ розглядає їх і в десятиденний термін направляє розробнику цей проект стандарту і копії вищезазначених матеріалів (крім бюлетенів голосування).

За наявності обґрунтованих зауважень та пропозицій до міждержавного стандарту від інших країн-учасниць Угоди, МТК (що діє в іншій країні), які змінюють характеристики та показники об'єкта стандартизації, розробник (у разі згоди із зауваженнями та пропозиціями) доопрацьовує проект стандарту, зведення відгуків, уточнює пояснювальну записку і вдруге надсилає на узгодження і

розгляд в організації України, національні органи інших країн, секретаріат МТК одночасно.

У цьому разі проект міждержавного стандарту в Технічний секретаріат МДР (секретаріат МНТКС) не направляють.

Якщо текст проекту стандарту зазнав значних змін, доопрацьовану редакцію проекту міждержавного стандарту також вдруге направляють у видавництво стандартів Держстандарту.

Термін видавничого редагування проекту міждержавного стандарту видавництвом Держстандарту встановлений ПІМГ 03. Термін розгляду і висилання зауважень або бюлетенів голосування національними органами із стандартизації країн-учасниць Угоди встановлений ГОСТ 1.0. Принципові розбіжності під час розгляду усуваються відповідно до ГОСТ 1.0. У разі відсутності зауважень та пропозицій від національного органу із стандартизації протягом трьох місяців з моменту одержання ним проекту міждержавного стандарту Держстандарт України, за звертанням до нього розробника, листом сповіщає (нагадує) національний орган, що згідно з ГОСТ 1.0 за відсутності відповіді проект міждержавного стандарту вважається узгодженим. Зауваження і пропозиції, що надійшли після зазначеного терміну, передаються Держстандартом України (Держкомістобудування України) НДІ і далі розробнику для використання під час перегляду міждержавного стандарту або внесення в нього змін (копії повинні зберігатися у справі стандарту в НДІ).

Після узгодження проекту стандарту, організація-розробник у разі необхідності доопрацьовує остаточну редакцію проекту міждержавного стандарту за результатами розгляду національними органами країн-учасниць Угоди та видавничого редагування і розробляє зведення відгуків російською мовою на проект стандарту за зауваженнями та пропозиціями національних органів, здійснює автентичний переклад тексту стандарту на українську мову і подає на розгляд та експертизу в НДІ справу стандарту, до якої входять два примірники проекту міждержавного стандарту російською мовою (один з них перший), а також примірник проекту, що пройшов видавниче редагування у видавництві стандартів Держстандарту; два примірники проекту міждержавного стандарту українською мовою (один з них перший); копія технічного завдання на розроблення міждержавного стандарту; перша редакція проекту міждержавного стандарту; зведення відгуків на першу редакцію проекту міждержавного стандарту від організацій України та інших країн й оригінали (копії) листів-відгуків; оригінали документів, що підтверджують погодження проекту міждержавного стандарту організаціями України МТК протокол засідання ТК України або науково-технічної ради (НТР) організації-розробника.

Разом з цими документами подають також такі документи у двох примірниках: пояснювальну записку до проекту міждержавного стандарту, зведення відгуків на проект стандарту за результатами його розглядів національними органами країн-учасниць Угоди; копії листів розсилання на розгляд проекту стандарту до країн-учасниць Угоди, листів-нагадувань, якщо не одержана відповідь від національних органів із стандартизації.

Оформлення проекту міждержавного стандарту має відповідати вимогам ГОСТ 1.5. НДІ приймає від розробника матеріали цього документа згідно з вимогами КНД 50-013 і в термін не більш як 1,5 місяця здійснює державну експертизу проекту міждержавного стандарту з підготовкою висновку на нього.

НДІ здійснює державну експертизу надісланих матеріалів згідно з КНД 50-048. Висновок на проект міждержавного стандарту оформляють згідно з КНД 50-049.

НДІ здійснює видавниче редагування остаточної редакції проекту міждержавного стандарту українською мовою і забезпечує його автентичність тексту російською мовою. Допускається вносити редакційні виправлення, які не змінюють вимог стандарту, і в текст російською мовою. Редактор вносить відповідні виправлення після погодження їх з експертом або розробником. Після видавничого редагування проект стандарту українською мовою (або окремі сторінки) і російською, якщо в нього внесені виправлення, передрукують. Передрук здійснює НДІ.

НДІ передає із супровідним листом Держстандарту України на розгляд та схвалення такі матеріали: висновок до проекту стандарту, проект міждержавного стандарту російською мовою, проект міждержавного стандарту українською мовою, пояснювальну записку до проекту міждержавного стандарту, копію ТЗ на розроблення міждержавного стандарту, зведення відгуків на проект міждержавного стандарту за результатами його розгляду національними органами країн-учасниць Угоди, оригінали документів, що підтверджують погодження проекту міждержавного стандарту організаціями України і МТК проект міждержавного стандарту.

Держстандарт України (Держкоммістобудування України) організовує розгляд поданих матеріалів в управліннях, чи на науково-технічній комісії із стандартизації (НТКС) Держстандарту України (Держкоммістобудування України) і приймає рішення щодо розробленого проекту стандарту. У разі наявності зауважень їх можна вирішувати з НДІ в робочому порядку або справу стандарту повертають у НДІ для доопрацювання проекту стандарту.

Після схвалення проекту стандарту Держстандартом України (Держкоммістобудування України) НДІ з супровідним листом

Держстандарту України (Держкоммістобудування України) направляє до Технічного секретаріату Міждержавної Ради (секретаріат МНТКС) копію проекту стандарту російською мовою з пояснювальною запискою і бюлетенями голосування. Виотовлення копії здійснює НДІ.

Після прийняття стандарту Міждержавною Радою Технічний секретаріат (секретаріат МНТКС) надає інформацію Держстандарту України (Держкоммістобудування України) щодо позначення стандарту згідно з ГОСТ 1.5-93, переліку країн-учасниць Угоди, які приєднались до нього, а також номер протоколу засідання МДР (МНТКС), на якому стандарт прийнято. Цю інформацію передають у НДІ для подальшої роботи.

Міждержавному стандарту, прийнятому Міждержавною Радою, чинність в Україні надається наказом Держстандарту України (Держкоммістобудування України). Після одержання інформації з Технічного секретаріату НДІ у термін не більш як один місяць виготовляє оригінал-макет стандарту двома мовами. На зворотному боці титульного аркуша ставлять штамп «До друку». Виготовляють примірник оригінала-макета стандарту російською мовою і додатково примірник титульного аркуша до нього, які із супровідним листом Держстандарту України (Держкоммістобудування України) НДІ надсилає в Технічний секретаріат Міждержавної Ради (секретаріат МНТКС) для реєстрації та виготовлення копій для забезпечення стандарту країн-учасниць Угоди. Видання міждержавного стандарту в Україні здійснюють після його реєстрації Технічним секретаріатом. Під час видання стандарту текст російською та автентичний текст українською мовою брошурують в одній обкладинці, на якій наводять позначення і назву російською та українською мовами.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Міжнародні стандарти ISO 9000.
2. Європейські стандарти серії EN 29000.
3. Європейські стандарти серії EN 45000.
4. Розробка міжнародних стандартів.
5. Порядок розробки міждержавних стандартів.
6. Які стадії включає розробка міжнародних стандартів?
7. Міжнародні стандарти ISO 10000.
8. Міжнародні стандарти ISO 14000.
9. Якими нормативними документами регламентується порядок розроблення міждержавних стандартів?

РОЗДІЛ 4

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СИСТЕМИ СТАНДАРТІВ

- 4.1. Комплекси стандартів та нормоконтроль документації із землеустрою
- 4.2. Система засадних основоположних стандартів
- 4.3. Система галузевих стандартів довкілля, землеустрою, охорони земель та сталого землекористування

4.1. Комплекси стандартів та нормоконтроль документації із землеустрою

Національна система стандартизації спрямована на забезпечення реалізації єдиної технічної політики в сфері стандартизації, метрології та сертифікації, захисту інтересів споживачів продукції, послуг, взаємозамінності та сумісності продукції, її уніфікації, економії всіх видів ресурсів. Залежно від специфіки об'єкта стандартизації встановлено такі види стандартів: основоположні (організаційно-методичні, загальнотехнічні та термінологічні) стандарти; стандарти на методи (методики) випробовування (вимірювання, аналізування, контролювання); стандарти на продукцію; стандарти на процеси, на послуги; стандарти на сумісність продукції, послуг чи систем у їхньому спільному використуванні; стандарти загальних технічних вимог. Згідно з рівнями суб'єктів стандартизації в Україні розрізняють національні стандарти та стандарти організацій. Стандарти національного рівня розробляють на об'єкти стандартизації державного значення та приймають на засадах консенсусу.

Система національних стандартів згідно з ДКНД (ДК 004) входить до таких груп нормативних документів (табл. 4.1):

Таблиця 4.1

Витяг з державного класифікатора ДК 004

Код	Назва
01	Загальні положення. Термінологія. Стандартизація
01.020	Термінологія
01.040	Словники
01.120	Стандартизація. Загальні правила
03.	Соціологія. Послуги. Організація та керування
03.120	Якість
03.120.01	Якість взагалі
03.120.10	Керування якістю
03.120.20	Сертифікація продукції та підприємств. Оцінювання відповідності

Згідно із усталеними правилами стандартизації національна стандартизація має затверджені правила стосовно того, як розробляти, схвалювати, приймати, переглядати, змінювати та скасовувати стандарти; застосовувати стандарти на добровільних засадах, якщо інше не встановлено законодавством, і розробляти їх за участі всіх зацікавлених сторін і приймати на засадах консенсусу; розробляти національні стандарти на основі відповідних міжнародних і регіональних стандартів чи їх проектів на завершальній стадії, а доцільність розроблення національних стандартів, положення яких відмінні від міжнародних, має бути зумовлено потребами захисту життя, здоров'я та майна людей, захисту тварин, рослин, охорони довкілля, кліматичними чи географічними чинниками або суттєвими технічними проблемами; створювати єдину систему забезпечення офіційною інформацією щодо програми робіт і чинних стандартів та самими стандартами – національний центр міжнародної інформаційної мережі ISONET WTO.

Загальнотехнічні та організаційно-методичні стандарти, як правило, об'єднують у комплекси (системи) стандартів для нормативного забезпечення рішень технічних і соціально-економічних завдань у певній галузі діяльності. Нині діє понад 40 таких міждержавних систем, які забезпечують організацію виробництва високоякісної продукції. Найважливіші з них розглянуті нижче.

Національна система стандартизації. В Україні розроблено перші дев'ять стандартів національної системи стандартизації – ДСТУ 1.0-2003, ДСТУ 1.2-2001, ДСТУ 1.3:2004, ДСТУ 1.5-2003, ДСТУ 1.6:2004, ДСТУ 1.7-2001, ДСТУ 1.11:2004, ДСТУ 1.12:2004, ДСТУ 1.13-2001. Стандарти національної системи стандартизації позначаються перед номером стандарту цифрою 1.

Єдина система конструкторської документації (ЄСКД). Це система постійно діючих технічних і організаційних вимог, що забезпечують взаємний обмін конструкторською документацією без її переоформлення між країнами СНД, галузями промисловості і окремими підприємствами, розширення уніфікації продукції під час конструкторської розробки, спрощення форми документів і скорочення їх номенклатури, а також єдність графічних зображень; механізовану і автоматизовану розробку документів і, найголовніше, готовність промисловості до організації виробництва будь-якого виробу, на будь-якому підприємстві в найкоротший термін. Стандарти системи ЄСКД позначаються перед номером стандарту цифрою 2.

Наприклад: ГОСТ 2.105-95. Межгосударственный стандарт. Единая система конструкторской документации. Общие требования к текстовым документам; ГОСТ 2.114-95. Межгосударственный

стандарт. Единая система конструкторской документации. Технические условия; ГОСТ 2.503-90. Единая система конструкторской документации. Правила внесения изменений.

Єдина система технологічної документації (ЄСТД). Ця система встановлює обов'язковий порядок розробки, оформлення і зберігання всіх видів технологічної документації на машино- і приладобудівних підприємствах країни для виготовлення, транспортування, встановлення і ремонту виробів цих підприємств. На основі технологічної документації здійснюють планування, підготовку і організацію виробництва, встановлюють зв'язки між відділами і цехами підприємства, а також між виконавцями (конструктором, технологом, майстром, робітником). Єдині правила розробки, оформлення і зберігання технологічної документації дозволяють використовувати прогресивні способи машинної її обробки і полегшують передачу документації на інші підприємства. Стандарти ЄСТД позначаються перед номером стандарту цифрою 3.

Державна система забезпечення єдності вимірювань (ДСВ). Ця система відіграє в наш час особливу роль. У сучасній промисловості затрати праці на виконання вимірювань становлять у середньому 10% загальних затрат праці на всіх стадіях створення і експлуатації продукції, а в окремих галузях промисловості досягають 50–60% (електронна, радіотехнічна та інші). Ефективність цих затрат визначається достовірністю і порівняльністю вимірювань, які можуть бути досягнуті лише за умов добре організованого метрологічного забезпечення господарства країни. Стандарти ДСВ позначаються перед номером стандарту цифрою 8.

Система стандартів безпеки праці (ССБП). Ця система встановлює єдині правила і норми, що стосуються безпеки людини в процесі праці. Введення системи в дію забезпечує значне зниження виробничого травматизму і професійних захворювань. Стандарти ССБП позначаються перед номером стандарту цифрою 12.

Єдина система технологічної підготовки виробництва (ЄСТПВ). Це комплекс міждержавних стандартів і галузевих систем технологічної підготовки виробництва, під час виконання вимог яких створюються умови для скорочення строків підготовки виробництва, освоєння і випуску продукції заданої якості, забезпечення високої гнучкості виробничої структури і значної економії трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Одним з найважливіших принципів, закладених в ЄСТПВ, є типізація технологічних процесів виготовлення уніфікованих об'єктів виробництва і засобів технологічного оснащення на основі їх класифікацій і групування за подібними конструктивно-технологічними ознаками, що створює основу для підвищення рів-

ня типових технологічних процесів. Упровадження цього принципу дає можливість у кілька разів скоротити строки підготовки виробництва нових виробів і обсяг розроблюваної технологічної документації. Типові технологічні процеси ґрунтуються на використанні прогресивних вихідних заготовок, передових методів обробки деталей, стандартних засобів технологічного оснащення, прогресивних форм організації виробництва. Вони розробляються на основі прогресивних технологічних рішень. Стандарти ЄСПВ позначаються перед номером стандарту цифрою 14.

Система розробки і поставки продукції на виробництво (СРПВ). Це система правил, що визначають порядок проведення робіт із створення, виробництва і використання продукції, встановлених відповідними стандартами. Основне призначення СРПВ полягає у встановленні організаційно-технічних принципів і порядку проведення робіт із створення продукції високої якості, запобігання надходження на виробництво застарілої, неефективної продукції, скорочення строків розробки і освоєнню та своєчасного оновлення продукції. Стандарти СРПВ регламентують: порядок проведення науково-дослідних і експериментально-конструкторських та технологічних робіт, патентних досліджень, що включають дослідження технічного рівня і тенденцію розвитку техніки; вимоги до продукції, яку належить розробити і освоїти, порядок видання, контролю і підтримання цих вимог на всіх стадіях життєвого циклу продукції та зняття її з виробництва; порядок поставки продукції на виробництво (в тому числі раніше освоєної на інших підприємствах продукції і продукції, що виготовляється за ліцензіями зарубіжних фірм), здійснення авторського нагляду при освоєнні і виробництві продукції; вимоги до зразків-еталонів товарів, правила їх узгодження і затвердження; порядок зняття застарілої продукції з виробництва з урахуванням інтересів споживачів і своєчасної заміни такої продукції більш сучасною. Стандарти системи СРПВ позначаються перед номером стандарту цифрою 15.

Нормоконтроль документації із землеустрою. Проектні та технічні документи із землеустрою повинні відповідати окремим вимогам, найважливішими з яких є: вимоги до документації, що визначає раціональність землеустрою, взаємозв'язок елементів, правильний вибір факторів та правових норм, характер землекористування тощо; вимоги до технології, що визначають можливість ефективного та еколого-безпечного використання землі; вимоги до оформлення, що визначають чіткість та наочність зображення на кресленні всіх відомостей, необхідних для виготовлення кадастрових планів та проектів.

Щоб розроблювана в процесі проектування документація із землеустрою відповідала перерахованим вище вимогам, необхідний постійний, добре організований контроль як технологічний, так і нормативний (нормоконтроль).

Мета нормоконтролю – повне додержання в документах із землеустрою вимог чинних стандартів, широке використання під час проектування стандартних і уніфікованих елементів. Здійснення нормоконтролю обов'язкове для всіх організацій і підприємств, що виконують проектно-вишукувальні роботи, незалежно від їх відомчої підпорядкованості. Нормоконтролю підлягає така документація із землеустрою: текстові документи (пояснювальна записка, техніко-економічний опис і екологічні умови тощо), креслення та інша проектна документація. Під час нормоконтролю документації із землеустрою перевіряють: картографічні плани та проекти, додержання правових і технологічних нормативів, технологічні креслення, робочі креслення, розрахунки з нормування використання та охорони земель тощо.

Нормоконтроль – один із завершальних етапів створення документації із землеустрою, значення якого з розвитком стандартизації постійно зростає. Як один із засобів впровадження і додержання стандартів, нормоконтроль дисциплінує проектанта і кадастровика, привчає їх до чіткого виконання встановлених правил розробки і оформлення документації із землеустрою.

Нормоконтроль на підприємстві може бути як *централізованим*, так і *децентралізованим*: це залежить від масштабів підприємства і загальної схеми організації робіт із стандартизації. За централізованого нормоконтролю відділ стандартизації має в своєму складі групу нормоконтролю або відповідального за нормоконтроль, що підпорядковані керівнику відділу. Під час децентралізованого нормоконтролю він здійснюється в різних підрозділах підприємства.

Права і обов'язки працівників нормоконтролю визначаються відповідним положенням і наказом по підприємству. Нормоконтролер має бути спеціалістом високої кваліфікації, бездоганно знати правові основи землеустрою, земельного кадастру, охорони земель, землевпорядне проектування, регулярно слідкувати за виданням нових стандартів всіх категорій та інших обов'язкових нормативних документів. Вказівки нормоконтролера обов'язкові для виконання, суперечки між ним і виконавцем вирішує керівник відділу (бюро, групи) стандартизації підприємства. Його рішення може бути скасоване тільки головним інженером проекту підприємства або директором. Технічна документація без підпису нормоконтролера не приймається до подальшої роботи.

4.2. Система засадних основоположних стандартів

Призначення розроблення комплексу засадних стандартів – установити вимоги до національної стандартизації та правил її функціонування. Основні завдання комплексу засадних стандартів національної стандартизації: розроблення засадних та організаційно-методичних стандартів національної стандартизації з огляду на прийняття Закону України «Про стандартизацію», нові документи міжнародних та регіональних організацій із стандартизації; сприяння впровадженню міжнародних та європейських стандартів; уточнення та докладніше подання правил стосовно того, як треба розробляти, схвалювати, приймати, переглядати, змінювати та скасовувати національні стандарти, забезпечивши відповідність цих правил «Кодексові усталеної практики щодо розроблення, затвердження і застосування стандартів», «Угоді про технічні бар'єри в торгівлі (Угода ТБТ) Світової організації торгівлі (СОТ)» та ISO/IEC Guide 59 «Кодексові усталених правил стандартизації»; врахування вимог директив Європейського союзу 98/34/ЕС (з доповненнями та змінами, установленими директивою 98/48/ЕС) «Про процедуру інформування щодо стандартів і технічних регламентів, а також регламентів, що стосуються послуг в інформаційному суспільстві».

Зміст основоположних стандартів. Система основоположних стандартів розглядає порядок розроблення, узгодження, затвердження, поширення, перевірки, перегляду, зміни та скасування стандартів.

Основоположні організаційно-методичні стандарти встановлюють: визначеність, завдання, класифікаційні структури різноманітних об'єктів стандартизації; загальні організаційно-технічні положення щодо провадження робіт у певній сфері діяльності тощо; правила, як розробляти, схвалювати та впроваджувати нормативні документи і технічну документацію (конструкторську, технологічну, проектну, програмну тощо); правила запровадження продукції у виробництво.

Основоположні загальнотехнічні стандарти встановлюють: науково-технічні терміни та визначення позначених ними понять, уживані в науці, техніці, промисловості й сільському господарстві, будівництві, транспорті, у закладах культури, охорони здоров'я, охорони праці та в інших сферах національної економіки; умовні позначення (назви, коди, позначки тощо) для різних об'єктів стандартизації, їхні цифрові, літерно-цифрові позначки, зокрема позначки фізичних величин (українськими, латинськими, грецькими літерами) та їхню розмірність, замінні написи (або піктограми, позначки) то-

що; правила, як будувати, викладати, оформлювати різні види документів (нормативні, конструкторські, будівельні, проектні, технологічні, експлуатаційні, ремонтні, організаційно-розпорядчі, комп'ютерно-програмні тощо) та вимоги до їхнього змісту; загальнотехнічні величини, вимоги та норми, необхідні для технічного, зокрема метрологічного, забезпечення процесів виробництва.

Зміст стандартів на терміни та визначення понять – згідно з ДСТУ 3966. Якщо впроваджують міжнародний стандарт на терміни без національних доповнень із ступенем відповідності «Ідентичний» (ГОТ), йому дають назву «Словник термінів».

Система основоположних стандартів:

ДСТУ 1.0-2003. Національна стандартизація. Основні положення.

ДСТУ 1.1-2001. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять.

ДСТУ 1.2-2003. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів.

ДСТУ 1.3:2004. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначення технічних умов.

ДСТУ 1.5-2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів.

ДСТУ 1.6:2004. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів.

ДСТУ 1.7-2001. Державна система стандартизації. Правила і методи прийняття та застосування міждержавних і регіональних стандартів.

ДСТУ 1.11:2004. Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проектів національних нормативних документів.

ДСТУ 1.12:2004. Національна стандартизація. Правила ведення справ нормативних документів.

ДСТУ 1.13-2001. Національна стандартизація. Правила надання повідомлень торговим партнерам України.

Змістовна характеристика основоположних стандартів:

ДСТУ 1.0. Цей стандарт встановлює мету, принцип та основні завдання стандартизації, суб'єкти та об'єкти стандартизації, нормативні документи у сфері стандартизації (НД) та види стандартів, правила позначення НД та організацію робіт із стандартизації. Положення цього стандарту застосовують, виконуючи роботи із стандартизації чи використовуючи її результати, всі суб'єкти стандартизації та суб'єкти господарювання незалежно від форми власності

та виду діяльності, а також громадські організації. *Зміст стандарту:* сфера застосування, нормативні посилання, терміни та визначення понять – класифікатор, каталог, реєстр, стандарт організації, вид нормативного документа; мета, принципи та основні завдання стандартизації, суб'єкти стандартизації, об'єкти стандартизації, нормативні документи, позначення нормативних документів, організація робіт із стандартизації.

ДСТУ 1.1. Цей стандарт встановлює терміни та визначення основних понять у сфері стандартизації та тісно пов'язаній з нею процедурі встановлення відповідності продукції, процесів і послуг певним вимогам, яка полягає у випробуванні, оцінюванні відповідності, інспектуванні та нагляді за відповідністю, у декларуванні, сертифікації, реєстрації, затвердженні та акредитації. Терміни, встановлені цим стандартом, є обов'язковими для вживання в усіх нормативних документах, у відповідній навчально-методичній і довідковій літературі та в інших текстах незалежно від категорії та виду носіїв інформації. *Зміст стандарту:* Терміни та визначення основних понять – стандартизація, об'єкт стандартизації, сфера стандартизації, рівень розвитку техніки, рівень стандартизації, міжнародна стандартизація, регіональна стандартизація, національна стандартизація, відповідність призначенню, сумісність, взаємозамінність, безпека, захист навколишнього середовища, захист продукції, мета стандартизації, нормативні документи тощо.

ДСТУ 1.3. Цей стандарт встановлює правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначання технічних умов (ТУ) на продукцію, процеси, послуги. Цей стандарт можна застосовувати під час розроблення ТУ, які є складниками комплексу конструкторської документації з огляду на те, що положення цього стандарту доповнюють та уточнюють вимоги ГОСТ2.114. Стандарт мають застосовувати суб'єкти господарювання України (підприємства, установи, організації та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності) незалежно від форм власності та видів діяльності. ТУ встановлюють вимоги до продукції, призначеної до самостійного постачання (виконання, надавання) та регулюють відносини між виробником (постачальником) та споживачем (користувачем).

ДСТУ 1.5. У цьому стандарті визначено правила, як будувати, викладати положення та оформлювати національні стандарти, а також вимоги до їхнього змісту та рекомендації щодо внесення змін до них. Цих правил треба дотримуватися, розробляючи інші нормативні документи національного рівня прийняття (кодексів установленої практики, настанов, технічних умов тощо). Положення цього стандарту можна поширювати на нормативні документи інших ви-

дів і рівнів прийняття (ухвалення). Стандарт призначено для органів виконавчої влади, юридичних і фізичних осіб, які розробляють, експортують, перевіряють чи застосовують стандарти.

Зміст стандарту: у стандарті використано терміни, установлені в ДСТУ 1.1, а також подано терміни, додатково використані у цьому стандарті, та визначення позначених ними понять: комплекс стандартів, багаточастинний стандарт, багатотомний стандарт, нормативний структурний елемент, структура стандарту, структурні елементи, зміст стандартів, зміст основоположних стандартів, зміст стандартів на продукцію, послуги.

ДСТУ 1.6. Цей стандарт встановлює правила, як подавати, перевіряти та реєструвати нормативні документи із стандартизації: національні та міждержавні стандарти, кодекси ustalеної практики (настанови, зводи правил, правила), державні класифікатори, зміни до них, прийняті Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандартом України) та Державним комітетом України з будівництва та архітектури (Держбудом України), а також стандарти наукових, науково-технічних та інженерних товариств чи спілок, і стандарти організацій (крім підприємств та їхніх об'єднань), стандарти громадських організацій, зареєстровані в Мін'юсті України, технічні умови, а також зміни до них. Положення цього стандарту мають застосовувати, виконуючи роботи із стандартизації, всі суб'єкти стандартизації України та суб'єкти господарювання, незалежно від форм власності та виду діяльності, а також громадські організації. Стандарт не поширюється на НД для забезпечення потреб оборони.

Зміст стандарту: терміни та визначення понять, загальні положення; правила подавання нормативних документів на реєстрацію; вимоги до нормативних документів, поданих на реєстрацію; перевірка нормативних документів перед реєстрацією; правила реєстрації нормативних документів; інформаційне забезпечення щодо зареєстрованих або скасованих нормативних документів.

Система стандартів з якості у сфері землеустрою

За умов ринкової економіки перевагу надають стандартам з управління якістю, які орієнтують усі підрозділи організацій на якість з кінцевою метою забезпечення права споживача на безпеку товарів.

Якість – пріоритет номер один. Якість – це сукупність характеристик об'єкта, які стосуються його здатності задовольняти установлені і передбачені потреби. Право споживача на безпеку товарів (робіт, послуг) гарантується Законом України «Про захист прав споживача» (ст. 16 і ст. 17).

Система якості – це сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для здійснення управління якістю.



Якість документації землецстрою – це рівень відповідності сукупності правових, технічних, економічних, екологічних, естетичних та інших параметрів продукції рівню потреб суспільства, тобто рівень її (продукції) корисних для суспільства властивостей. Основними властивостями якості продукції в галузі використання та охорони земель, захисту довкілля є безпека і екологічність землекористування.



Екологічність документації землецстрою – це рівень якості конкретної продукції, який полягає у спроможності бути використаною за функціональним призначенням, не завдавши неприпустимо негативного впливу на якість навколишнього середовища та земельних ресурсів.



Система стандартів з якості

ДСТУ 2925- 94. Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення.

ДСТУ 3514-97. Статистичні методи контролю та регулювання. Терміни та визначення.

ДСТУ ISO 9000-2000, ISO 9000:2000 Система управління якістю. Основні положення.

ДСТУ ISO 9001-2001. Система управління якістю. Вимоги.

ДСТУ ISO 9002-95. Модель забезпечення якості в процесі виробництва, монтажу та обслуговування.

ДСТУ ISO 9003-95. Модель забезпечення якості в процесі контролю готової продукції та її випробувань.

ДСТУ ISO 9004-2001, ISO 9004:2000. Система управління якістю. Настанови щодо поліпшення якості.

ДСТУ ISO 10011-1-97. Настанови з перевірки систем якості. Частина 2. Перевірка.

ДСТУ ISO 10011-2-97. Настанови з перевірки систем якості. Частина 2.

Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з перевірки системи якості.

ДСТУ ISO 10011-3-97. Настанови з перевірки систем якості.

Частина 3. Керування програмами перевірки.

ГОСТ 15895-77. Статистические методы управления качеством продукции. Термины и определения.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Терміни та визначення якості, статистичні методи контролю та регулювання згідно із ДСТУ 2925, ДСТУ 3514, ГОСТ 15895. Стандарти встановлюють терміни та визначення основних понять у галузі якості продукції та послуг, статистичних методів контролю та регулювання якості продукції. Зміст стандартів: загальні поняття – якість продукції, показники якості – властивостей, способу вираження – кількості властивостей, використання для оцінювання стадії визначання значень; фактори якості продукції – організаційні, економічні, суб'єктивні; методи визначення якості – обсяг вибірки, випадкова вибірка, проба, контроль за кількісною і якісною ознакою, статистичне регулювання технологічного процесу – точність технологічного процесу, показник точності, статистичне регулювання, статистичний аналіз точності й стабільності технологічного процесу, ризик непоміченого розладу, похибка вироблення продукції; метод обліку дефектів; терміни та визначення загальнотехнічних понять – випадкова величина, математичне сподівання, дисперсія випадкової величини, розмах вибірки, коефіцієнт варіації, кореляція, довірча ймовірність.

Управління якістю та елементи системи якості згідно із ДСТУ 3230, ДСТУ ISO 9004-1. Стандарти дають опис елементів, що мають складати систему якості підприємства. Зміст стандартів: організації всіх видів діяльності, пов'язаних з якістю продукції, та взаємодія з ними; всі стадії життєвого циклу продукції і процесів, починаючи з визначання потреб ринку і закінчуючи задоволенням вимог; типові стадії – маркетинг і вивчення ринку, проектування і розроблення продукції, планування і розробка процесів, закупівля, виробництво або надання послуг, перевірка, пакування і складування, збут і продаж, монтаж і здавання в експлуатацію, технічна допомога та обслуговування, експлуатація, утилізація або вторинна переробка.

Управління якістю і політика в галузі якості згідно із ДСТУ ISO 9001, ДСТУ ISO 9002, ДСТУ ISO 9003. Стандарти містять настанови з якості та програми поліпшення якості. Зміст стандартів: поліпшення якості, об'єкти оцінювання систем якості та технічного нагляду – діяльність з управління і забезпечення якості відповідно до вимог та іншої додаткової документації щодо оцінювання; системи якості і стан виробництва з точки зору можливості забезпечення стабільної якості продукції; якість продукту, кількісне визначання якості – визначається технічним рівнем продукції, рівнем якості виготовлення продукції, рівнем якості продукції в експлуатації або споживанні, якістю роботи, якістю послуг за ДСТУ 3230.

Принципи управління якістю згідно із ДСТУ ISO 9001. Стандарт розглядає системи управління якістю, основні положення та словник. Зміст стандартів: Принципи управління якістю – орієнта-

ція на замовника організації, єдність мети та напрямів діяльності організації, працівники на всіх рівнях становлять основу організації, бажаного результату досягають ефективніше, якщо діяльністю та пов'язаними з нею ресурсами управляють як процесом; ідентифікація, розуміння та управління взаємозв'язаними процесами як системою, постійне поліпшення діяльності організації загалом як незмінна мета організації; прийняття рішень на підставі аналізу даних та інформації; взаємовигідні відносини між організацією та її постачальниками підвищують спроможність обох сторін створювати цінності.

Об'єктами оцінювання систем якості та технічного нагляду є діяльність з управління і забезпечення якості відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001, ДСТУ ISO 9002, ДСТУ ISO 9003 та іншої додаткової документації щодо оцінювання, системи якості; стан виробництва з точки зору можливості забезпечення стабільної якості продукції; якість продукту (на підставі інформації з різних джерел). Упровадження міжнародних стандартів ISO 9000 – важливий етап адаптації підприємств, організацій до умов ринкового середовища. Цей стандарт – це сукупність структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для загального керівництва якістю. Практика побудови системи якості за стандартами ISO 9000 здалася досить обґрунтованою та корисною до застосування. Кількісне визначення якості – визначається технічним рівнем продукції, рівнем якості виготовлення продукції, рівнем якості продукції в експлуатації або споживанні, якістю роботи, якістю послуг за ДСТУ.

Класифікація промислової продукції: продукція, що витрачається під час використання (сировина і природне паливо, матеріали і продукти); продукція, що втрачає свій ресурс (вироби, що не підлягають ремонту; вироби, що підлягають ремонту). Поняття та визначення регламентуються нормативними документами: КНД 50-011, ДСТУ БА 1.1-11, ДСТУ 2925. Класифікація показників якості – надійність, технологічність, уніфікація, безпека, екологічність, економічність та інші за ДСТУ 2925 і ДСТУ БА 1.1-11. Фактори якості продукції – технічні, технологічні, організаційні, економічні і суб'єктивні. Оцінювання рівня якості, безпеки і екологічності продукції. Методи оцінювання – диференційний і комплексний.

Стандартизація показників якості продукції та її елементів може здійснюватися в двох напрямках:

а) *комплексно* – із забезпеченням повної взаємозв'язки необхідних показників якості і технічних характеристик від сировини до готових виробів;

б) *роздільно* – з кожного виду продукції з оптимальними показниками, враховуючи досягнутий рівень науки і техніки.

Перший напрям відповідає принципу від цілого до окремого, а другий – від окремого до цілого. Сьогодні найбільше значення має перший напрям і саме його покладено в основу розвитку стандартизації на найближчі роки, хоча в окремих випадках не викликає сумнівів доцільність і корисність другого напрямку стандартизації показників якості окремих видів продукції.

4.3. Система галузевих стандартів довкілля, землеустрою, охорони земель та сталого землекористування

Багатофункціональність землі впливає на нерозривний зв'язок земельного права з інтенсивністю використання землі та охороною природи. Земельно-правові норми приводяться до відповідності економічним вимогам, відбувається екологізація норм земельного права. Це проявляється за багатьма напрямками: під час планування, прогнозування використання земельного фонду; у ході землеустрою; під час надання земель тощо. У зв'язку з цим землевпорядно-правове регулювання є комплексним.

Наприклад, охорона земель, як визначено Земельним кодексом України, – це система правових, організаційних, економічних, екологічних заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню сільськогосподарських та лісових угідь для інших потреб, захист від шкідливого природного і антропогенного впливу, на відтворення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду, забезпечення режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Охороні підлягають усі землі незалежно від їх призначення, форми власності і господарювання. Вимога охорони земель торкається усіх її користувачів як сільськогосподарського, так і несільськогосподарського напрямку, а також державних органів і посадових осіб, що вирішують питання землекористування. Завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель.

Головною турботою повинна бути охорона цінних родючих сільськогосподарських угідь. Для потреб промисловості і будівництва дозволяється відводити землі гіршої якості. Орні та інші цінні для сільського господарства угіддя можуть вилучатися лише у виключних випадках, коли відсутні інші варіанти відведення. У землеробстві охорона родючості земель – щоденний обов'язок сільськогосподарських підприємств, яка виявляється для них непростим завданням. Це – збереження і поліпшення ґрунтів, запобігання деградації і пошкодженню земель від ерозії, іншим негативним нас-

лідкам господарської діяльності. Необхідне стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій виробництва і проведення комплексу агротехнічних, меліоративних та інших ґрунтозахисних заходів; повинні вводитися у практику науково обґрунтовані нормативи землекористування, що являють собою оптимальну структуру використання землі. З цією метою здійснюється міжгосподарський і внутрішньогосподарський землеустрій.

Правова охорона земель має певний зміст. Гарантом забезпечення охорони земель виступає держава. Охорона земель забезпечується шляхом проведення охоронних заходів та визначення видів і методів їх здійснення.

Вона включає:

- 1) обґрунтування і досягнення раціонального землекористування;
- 2) захист сільськогосподарських та лісових угідь від необґрунтованого вилучення їх для інших потреб;
- 3) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, пересушування, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- 4) охорону перезволожених земель;
- 5) запобігання погіршенню естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;
- 6) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Для забезпечення екологічної і санітарно-гігієнічної безпеки громадян, крім законодавчого регулювання відносин, здійснюється стандартизація і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів шляхом прийняття комплексу взаємозв'язаних нормативних документів, які визначають взаємоузгоджені вимоги до об'єктів, що підлягають стандартизації і нормуванню.

Згідно із Законом України «Про стандартизацію» метою стандартизації в Україні є забезпечення безпеки для життя та здоров'я людей, тварин, рослин, а також майна та охорони довкілля, створення умов для раціонального використання всіх видів національних ресурсів та відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню, сприяння усуненню технічних бар'єрів у торгівлі.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про стандартизацію», який встановлює правові засади стандартизації, нормативний документ – це документ, який установлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Цей термін охоплює такі поняття, як «стандарт», «кодекс усталеної практики» та «технічні умови». Отже, стандарти, норми і правила

мають правовий характер і є правовими актами, що мають у сфері землеустрою та сталого землекористування вузькоспеціалізований характер, без яких не може бути логічно узгодженої та завершеної земельпорядно-правової системи. Відповідно розробку стандартів, норм і правил у сфері землеустрою та сталого землекористування (нормування) слід розглядати як засіб правового регулювання.

Згідно з вимогами статті 165 Земельного кодексу України (2001) нормативні документи із стандартизації і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів повинні містити:

- основні положення;
- визначення термінів і понять, класифікації земель;
- опис методів, методик і засобів визначення складу земель;
- вимоги до збирання, обміну, обробки, зберігання, аналізу інформації та програмування кількісних і якісних показників стану земельних ресурсів;

- метрологічні норми, правила, вимоги до організації робіт;
- інші нормативи із стандартизації в цій галузі.

У галузі охорони земель встановлюються такі нормативи:

- екологічної безпеки землекористування;
- якісного стану земель;
- гранично-допустимого забруднення земель;
- показники деградації земель;
- технологічні нормативи використання сільськогосподарських угідь.

Земельне законодавство України передбачає також певні вимоги щодо охорони земель від забруднення небезпечними речовинами. Господарська та інша діяльність, яка спричиняє забруднення земель понад встановлені гранично-допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. Нормативи гранично-допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин затверджуються органами виконавчої влади у галузі охорони довкілля і санітарно-епідеміологічного нагляду за погодженням з органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів. Забруднені небезпечними речовинами земельні ділянки використовуються з встановленими обмеженнями, з обов'язковим дотриманням вимог щодо запобігання їх небезпечному впливу на здоров'я і добробут людини, природні ресурси та довкілля. Результати обстеження і вимірювання рівнів забруднення земель ураховуються під час прийняття рішень щодо надання земельних ділянок у користування або їх вилучення з обороту, зміни характеру і режиму використання земель, а також щодо вилучення нових земельних ділянок для цільового використання. Умови використання та охорони

забруднених земель обов'язково узгоджуються з органами санітарно-епідеміологічного нагляду.

Правову основу стандартизації у сфері землеустрою та сталого землекористування забезпечують:

1. Конституція України;
2. Земельний кодекс України;
3. Закон України «Про землеустрій»;
4. Закон України «Про охорону земель»;
5. Закон України «Про оцінку земель»;
6. Закон України «Про державний земельний кадастр»;
7. Закон України «Про державну землевпорядну експертизу»;
8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
9. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»;
10. Закон України «Про екологічну експертизу»;
11. Закон України «Про екологічний аудит»;
12. Закон України «Про меліорацію земель»;
13. Закон України «Про стандартизацію».

Головною метою стандартизації та нормування у сфері землеустрою та сталого землекористування є створення комплексу документів для системного нормативного забезпечення діючої системи землеустрою та раціоналізації землекористування, охорони земель і досягнення сталого, гармонійно або екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Комплекс стандартів та екологічних норм повинен забезпечувати шляхом землевпорядного проектування нормативну основу досягнення балансу між рівнями шкідливого впливу на земельні ресурси та спроможністю до відновлюваності ґрунту. При цьому сталість землекористування необхідно розглядати як комплекс заходів, які формують форми та відповідні методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій. Сталість землекористування зберігається за умови, коли антропогенне навантаження не перевищує деякий пороговий рівень.

Стандартизації та нормуванню підлягають якісні та кількісні показники стану земель, методи і засоби визначення і оцінювання ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів, а також допустимі рівні впливу на них антропогенних джерел. Вони повинні бути зорієнтовані на вирішення завдань збереження сталості землекористування, ґрунтового покриття та земельних ресурсів за кількісними та якісними показниками, мінімізацію негативного впливу на них.

Реалізація зазначеної мети сприятиме сталому гармонійному землекористуванню, створенню безпечних умов для життя людей, відновлюванню екологічних і продуктивних функцій земельних ресурсів, збереженню і відтворенню ландшафтів України.

Для цього має бути створена система нормативів, яка включатиме:

1) організаційно-методичні, які вимагають основні загальні положення використання та охорони земель;

2) оптимального співвідношення земельних угідь, а саме: співвідношення земель сільськогосподарського та іншого призначення, а також ріллі та багаторічних насаджень, луків, сіножатей;

3) якісного стану земель, а саме: допустимі рівні забруднення земель, а також інші їхні параметри, що визначають умови продукування урожаю, безпеки життя людей в тих чи інших регіонах України;

4) гранично-допустимого забруднення земель, а саме: гранично-допустимі концентрації хімічних речовин, залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів, важких металів, нафти та нафтопродуктів і радіонуклідів, а також максимально допустимі рівні забруднення радіоактивними речовинами;

5) показники деградації земель, які установлюють для кожної їх категорії з метою запобігання погіршенню їх стану і використовують для контролю за використанням та охороною земель;

6) інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення, що охоплюють перелік сільськогосподарських культур, вирощування яких обмежують або забороняють, а також технологій та окремих агротехнічних операцій щодо їх вирощування, нормативи і стандарти екологічно безпечного ведення сільського господарства;

7) обмеження діяльності, що включає зони особливого режиму землекористування, вимоги до агротехнологій, режимів і норм зрошення та осушення, застосування агрохімікатів і пестицидів, питомого тиску ходових систем сільськогосподарської техніки на ґрунт тощо.

Іншим важливим завданням в умовах нових земельних відносин є відстеження динаміки антропогенних впливів та своєчасне виявлення та нормування тих впливів, які можуть виникнути в сучасних умовах, породити нову динаміку та спричинити територіальні зрушення навантажень на значних територіях (співвідношення земельних угідь, сівозміни, норми застосування агрохімікатів і пестицидів) для того, щоб забезпечити необхідні превентивні заходи. Найбільш пріоритетні завдання стандартизації та нормування в наш час стосуються тих видів антропогенних навантажень, які на-

самперед можуть призвести до деградації земель, загострення екологічної ситуації в країні чи її регіонах, а також чітке визначення категорій і типів землекористування, які зазнають найбільших змін.

Тому, маючи на увазі сучасний соціально-економічний стан в Україні та з метою реалізації основних пріоритетних напрямів системи стандартизації і нормування у сфері землеустрою та сталого землекористування, слід першочергово:

- провести інвентаризацію чинної нормативної бази у сфері землеустрою та сталого землекористування, визначити відповідність нормативних документів чинному законодавству України та виконати необхідний комплекс робіт коригування та актуалізації нормативних документів;

- оцінити можливість використання міжнародних нормативних документів у сфері землекористування та природоохоронній практиці України і провести гармонізацію національних стандартів з міжнародними;

- розробити ієрархічну структуру та підпорядкованість нормативного забезпечення у сфері землеустрою та сталого землекористування;

- розробити цільову програму стандартизації та нормування, в якій визначити, обґрунтувати та затвердити пріоритетні напрями цієї діяльності, охоплюючи удосконалення методології та методичних підходів до нормування;

- вирішити організаційні питання щодо створення багаторівневої системи стандартизації та нормування (узгодженої із системою органів державної влади та суб'єктів господарювання);

- опрацювати пропозиції щодо змін і доповнень до деяких законодавчих актів з охорони земель, які сприятимуть сталому, екологічно збалансованому землекористуванню. Зокрема, стосовно питань плати за землю, земельного кадастру і моніторингу, виведення із риллі ерозійно небезпечних та деградованих земель, статусу особливо цінних ґрунтових об'єктів, сертифікації і агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення;

- поліпшити науково-методичну та матеріально-технічну основу робіт, зв'язаних з розробленням стандартів і нормативів;

- розробити та впровадити в практичну діяльність суспільства стандарти та нормативи, гармонізовані з міжнародними;

- налагодити контакти та брати участь у роботі відповідних технічних комітетів стандартизації міжнародних (ISO/TC тощо) та регіональних організацій із стандартизації;

- створити Технічний комітет із стандартизації «Землеустрій та стале землекористування» стосовно розроблення, науково-технічної експертизи, розгляду та погодження міждержавних і на-

ціональних нормативних документів, а також документів нижчих рівнів, які стосуються землеустрою, сталого землекористування, охорони та раціонального використання земель.

Нормативна та правова база землеустрою та сталого землекористування має бути створена за ієрархічним принципом і включати такі блоки:

а) організаційно-методичні норми землеустрою та землевпорядного проектування, оцінювання і охорони земель;

б) еколого-технічні та еколого-технологічні норми сталого землекористування;

в) еколого-економічні та соціально-екологічні норми сталого землекористування;

г) землеохоронні, природоохоронні та містобудівні норми щодо землекористування.

Група організаційно-методичних нормативів вимагає створення основних загальних положень щодо землеустрою, землевпорядного проектування, оцінювання та організації використання і охорони земель.

Еколого-технічні та еколого-технологічні норми вимагають зони особливого режиму землекористування, обмеження на використання техніки, агротехнологій, агрохімікатів і пестицидів у різних галузях господарювання, наприклад, регламентація з екологічних позицій технології вирощування сільськогосподарських культур чи технологій окультурення ґрунтів тощо.

Еколого-економічні та соціально-екологічні норми – це правила та вимоги до управління у галузі сталого землекористування, спрямовані на досягнення екологічних нормативів. Наприклад, до цих норм можуть бути віднесені розрахунки та нормативи щодо розмірів платежів за використання земельних (ґрунтових) ресурсів з урахуванням їх екологічної та соціальної цінності, штрафні санкції за порушення екологічних вимог, правила врахування ґрунтоохоронної діяльності (у разі надання кредитів, призначенні податкових пільг тощо), правила стимулювання за виконання екологічних нормативів, правил та вимог.

Комплекс ґрунтоохоронних норм може бути розподілений на три групи: нормативи та правила екологічної безпеки, екологічні норми (ЕН), ресурсогосподарські нормативи і правила.

Нормативи та правила екологічної безпеки встановлюють гранично-допустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин у ґрунтах. Ця група нормативів найбільш детально розроблена, хоча і має недоліки.

До екологічних норм мають бути віднесені: екологічні нормативи і правила охорони ґрунтів і земельних ресурсів та екологічні

нормативи антропогенного навантаження. Саме ця група норм є центральною у системі ґрунтоохоронних норм. До групи екологічних нормативів і правил охорони ґрунтів та земельних ресурсів належать нормативи екологічно безпечного зрошення і осушення земель, нормативи допустимого рівня втрати ґрунту тощо.

Екологічні нормативи антропогенного навантаження на підставі екологічних норм включають:

- оптимальне співвідношення земельних угідь сільських територій;
- інтенсивність використання земель;
- допустимі рівні навантаження на одиницю території;
- граничнодопустимий питомий тиск ходових частин техніки на ґрунт;
- гірничотехнічні, які регламентують проведення рекультивациі земель.

У групу ресурсогосподарських нормативів та правил входять також нормативи використання земельних ресурсів.

Екологічні нормативи якісного стану земель охоплюють:

- нормативи обмежень у використанні земель;
- систему показників якості земель;
- нормативи збереження видового біорізноманіття;
- нормативи збереження екологічної стійкості землекористування;
- вимоги до збереження особливо цінних земель;
- правила вилучення земель з інтенсивного обробітку;
- правила відновлення якісного стану земель.

Тому у процесі реалізації основних пріоритетних напрямів стандартизації у сфері землеустрою та сталого землекористування необхідно здійснити перегляд наявної системи чинних в Україні міждержавних стандартів (комплекси ГОСТ «ґрунти», «Земли», «Почви») та інших нормативних документів на відповідність чинному законодавству та нормативним документам ЄС, пріоритетним напрямам стандартизації та з урахуванням зроблених експертних висновків щодо відповідного комплексу. Все це дасть змогу створити так необхідну комплексну систему законодавчо-нормативних актів з регулювання земельних відносин та землекористування.

Водночас слід внести зміни до ДК 004-2008 Держспоживстандарту, виділити коди, в межах яких може працювати ТК «Землеустрій та стале землекористування», а також визначити відповідні об'єкти стандартизації. Об'єкти системи галузевих стандартів землеустрою, охорони земель та сталого землекористування для ТК у межах кодів згідно з ДК 004-2008 можуть бути такими (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Перелік об'єктів системи галузевих стандартів землеустрою, охорони земель та сталого землекористування для ТК «Землеустрій та стає землекористування» в межах кодів згідно з ДК 004-2008

Коди згідно з ДК 004-2008	Об'єкти стандартизації згідно з ДК 004-2008	Об'єкти стандартизації ТК «Землеустрій та стає землекористування» в межах кодів
1	2	3
01.040.01	Термінологія. Стандартизація. Документація (Словники) Термінологія. Стандартизація. Документація (Словники)	Терміни та визначення понять у сфері землеустрою, земельного кадастру, охорони земель, сталого землекористування, економіки землекористування та землевпорядкування
03.100.40	Науково-дослідні роботи Охоплює також керування науково-дослідними роботами, техніко-економічний аналіз тощо	Дослідження у сфері землеустрою, земельного кадастру, охорони земель, сталого землекористування, економіки землекористування та землевпорядкування, еколого-економічна ефективність НДР та ДКР
03.120.20	Сертифікація продукції та підприємств. Оцінювання відповідності. Охоплює також акредитацію лабораторій і програми аудиту та проведення аудиту	Сертифікація земель, акредитація ґрунтових лабораторій, сертифікація підприємств, що займаються землевпорядною та землеоцінною діяльністю, проведення їх аудиту
13.020.01	Довкілля та захист довкілля взагалі	Охорона земель взагалі, природно-сільськогосподарське, еколого-економічне, протиерозійне та інші види районування (зонування) земель, кадастрове зонування тощо
13.020.10	Екологічне керування (управління). Охоплює також сертифікацію та аудит систем екологічного керування/управління (EMS)	Система управління якістю та оцінювання відповідності у сфері земельних відносин, система сертифікації та екологічного аудиту у сфері земельних відносин
13.020.20	Економіка довкілля. Охоплює також підтримуваний розвиток	Економіка землекористування та землевпорядкування, економічна оцінка земель, грошова оцінка земель, земельний податок, економічне стимулювання землеохоронних заходів, система штрафних санкцій за погіршення якості земель, розрахунок збитків, стає землекористування тощо

Продовження табл. 4.2

1	2	3
13.020.30	Оцінювання впливу на довкілля. Охоплює також екологічне керування (управління) в разі ризику	Державна комплексна система спостережень, моніторинг земель, облік кількості та якості земель, класифікація земель, інвентаризація земель, бонітування ґрунтів тощо
13.020.40	Забруднювання, контроль забруднювання та охорона природи. Охоплює також екологічну токсикологію	Державний контроль за використанням та охороною земель
13.020.70	Проекти у сфері захисту довкілля	Проекти та схеми землеустрою, робочі проекти землеустрою, технічна документація, загальнодержавні й регіональні (республіканські) програми використання та охорони земель, спеціальні тематичні карти і атласи стану земель та їх використання
13.020.99	Інші стандарти стосовно захисту довкілля	Інші стандарти у сфері землеустрою, земельного кадастру, охорони земель, сталого землекористування, економіки землекористування та землевпорядкування
13.080.01	Якість ґрунту та ґрунтознавство взагалі. Охоплює також забрудненість, ерозію, виродженість тощо	Нормативи в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів: гранично допустимого забруднення ґрунтів; якісного стану ґрунтів; оптимального співвідношення земельних угідь; показників деградації земель та ґрунтів тощо
13.080.05	Досліджування ґрунтів взагалі. Охоплює також відбирання проб	Топографо-геодезичні, картографічні, ґрунтові, агрохімічні, радіологічні та інші обстеження і розвідування стану земель і ґрунтів, земельно-кадастрові обміри тощо
35.240.10	Автоматизоване проектування (САБ)	Автоматизовані системи, призначені для обробки даних земельно-кадастрових, топографо-геодезичних та інших обмірів і дистанційного зондування, ведення земельної статистики, прогнозування, планування, проектування, картографування тощо
35.240.99	Застосування інформаційних технологій в інших сферах. Охоплює також комп'ютерне навчання	Застосування інформаційних технологій в сфері земельних відносин та землекористування

Закінчення табл. 4.2

1	2	3
65.020.01	Землеробство (рільництво) та лісівництво взагалі	Землювання, земляні роботи, ландшафти, землі
65.020.99	Інші стандарти стосовно землеробства (рільництва) та лісівництва	Консервація деградованих та малопродуктивних земель, рекультивация земель тощо

Отже, в основі формування системи галузевих стандартів землеустрою, охорони земель та сталого землекористування повинно стояти також створення ТК «Землеустрій та стале землекористування» як впорядкування діяльності із стандартизації та створення комплексу документів для системного нормативного забезпечення функціонування системи землеустрою, охорони земель та сталого землекористування, забезпечення державного управління процесом створення нових і перегляду чинних міждержавних і державних стандартів, норм і правил у відповідній сфері, а також гармонізація їх з міжнародними стандартами та приведення до відповідності вимогам ЄС.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Система засадних основоположних стандартів. 2. Система галузевих стандартів довкілля, землеустрою, охорони земель та сталого землекористування. 3. Система галузевих стандартів землеустрою. 4. Система галузевих стандартів охорони земель. 5. Система галузевих стандартів сталого землекористування. 6. Національна стандартизація України, її призначення. 7. Єдина система конструкторської документації (ЕСКД), її призначення. 8. Єдина система технологічної документації (ЕСТД), її призначення. 9. Державна система забезпечення єдності вимірювань (ДСВ), її призначення. 10. Система стандартів безпеки праці (ССБП), її призначення. 11. Єдина система технологічної підготовки виробництва (ЕСТПВ), її призначення. 12. Система розробки і поставки продукції на виробництво (СРПВ), її призначення. 13. Мета проведення нормоконтролю документації із землеустрою. 14. Зміст основоположних стандартів. 15. Система стандартів з якості. 16. Які нормативи встановлюються у галузі охорони земель? 17. Які органи відповідні за стандарт і регламент?

РОЗДІЛ 5

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ІЗ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ

- 5.1. Система екологічних стандартів
- 5.2. Система стандартів з управління навколишнім середовищем
- 5.3. Система стандартів з якості об'єктів природного середовища

Система стандартів із захисту довкілля розглядає екологічні аспекти діяльності організацій. Екологічний аспект – елемент діяльності, продукції чи послуг організації, який може взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Система екологічних стандартів є невід'ємною складовою частиною комплексу стандартів держави тому, що необхідно постійно враховувати антропогенний вплив на НПС, який зростає в часі та просторі. Придатність навколишнього середовища для життя характеризується рівнем його якості. Якість природного середовища постійно впливає на якість продукції, сировини, матеріалів. Тому ця проблема є також об'єктом екологічної стандартизації і привертає все більшу увагу як урядів різних країн, так і громадських організацій.

5.1. Система екологічних стандартів

Проблеми навколишнього середовища за самою своєю природою є міжнародними: національні кордони не мають реального значення, вода невловима і текуча течія річок, річка може протікати через кілька різних країн, іноді вона є природним кордоном між ними, обриси озер сформовані головним чином геологічними факторами, а не за рахунок діяльності людини, течія підземних вод не підкоряється кордонам на поверхні, стаючи в деяких випадках причиною гострих суперечок між державами. Якщо води мігрують між країнами, те саме трапляється із забруднювальними речовинами, які в них розчинені. Отже, подібні проблеми є загальними і мають вирішуватися спільно на міжнародному рівні. Без міжнародних стандартизованих методик випробувань на світовій карті природного середовища буде багато суперечностей. Тому тривале та масштабне планування серйозних проектів у галузі охорони НПС, без сумніву, вимагатиме застосування міжнародних стандартів.

Екологічні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання та охорони природних ресурсів, методи контролю за

станом НПС, вимоги щодо запобігання шкідливому впливу забруднення НПС на здоров'я людей та інші питання, пов'язані з охороною НС.

Групи стандартів згідно з ДК 004-2003 наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Витяг з державного класифікатора ДК 004

Код	Назва
13	Довкілля. Захист довкілля та здоров'я людини. Безпека
13.020	Захист довкілля
13.020.10	Керування довкіллям
13.030	Відходи
13.040	Якість повітря
13.060	Якість води
13.080	Якість ґрунту. Ґрунтознавство
13.100	Професійна безпека. Промислова гігієна
13.120	Побутова безпека
13.140	Шум та його вплив на людину
13.160	Вібрації та удар і їхній вплив на людину
13.200	Запобігання аваріям та катастрофам
13.230	Захист від вибухів
13.240	Захист від надмірного тиску
13.260	Захист від ураження електричним струмом
13.280	Захист від опромінення
13.300	Захист від небезпечних вантажів

Розгляд стандартів кожної групи здійснюватиметься в окремих підрозділах.

Система стандартів із захисту довкілля. Систему стандартів у галузі охорони природи (ССОП) розроблено Всесоюзним науково-дослідним інститутом стандартизації (ВНДІС) м. Москва та доповнено 1987 року. Система ССОП є невід'ємною складовою комплексу стандартів держави.

В Україні використовують стандарти системи охорони природи ССОП, за міждержавною угодою, а також міжнародні стандарти ISO серії 14000.

Система ССОП спрямована на вирішення таких завдань: збереження природних комплексів і дбайливе використання всіх видів природних ресурсів; забезпечення рівноваги між розвитком виробництва та стійкістю НПС і раціональне використання надр; організацію та управління НПС; охорона та створення природно-

заповідного фонду, збереження генофонду рослинного і тваринного світу, зокрема рідкісних, та видів, що зникають.

Стандарти у галузі охорони природи, поділяються на 8 груп (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Стандарти системи охорони природи

Номер групи	Назва	Кодова назва
0	Організаційно-методичні стандарти	Основні положення
1	Стандарти в галузі охорони і раціонального використання вод	Гідросфера
2	Стандарти в галузі захисту атмосфери	Атмосфера
3	Стандарти в галузі охорони і раціонального використання ґрунтів	Ґрунти
4	Стандарти в галузі поліпшення використання землі	Землі
5	Стандарти в галузі охорони флори	Флора
6	Стандарти в галузі охорони фауни	Фауна
7	Стандарти в галузі охорони та раціонального використання надр	Надра

Позначення стандартів ССОП складається з категорії стандарту (ГОСТ – державний стандарт); номери системи за загальним класифікатором стандартів і технічних умов (17); номери групи (0,1,2,...); номери виду (0,1,2,3...); порядкового номера стандарту і року затвердження або перегляду.

Основні види і рівні національних стандартів із захисту довкілля

Державні

ДСТУ-Н-4340:2004. Настанови щодо внесення екологічних вимог до стандартів на продукцію. Загальні положення.

ДСТУ ISO 14001-97 СУНС. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.

ДСТУ ISO 14004-97 СУНС. Загальні настанови щодо принципів управління систем та засобів забезпечення.

ДСТУ ISO 14010-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.

ДСТУ ISO 14011-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедура аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем.

ДСТУ ISO 14012-97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту.

Класифікаційні вимоги до аудиторів з екології.

ДСТУ ISO 14031:2004. Настанови щодо оцінювання екологічної характеристики.

ДСТУ ISO 14032:2004. Приклади оцінювання екологічної характеристики.

ДСТУ ISO 14040. Оцінка життєвого циклу. Принципи і структура.

ДСТУ ISO 14041:2004. Оцінювання життєвого циклу. Визначення цілі і сфери застосування інвентаризації.

ДСТУ ISO 14049:2004. Оцінювання життєвого циклу. Приклади використання.

ДСТУ ISO 14050:2004. Оцінювання життєвого циклу. Словник термінів.

Міждержавні

ГОСТ 17.0.0.01-76. Система стандартів в області охорони природи і удосконалення використання природних ресурсів. Основні положення.

ГОСТ 17.0.0.02-79. Охорона природи. Метрологічне забезпечення контролю забрудненості атмосфери, поверхневих вод і ґрунту. Основні положення.

ГОСТ 17.0.0.04-90. Екологічний паспорт промислового підприємства. Основні положення.

ГОСТ 17.6.1.01-83. Охорона і захист лісів. Терміни і визначення.

ГОСТ 17.6.3.01-78. Флора. Охорона і раціональне використання лісів, зелених зон міст. Загальні вимоги.

ГОСТ 17.8.01-86. Ландшафти. Терміни і визначення.

ГОСТ 17.8.1.02-88. Ландшафти. Класифікація.

ГОСТ 20286-90. Забруднення радіоактивне і дезактивація. Терміни і визначення.

ГОСТ 25916-83. Ресурси вторинні. Терміни і визначення.

Ці стандарти можуть застосовувати будь-які організації, органи, підприємства, установи, які бажають впровадити, підтримувати і вдосконалювати систему управління навколишнім середовищем; надати докази іншим зацікавленим сторонам про таку відповідність; провести сертифікацію/реєстрацію системи управління навколишнім середовищем на відповідність цій моделі; декларувати відповідність своєї діяльності, продукції чи послуг вимогам цього стандарту. Стандарти поширюються на організації, що функціонують на території України, незалежно від форм власності і видів діяльності, та на органи із сертифікації/реєстрації.

Стислий зміст найбільш важливих стандартів цієї групи надається далі.

5.2. Система стандартів з управління навколишнім середовищем



Навколишнє середовище – середовище, в якому функціонує організація, включаючи повітря, воду, ґрунт, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також взаємозв'язки між ними (за ДСТУ ISO 14001).

Система управління навколишнім середовищем суттєво важлива для забезпечення спроможності організацій визначати свої екологічні цілі та досягати їх, а також для забезпечення постійної відповідності діяльності, продукції чи послуг національним та міжнародним вимогам. Система управління навколишнім середовищем є невід'ємною частиною системи загального управління в межах організації. Структура, обов'язки, досвід, технічні правила, методики, процеси і ресурси для реалізації екологічної політики, цілей та завдань повинні бути скоординовані із зусиллями в інших сферах (наприклад, стосовно управління процесами чи виробництвом, управління фінансами, забезпечення якості, техніки безпеки та охорони здоров'я на робочих місцях).

До головних принципів системи управління навколишнім середовищем належать такі:

1) визнання того, що управління навколишнім середовищем є одним з найвищих пріоритетів;

2) ідентифікація відповідних законодавчих вимог і екологічних аспектів, зв'язаних із діяльністю організації, її продукцією чи послугами;

3) сприяння плануванню природоохоронних заходів на всіх стадіях життєвого циклу продукції чи процесу;

4) оцінювання відповідності екологічних характеристик функціонування організації її екологічній політиці, цілям та завданням і пошук шляхів їх поліпшення;

5) впровадження процесу управління для удосконалення системи та поліпшення зв'язаних з цим екологічних характеристик функціонування. Управління навколишнім середовищем регламентується стандартами ISO серія 14000: ISO 14001, ISO 14004, ISO 14011, ISO 14012, ISO 14040, ISO 14041, ISO 14042, ISO 14043.

Перелічені стандарти містять ті самі загальні принципи системи управління, що і стандарти ДСТУ ISO серії 9000. Отже, організації можуть застосовувати діючу систему управління, яка відпові-

дає чи не суперечить стандартам ДСТУ ISO серії 9000, як базу для своєї системи управління навколишнім середовищем. Однак слід розуміти, що застосування елементів системи управління може різнитися через цілі і кола зацікавлених сторін. Водночас системи якості мають справу, насамперед, з потребами споживачів, системи управління навколишнім середовищем мають справу з потребами широкого кола зацікавлених сторін та із зростаючою зацікавленістю суспільства в охороні та поліпшенні стану навколишнього середовища.

Склад елементів системи управління навколишнім середовищем та вимоги до її функціонування згідно із ДСТУ ISO 14001. Він стосується тих екологічних аспектів, які організація може контролювати і на які вона може впливати. Ключові слова: навколишнє середовище, охорона навколишнього середовища, управління, управління навколишнім середовищем, склад та опис елементів, використання, загальні умови. Зміст стандарту: визначення; вимоги до системи управління навколишнім середовищем; впровадження та функціонування; контроль та коригувальні дії; інформаційні документи, аудит системи управління навколишнім середовищем; аналіз з боку керівництва.

Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення згідно із ДСТУ ISO 14004. Стандарт установлює принципи та загальні положення щодо розроблення та впровадження системи управління навколишнім середовищем, а також її координації з іншими системами управління. Зміст стандарту: принципи та елементи системи управління навколишнім середовищем; планування; ідентифікація екологічних аспектів і оцінювання пов'язаних з ними впливів на навколишнє середовище, внутрішні критерії ефективності функціонування, екологічні цілі та програми управління навколишнім середовищем; впровадження; заходи щодо забезпечення функціонування; вимірювання та оцінювання; аналіз системи управління навколишнім середовищем, постійне вдосконалення.

Модель системи управління навколишнім середовищем, що наводиться в стандарті, дає загальне уявлення про організацію, яка визнає наведені вище принципи. З головних питань у стандарті надається практична допомога:

1) з *первинного екологічного аналізу*: першим важливим кроком є складання переліку сфер та об'єктів, що підлягають аналізу. Сюди можуть входити: види діяльності організації, конкретні роботи чи конкретний виробничий об'єкт.

2) з *екологічної політики*: встановлення зобов'язань щодо: мінімізації будь-яких несприятливих впливів на навколишнє середо-

вище; розроблення методик оцінювання екологічних характеристик і відповідних показників; втілення в життя концепції життєвого циклу; проектування продукції таким чином, щоб мінімізувати її впливи на навколишнє середовище під час виробництва, використання та видалення; запобігання забрудненню, зменшення відходів та споживання ресурсів (матеріалів, палива та енергії), а також здійснення рекуперації та рециркуляції відходів як альтернативи їх видаленню, якщо це можливо з точки зору технології.

3) з цілей та завдань: зменшення відходів та раціональне використання ресурсів, запобігання їх виснаженню; зменшення чи недопущення скидання та викидання забруднювальних речовин у навколишнє середовище; контролю за впливом на навколишнє середовище сировини та матеріалів; рівень показників екологічних характеристик – кількість викидів, кількість екологічно небезпечних ситуацій; кількість екологічно небезпечних аварій; кількість кілометрів пробігу транспортних засобів на одиницю продукції; кількість конкретних забруднювальних речовин; частка інвестицій, призначених для охорони навколишнього середовища, кількість поданих позовів; території, залишені під ареали живої природи.

Словник термінів з екологічного керування згідно із ДСТУ ISO 14050. Стандарт містить терміни та визначення, які відповідають прийнятим у міжнародній практиці. Зміст стандарту: сфера застосування, нормативні посилання, терміни та визначення понять – екологічний аспект як елемент діяльності, продукції чи послуг організації, який може взаємодіяти з довкіллям; екологічний аудит; екологічний вплив; екологічна мета; екологічна характеристика тощо.

5.3. Система стандартів з якості об'єктів природного середовища

Ця система стандартів встановлює правила визначення забруднювальних речовин, методи відбору проб, апаратуру і реактиви, прилади для вимірювання параметрів середовища, проведення аналізу, обробку результатів та документацію для реєстрації результатів; встановлює терміни, характеристики і настанови щодо вимірювання якості повітря, води, ґрунтів; розроблює правила і вимоги щодо якості, розглядає якість взагалі, атмосферу довкілля, повітря всередині приміщення, атмосферу робочої зони, викиди стаціонарних джерел і викиди двигунів транспортних засобів; досліджує фізичні і біологічні властивості води; хімічні характеристики ґрунтів, фізичні, біологічні і гідрологічні властивості ґрунтів.

Стандарти з якості атмосфери



Якість атмосфери – це сукупність властивостей атмосфери, із визначення ступеня впливу фізичних, хімічних та біологічних факторів на людей, рослинний і тваринний світ, а також на матеріали, конструкції і довкілля загалом.

Атмосферне повітря лише умовно можна вважати невичерпним природним ресурсом. Річ у тім, що повітря необхідне тільки певної якості, а під впливом антропогенної діяльності хімічний склад та фізичні властивості повітря дедалі погіршуються. На Землі вже практично не залишилося місця, де б повітря зберегло свої початкові чистоту та якість, а в деяких промислових зонах стан атмосфери вже просто загрозливий для навколишнього середовища.

Забруднення атмосфери відбувається як природним, так і антропогенним шляхами. Природне забруднення атмосфери відбувається через надходження до неї вулканічного газу, природного пилу, спорів грибів, різних мікроорганізмів, пилок рослин тощо. Антропогенне забруднення атмосфери – це наслідок непродуманої виробничої діяльності людини. Взагалі, забрудненістю атмосфери називають несприятливі зміни стану атмосферного повітря, цілком або частково зумовлені діяльністю людини. Шкідливі речовини, що потрапляють в атмосферу від промислових і сільськогосподарських підприємств, енергетичних установок, транспортних засобів, розчиняються в повітрі та переносяться рухомими потоками повітря на великі відстані. Розсіювання забруднень призводить до зниження концентрації шкідливих речовин в зонах їх викиду та до одночасного збільшення площ із забрудненим повітрям.

Найбільшими джерелами забруднення атмосферного повітря є великі промислові підприємства, особливо металургійні, хімічні і нафтохімічні, будівельних матеріалів, електростанції, котельні, тобто ті галузі економіки, де використовується величезна кількість палива. Значні обсяги забруднювальних речовин надходять у атмосферне повітря і від роботи транспортних засобів.

Якість атмосфери регламентується за стандартами, в яких розглядаються показники якості атмосферного повітря за станом забруднення, правила контролю якості повітря населених пунктів тощо.

Система стандартів з якості атмосферного повітря

Державні і міжнародні

ДСТУ ISO 4226:2004 ISO 4226:1993. Якість повітря. Загальні положення. Одиниці вимірювання.

ДСТУ ISO 6879-2003 ISO 6879:1995. Якість повітря. Характеристики і настанови щодо вимірювання якості повітря.

ДСТУ ISO 7168-1-2003 ISO 7168-1:1999. Якість повітря. Обмін даними. Частина 1. Загальний формат даних

ДСТУ ISO 7168-2-2003 ISO 7168-2:1999. Якість повітря. Обмін даними. Частина 2. Стислий формат даних.

ДСТУ ISO 7708-2003 ISO 7708:1995. Визначення розміру фракцій під час відбирання проб частинок, які впливають на здоров'я людини.

ISO 1000:1992. Одиниці СІ, рекомендації по використанню.

ISO 3534-1:1993. Статистичні дані. Глосарій та символи. Частина 1. Вірогідність та загальні статистичні терміни.

Міждержавні і європейські

ГОСТ 17.2.1.01-76. Атмосфера. Классификация выбросов по составу.

ГОСТ 17.2.1.03-84. Атмосфера. Термины и определения контроля загрязнения.

ГОСТ 17.2.1.04-77. Источники и метеорологические факторы загрязнения. Термины и определения.

ГОСТ 17.2.3.01-86 СТ СЭВ 1925-79. Атмосфера. Правила контроля качества воздуха населенных пунктов.

ГОСТ 17.2.3.02-78. Правила установления допустимых выбросов вредных веществ промышленными предприятиями.

ГОСТ 30494-96. Параметры микроклимата в помещениях.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Терміни й показники якості повітря згідно із ГОСТ 17.2.1.03. Стандарт розглядає терміни й визначення контролю забруднення, показники якості атмосферного повітря за станом забруднення: показник забруднення, єдиний показник, комплексний показник забруднення, середній рівень забруднення по містах, галузях промисловості, концентрація домішок в атмосфері, приземна концентрація домішок, разова, максимальна, середньодобова концентрація домішок в атмосфері, середньомісячна, середньорічна, фонові концентрації домішок в атмосфері, орієнтовний безпечний рівень забруднювальної атмосфери речовини.

Характеристики і настанови щодо вимірювання якості повітря згідно із ДСТУ ISO 6879, ISO 6879 і ISO 3534-1. Стандарти визначають умови та використовувані характеристики, що стосуються методів визначання якості повітря. Величини робочих характеристик, визначені згідно із зв'язаними серіями методів випробовування, призначених для того, щоб визначити, наскільки відповідний метод оцінювання якості повітря прийнятний у конкретному випадку. Зміст стандартів: для визначання робочих характеристик використовують три терміни, що є базовими в процесі вимірювання, а

same: величина, що характеризує якість повітря, вихідний сигнал і вимірне значення. Настанови: показник якості повітря, проба повітря, нульовий показ, відмова, системи, вимірний складник, вимірне значення, вихідний сигнал, еталонний матеріал. Робочі характеристики: точність, відхилення, калібрувальна функція, межа вирішення, межа чутливості, стабільність, період роботи, строк роботи, точність, повторність тощо. Ключові слова: повітря, якість, вимірювання, характеристика, виконання, визначання, словник.

Одиниці вимірювання якості повітря згідно із ДСТУ ISO 4226, ISO 4226 і ISO 1000 визначають одиниці та символи, які застосовують під час підготовки результатів дослідження якості повітря з посиланням на Міжнародну систему одиниць – Одиниці СІ та рекомендації з використання десятичних кратних та часткових від них та деяких інших одиниць. Зміст стандартів: розглядаються основні одиниці вимірювання речовин: для газів та пару за показниками – об'ємної частки і масової концентрації основних компонентів, газоподібних забруднювальних речовин; для часток за показниками – масової концентрації завислих речовин, розміру часток, атмосферного пилу, біологічних, мікробіологічних та інших завислих речовин; для одиниць вимірювання стану газу за показниками – термодинамічної температури, тиску, відносної вологості; для метеорологічних показників – швидкості і напрямку вітру, інтенсивності опадів, освітлення, атмосферного тиску.

Правила контролю якості повітря населених пунктів згідно із ГОСТ 17.2.3.01 і СТ СЭВ 1925. Стандарти встановлюють правила контролю якості повітря населених пунктів – якості повітря селітебних територій існуючих населених пунктів і які тільки забудовуються. Зміст стандарту: організація контролю встановлення трьох категорій постів спостереження за забрудненням атмосфери: стаціонарний, маршрутний, пересувний (підфакельний); розміщення і кількість постів спостереження, програма і терміни спостереження; відбір проб, характеристика забруднення атмосфери – концентрація домішок (разова, середньодобова, середньомісячна, середньорічна), правила їх розрахунку.

Стандарти з якості водних об'єктів

Якість води – це характеристика її складу і властивостей, яка визначає придатність для конкретних видів використання.

Згідно з Водним кодексом України, оцінювання якості води здійснюється на основі нормативів екологічної безпеки водокористування та екологічних нормативів водних об'єктів. Чинні нормативи дають змогу оцінювати якість води, яку використовують для комунально-побутового, господарсько-питного і рибогосподарського

використання. Забезпечення водою належної кількості та якості є однією з найважливіших проблем і має глобальне значення.



Якість водних об'єктів – це сукупність властивостей води за визначенням ступеня впливу фізико-хімічних та біологічних факторів на людей, рослинний і тваринний світ та довкілля загалом.

Регламентується за стандартами, в яких розглядаються основні терміни та визначання, правила контролю якості води водойм і водотоків, правила вибору, оцінювання якості джерел центрального господарсько-питного водопостачання, гігієнічні вимоги та контроль за якістю питної води, правила контролю якості морських вод тощо.

Серед забруднень розрізняють фізичне, хімічне, біологічне й теплове.

Фізичне забруднення води відбувається внаслідок нагромадження в ній нерозчинних домішок – піску, глини, мулу як результат змивання дощовими водами з розораних ділянок (полів), надходження суспензій з підприємств гірничодобувної промисловості, потрапляння пилу, що переноситься вітром у суху погоду тощо.

Хімічне забруднення води відбувається через надходження у водойми зі стічними водами різних шкідливих домішок неорганічного (кислоти, луки, мінеральні солі, мінеральні добрива) та органічного (нафта й нафтопродукти, мийні засоби, органічні добрива тощо) складу. Шкідлива дія токсичних речовин, що потрапляють до водойм, посилюється за рахунок так званого кумулятивного ефекту (прогресуюче збільшення вмісту шкідливих сполук у кожній наступній ланці трофічного ланцюга).

Біологічне забруднення водойм полягає у надходженні до них із стічними водами різних мікроорганізмів (бактерій, вірусів), спор грибів, яєць гельмінтів і т.д., багато з яких є хвороботворними для людини, тварин і рослин. Серед біологічних забруднювачів перше місце посідають комунально-побутові стоки, а також стоки м'ясокомбінатів, підприємств з обробки шкур, деревообробних комбінатів.

Теплове забруднення води відбувається внаслідок спускання у водойми підігрітих вод від ТЕС, АЕС та інших-енергетичних об'єктів. Тепла вода змінює термічні та біологічні режими водойм і шкідливо впливає на їхніх мешканців.

Основні стандарти з якості водних об'єктів

Державні, міжнародні і європейські

ДСТУ ISO 5667-3-2001 ISO 5667-3:1994. Якість води. Відбір проб. Частина 3. Настанови щодо зберігання та поводження з пробами.

ДСТУ ISO 6107-1:2004 ISO 6107-1:1996. Якість води. Словник термінів. Частина 1.

ДСТУ 4107-2002 ISO 5667-16:1998. Якість води. Відбір проб. Частина 16. Настанови з біотестування.

ДСТУ EN 1420-1:2004 EN 1420-1:1999. Визначення впливу органічних речовин на якість води, призначеної для споживання людиною. Оцінювання води в трубопровідних системах на запах. Частина 1. Метод випробування.

ДСТУ 3041-95. Використання і охорона води. Терміни та визначення

ДСТУ 3928-99. Токсикологія води. Терміни та визначення.

Міждержавні і європейські

ГОСТ 8.556-91 ГСИ. Методики определения состава и свойств проб вод. Общие требования к разработке.

ГОСТ 17.1.1.01-77. Использование и охрана вод. Основные термины и определения.

ГОСТ 17.1.1.02-77. Классификация водных объектов.

ГОСТ 17.1.1.03-86. Классификация водопользований.

ГОСТ 17.1.1.04-80. Классификация подземных вод по целям водопользования.

ГОСТ 17.1.2.03-90. Критерии и показатели качества воды для орошения.

ГОСТ 17.1.3.04-82. Общие требования к охране поверхностных и подземных вод от загрязнения пестицидами.

ГОСТ 17.1.3.06-82. Общие требования к охране подземных вод.

ГОСТ 17.1.3.07-82. Правила контроля качества воды водоемов и водотоков.

ГОСТ 17.1.3.08-82. Правила контроля качества морских вод.

ГОСТ 17.4.3.05-86. Требования к сточным водам и их осадкам для орошения и удобрения.

ГОСТ 2761-84. Правила выбора и оценка качества источников централизованного хозяйственно-питьевого водоснабжения.

ГОСТ 24481-80. Вода хозяйственно-питьевого и промышленного водоснабжения. Методы химического анализа. Отбор, хранение и транспортирование проб.

ГОСТ 27065-86. Качество вод. Термины и определения.

ГОСТ 30813-2002 та ІСО 6107-1-8-96. Вода и водоподготовка. Термины и определения.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Класифікація водних об'єктів та водокористувачів згідно із ГОСТ 17.1.1.02, ГОСТ 1.1.03, ГОСТ 17.1.1.04. Стандарти розглядають класифікацію водних об'єктів за ГОСТ 17.1.1.02, класифікацію водо-

користувачів за ГОСТ 17.1.1.03, класифікацію підземних вод за цілями водокористування за ГОСТ 17.1.1.04.

Правила охорони і загальні вимоги до охорони води природних джерел згідно із ГОСТ 17.1.3.04, ГОСТ 17.1.3.06, ГОСТ 17.1.3.07, ГОСТ 17.1.3.08. Стандарти розглядають загальні вимоги до охорони підземних вод, загальні вимоги до охорони поверхневих і підземних вод від забруднення пестицидами, правила контролю якості води водойм і водотоків, правила контролю якості морських вод. Стандарт ГОСТ 17.1.3.08 встановлює правила контролю якості морських вод, якості води морів і гирлового взмор'я річок включаючи їх крайні створі за фізичними, хімічними і гідробіологічними показниками, основні терміни. Зміст стандарту: призначення і розміщення пунктів контролю. Програма і періодичність проведення контролю.

Терміни та визначання якості води згідно із ДСТУ ISO 6107, ДСТУ 3041, ГОСТ 17.1.1.01, ГОСТ 27065, ГОСТ 30813 і ИСО 6107. Стандарти розглядають терміни та визначання, основні показники якості, склад та властивості води, її токсикологію. Зміст стандартів: стан водного об'єкта, кадастр водний, регулювання якості води, здатність води, цвітіння води, евтрофування води, пункт контролю якості води, автоматизована система контролю якості води, кількісні і якісні показники відповідності критеріям природного стану об'єкта.

Відбирання проб води і загальні технічні умови та методи випробувань згідно із ДСТУ ISO 5667-3, ДСТУ 3920, ДСТУ 3913, ГОСТ 24481. Стандарти встановлюють правила контролю якості води водойм і водотоків, включаючи гирлові ділянки річок за фізичними, хімічними і біологічними показниками, що здійснюється загальнодержавною службою спостереження і контролю за забрудненням об'єктів природного середовища.

Правила вибору джерел і оцінювання якості питної води згідно із ДСТУ EN 1420-1, EN 1420-1, ГОСТ 2761, ГОСТ 24481. Стандарти встановлюють правила вибору джерел центрального господарсько-питного водопостачання в інтересах здоров'я населення, гігієнічні вимоги і контроль за якістю питної води, гігієнічні вимоги з якості на питну воду централізованої системи господарсько-питного водопостачання. Зміст стандарту: склад та властивість води поверхневих джерел господарсько-питного водопостачання; гігієнічні вимоги, органолептичні і мікробіологічні показники води; концентрація хімічних речовин, що впливають на органолептичні властивості води, нормативи органолептичних властивостей води – за запахом, забарвленням, смаком і присмаком, мутністю; контроль за якістю води; токсикологічні показники безпеки хімічного складу води; по-

казники якості — плаваючі домішки (речовини), запахи, присмаки, забарвлення, реакція, мінеральний склад, біохімічна потреба в кисні, бактеріальний склад, токсичні хімічні речовини: вимоги і нормативи; концентрація хімічних речовин, що зустрічаються в природних водах або додаються до води в процесі її обробки; санітарна характеристика стану водозабору; програма дослідження, протокол дослідження.

Критерії якості і технічні вимоги до природної води для промислових потреб згідно із ДСТУ 4004 і ДСТУ 3940, ГОСТ 17.1.2.03-90. Стандарти розглядають автоматизовані системи контролю стічних вод, їх типи та основні вимоги; біологічні сигналізатори токсичності природних та стічних вод; аналізатори складу та властивостей води; критерії якості та загальні технічні вимоги і методи випробувань.

Стандарти з якості ґрунтів



Якість ґрунтів – це сукупність фізико-хімічних і біологічних властивостей ґрунтів, що визначають їх безпечність з огляду на епідеміологічний і гігієнічний стан.

Визначається якість ґрунтів за показниками їх санітарного стану та комплексу критеріїв (санітарно-хімічних і санітарно-мікробіологічних). За словами академіка В.І. Вернадського, ґрунт є основою організації біосфери. Географи називають ґрунт дзеркалом, фокусом ландшафту. У ґрунті взаємодіють всі компоненти біосфери, поєднуючись, формують там складну полігенетичну біокосну систему. Ґрунти є важливим та незамінним природним ресурсом і головним завданням діяльності людини є підтримка здатності ґрунтів до самовідновлення в процесі ґрунтоутворення.

Забруднення ґрунтів відбувається як природним шляхом, так і як результат антропогенної діяльності. Антропогенне забруднення ґрунтів трапляється внаслідок діяльності різних галузей промисловості та сільського господарства, транспорту, військової діяльності, енергетики та комунально-побутових господарств. За величиною зон та рівнем забруднення ґрунтів забруднення поділяють на фонове, локальне, регіональне, глобальне.

Найбільш небезпечними для ґрунтів є хімічне забруднення, ерозія, засолення. Внаслідок внесення високих доз мінеральних добрив ґрунт забруднюється баластними речовинами – хлоридами, сульфатами. Пестициди пригнічують біологічну активність ґрунтів, знищують потрібні мікроорганізми, черв'яків, зменшують природну родючість. Площа земель, забруднена залишками отрутохімікатів, сягає 13 млн га. Ґрунти також забруднюються відпрацьованими газами тракторів, комбайнів, автомобілів, мастилами та паливом, які з них виливаються під час роботи на полях. У ґрунт потрапля-

ють і техногенні забруднювачі від промислових підприємств – сульфати, окиси азоту, важкі метали (нікель, свинець, хром, кобальт, ванадій тощо) та інші сполуки. Негатив мають і такі важливі для сільського господарства роботи як зрошення та осушення земель. Зрошувані землі дають близько 30% продукції рослинництва, але створення водойм і зрошення великої території призводять до підняття ґрунтових вод і зміни їхнього хімічного складу. Виникає засолення ґрунтів, заболочування, підвищується сейсмічність території.

За ступенем забруднення ґрунти поділяються на сильно, середньо та слабозабруднені. У сильнозабруднених ґрунтах кількість забруднювальних речовин у кілька разів перевищує ГДК. Вони мають низьку біологічну продуктивність та істотні зміни фізико-хімічних, хімічних та біологічних властивостей, внаслідок чого вміст хімічних речовин у вирощуваних культурах перевищує встановлені норми. У середньозабруднених ґрунтах перевищення ГДК незначне, що не призводить до помітних змін його властивостей. У слабозабруднених ґрунтах вміст хімічних речовин не перевищує ГДК, але перевищує фонову концентрацію.

Якість ґрунтів регламентується за стандартами, в яких розглядаються номенклатура показників санітарного стану ґрунту, методи відбирання і підготовки проб для хімічного, бактеріологічного і гельмінтологічного аналізу тощо.

Основні стандарти з якості ґрунту

Державні і міжнародні

ДСТУ 3866-99. Класифікація ґрунтів за ступенем вторинної солонцюватості.

ДСТУ 3980-2000. Ґрунти. Фізико-хімія ґрунтів. Терміни та визначення.

ДСТУ 4287:2004. Якість ґрунту. Відбирання проб.

ДСТУ 4288:2004. Якість ґрунту. Паспорт ґрунту.

ДСТУ 4362:2004. Якість ґрунту. Показники родючості ґрунтів.

ДСТУ ISO 10381-6-2001 ISO 10381-6:1993. Відбір проб. Частина 6. Настанови щодо відбору, оброблення та зберігання ґрунту для дослідження аеробних мікробіологічних процесів у лабораторії.

ДСТУ ISO 10390-2001 ISO 10390:1994. Якість ґрунту. Визначення рН.

ДСТУ ISO 11074-1:2004 ISO 11074-1:1996. Якість ґрунту. Словник термінів. Частина 1. Забруднення та охорона ґрунтів.

ДСТУ ISO 11074-2:2004 ISO 11074-2:1998. Якість ґрунту. Словник термінів. Частина 2. Пробовідбирання.

ДСТУ ISO 11074-4:2004. Якість ґрунту. Словник термінів. Частина 4. Відновлювання ґрунтів та ділянок.

ДСТУ ISO 11259:2004 ISO 11259:1998. Якість ґрунту. Спрощений опис ґрунту.

ДСТУ ISO 11266-2001 ISO 11266:1994. Настанови щодо лабораторного випробовування біодеградації органічних хімічних речовин у ґрунті в аеробних умовах.

ДСТУ ISO 11269-2-2002. Визначення дії забрудників на флору ґрунту.

ISO 11269-2:1995. Частина 2. Вплив хімічних речовин на проростання та ріст вищих рослин.

ДСТУ ISO 15176:2004 ISO 15176:2002. Характеристика виїнятих ґрунтів та інших ґрунтових матеріалів, призначених для вторинного використання.

ДСТУ ISO 15709:2004 ISO 15709:2002. Ґрунтова вода та ненасичена зона. Визначення, позначення та теорія.

Міждержавні і європейські

ГОСТ 17 4.1.02-83. Почвы. Классификация химических веществ для контроля загрязнения.

ГОСТ 17.4.2.01-81 СТ СЭВ 4470-84. Почвы. Номенклатура показателей санитарного состояния.

ГОСТ 17.4.3.02-85. Требования к охране плодородного слоя почвы при производстве земляных работ.

ГОСТ 17.4.3.03-85. Почвы. Требования к методам определения загрязняющих веществ.

ГОСТ 17.4.3.06-86. Общие требования к классификации почв по влиянию на них химических загрязняющих веществ.

ГОСТ 17.4.4.02-84. Методы отбора и подготовки проб для химического, бактериологического, гельминтологического анализа.

ГОСТ 17.4.4.03-86. Метод определения потенциальной опасности эрозии под воздействием дождей.

ГОСТ 17.5.1.06-84. Охрана природы. Земли. Классификация малопродуктивных угодий для землевания.

ГОСТ 17.5.4.01-84. Метод определения рН водной вытяжки вскрышных и вмещающих пород.

ГОСТ 25100-95. Почвы. Классификация.

ГОСТ 26212-91. Почвы. Определение гидrolитической кислотности.

ГОСТ 26244-84. Обработка почвы предпосевная. Требования к качеству и методы определения.

ГОСТ 26483-85. Почвы. Приготовление солевой вытяжки и определение ее рН по методу ЦИНАО.

ГОСТ 27593-88. Почвы. Термины и определения.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Терміни та визначення якості ґрунтів згідно із ДСТУ 3980, ДСТУ ISO 11074, ГОСТ 27593. Стандарти встановлюють терміни та визначення основних понять, які характеризують ґрунти – природні, в сільськогосподарському використанні та змінені іншими антропогенними діями – щодо фізико-хімічних властивостей і показників; поняття про забруднення та охорону ґрунтів, пробовідбирання, відновлення ґрунтів та ділянок. Зміст стандартів: галузь використання, основні положення, загальні поняття – ґрунт, фаза ґрунту, фазовий склад ґрунту, витяжка з ґрунту; хімічна термодинаміка ґрунтів – хімічна реакція в ґрунті, хімічний компонент ґрунту, термодинамічна система ґрунту, термодинамічні нормальні умови в ґрунті, потенціал хімічної реакції в ґрунті, енергія термодинамічної системи ґрунту; буферні властивості ґрунтів – буферність ґрунту, окисно-відновна буферність ґрунту, гідробуферність ґрунту; фізико-хімічні характеристики ґрунтів – кислотність та лужність ґрунту, вбирна здатність ґрунту, насиченість ґрунту основами, ємність вбирання ґрунту; ґрунтові колоїди – колоїди ґрунту, мінеральні колоїди ґрунту, органічні колоїди ґрунту, електрокінетичний потенціал ґрунтової частки тощо.

Паспорт та класифікація ґрунтів і хімічних речовин для контролю забруднення згідно із ДСТУ 3866, ДСТУ 4288, ГОСТ 17.4.1.02, ГОСТ 17.4.3.03, ГОСТ 17.4.3.06, ГОСТ 17.5.1.06, ГОСТ 25100. Стандарти встановлюють загальні вимоги до складання паспорта ґрунту окремої ґрунтової відміни, визначають основні показники його родючості для контролю за станом ґрунтів, охорони від деградації, підвищення їх родючості та раціонального використання і загальні вимоги до класифікації ґрунтів за вплив на них хімічних забруднювальних речовин, класифікація малопродуктивних угідь для землювання. Зміст стандартів: сфера застосування, нормативні посилання, загальні положення, правила та порядок проведення робіт з паспортизації, класифікаційна належність ґрунту, профільна характеристика ґрунту, агрохімічна характеристика орного шару ґрунту, санітарний стан ґрунту; характеристики місцезнаходження ґрунту – географічні координати, адміністративне підпорядкування, землекористувач, вид діяльності, номер земельної ділянки, площа земельної ділянки, площа ґрунтового виділу, морфологічний тип рельєфу, форма схилу, крутизна схилу, градус, експозиція схилу тощо.

Показники родючості ґрунтів згідно із ДСТУ 4362. Стандарт встановлює показники родючості ґрунтів земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Положення цього стандарту мають застосовувати всі суб'єкти господарювання, щоб визначити та контролювати стан родючості ґрунтів, якість земельної ділянки, придатність земель для різних способів використання під час моні-

торингу та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, а також створення ґрунтово-агрохімічних баз даних. Стандарт призначено також для використання в роботі органів виконавчої влади з питань земельних ресурсів, охорони природного довкілля, аграрної політики та власниками землі й землекористувачами. Зміст стандарту: сфера застосування, нормативні посилання, терміни та визначення понять, загальні положення, показники родючості ґрунтів.

Номенклатура показників санітарного стану ґрунтів згідно із ГОСТ 17.4.2.01 і СТ СЗВ 4470. Стандарти розглядають номенклатуру показників санітарного стану ґрунтів – санітарне число, амонійний азот, нітратний азот, хлориди, рН, пестициди, важкі метали, нафта і нафтопродукти, сірчисті сполуки, канцерогенні речовини, радіоактивні речовини, макро- і мікрохімічні добрива, термофільні бактерії, клостридій перфрінгес, патогенні мікроорганізми, яйця і личинки гельмінтів, личинки і лялечки синантропних мух, види землеволодінь, для яких є обов'язковим застосування показників санітарного стану ґрунтів – землі населених пунктів, курортів і зон відпочинку, зон санітарної охорони, джерел водопостачання, санітарно-захисних зон підприємств, транспортних земель, сільськогосподарських угідь, лісових угідь; основні терміни – санітарна охорона ґрунтів, санітарний стан ґрунтів, показники санітарного стану ґрунтів, термофільні бактерії, клостридій перфрінгес, гельмінти, синантропні мухи.

Відбирання і підготовка проб згідно із ДСТУ 4287, ГОСТ 17.4.4.02. Стандарти встановлюють правила, послідовність і настанови щодо відбору, оброблення та зберігання ґрунту для дослідження аеробних мікробіологічних процесів у лабораторії, методи відбирання і підготовки проб для хімічного, бактеріологічного і гельмінтологічного аналізу згідно зі стандартом для контролю загального і локального забруднення ґрунтів у районах впливу промислових, сільськогосподарських, господарсько-побутових і транспортних джерел забруднення. Зміст стандарту: підготовка до відбору проб, підготовка до аналізу; заповнення первинних документів – паспорта дослідної ділянки землі, бланка опису пробної ділянки, супровідного талона, бланка опису ґрунту.

Настанови щодо відбору, оброблення та зберігання ґрунту для досліджень згідно із ДСТУ ISO 10381-6 і ISO 10381-6. Стандарти висвітлюють настанови щодо відбору, оброблення та зберігання ґрунту для дослідження аеробних мікробіологічних процесів у лабораторії. Ґрунти являють собою гетерогенний комплекс, оскільки вони складаються із живих і неживих компонентів, які зустрічаються в різноманітних комбінаціях. Тому стан ґрунтового зразка від йо-

го відбору до завершення експерименту має контролюватися щодо впливу ґрунтової мікрофлори. Температура, вміст води, наявність кисню та тривалість зберігання, як відомо, впливають на мікрофлору ґрунту, а, отже, на процеси, опосередковано. Проте ґрунти можуть ефективно використовуватися в лабораторних системах для дослідження мікробіологічних опосередкованих процесів за умови, що динаміка життєдіяльності мікрофлори визначена. Ця частина ISO 10381-6 містить настанови щодо відбору, оброблення та зберігання ґрунтів для лабораторних досліджень, головним напрямом яких є вивчення життєдіяльності мікроорганізмів в аеробних умовах. Тут описується як мінімізувати вплив коливань температури, вмісту води і наявності кисню на аеробні мікробіологічні процеси, щоб полегшити одержання достовірних лабораторних результатів.

Вимоги до охорони родючого шару ґрунту під час виконання земельних робіт згідно із ДСТУ ISO 15176 і ISO 15176, ДСТУ ISO 15709 і ISO 15709, ГОСТ 17.4.3.02. Стандарти встановлюють характеристики виїнятих ґрунтів та інших ґрунтових матеріалів, призначених для вторинного використання, регламентують визначення фізичних характеристик ґрунтів. Зміст стандартів: ГОСТ встановлює методи лабораторного визначення фізичних характеристик ґрунтів: визначення вологості ґрунту методом висушування, визначення сумарної вологості мерзлого ґрунту, визначення меж плинності та меж розкочування, визначення щільності ґрунту методом, що ріже кільця; визначення щільності ґрунту методом зважування у воді; визначення щільності мерзлого ґрунту методом зважування в нейтральній рідині, визначення щільності сухого ґрунту розрахунковим методом, визначення щільності часток ґрунту пікнометричним методом, визначення щільності часток ґрунту пікнометричним методом з нейтральною рідиною.

Визначення рН і кислотності ґрунтів згідно із ДСТУ ISO 10390 і ISO 10390, ГОСТ 17.5.4.01, ГОСТ 26212, ГОСТ 26483. Стандарти встановлюють визначення рН водної витяжки розкритих порід, а також інструментальний метод для регулярного визначення рН із застосуванням розчинів хлориду калію або хлориду кальцію. Зміст стандартів: принцип проведення процедури загальнопридатної для всіх типів ґрунтових зразків; реактиви – вода, розчин хлориду калію, розчин хлориду кальцію, розчини для калібрування рН-метра, буферний розчин; обладнання – струшувальна машина або механічна мішалка, рН-метр скляний електрод та електрод порівняння, або комбінований електрод, термометр, посудина для зразка, ложка відомої місткості; лабораторний зразок – застосовують фракцію частинок ґрунтових зразків, повітряно-сухих або висушених за температури, не вищої за 40°C, що проходить крізь сито з квадратними

вічками розміром 2 мм; *процедура* – приготування суспензії, калібрування рН-метра, вимірювання рН, збіжність та відтворюваність, оформлення протоколу.

Визначання дії забруднювачів на флору ґрунту згідно із ДСТУ ISO 10694 і ISO 10694, ДСТУ ISO 11265 і ISO 11265, ДСТУ ISO 11266 і ISO 11266, ДСТУ ISO 11269-2 і ISO 11269-2. Стандарти регламентують настанови щодо лабораторного випробовування біодеградації органічних хімічних речовин у ґрунті за аеробних умов; проведення елементного аналізу і визначання вмісту органічного та загального вуглецю; визначання питомої електропровідності, визначання дії забруднювачів на флору ґрунту та вплив хімічних речовин на проростання та ріст вищих рослин.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Система екологічних стандартів. 2. Система стандартів із захисту довкілля, її призначення. 3. Система стандартів з управління навколишнім середовищем, її призначення. 4. Система стандартів з якості об'єктів природного середовища, її призначення. 5. Стандарти системи охорони природи. 6. Основні види і рівні національних стандартів із захисту довкілля. 7. Головні принципи системи управління навколишнім середовищем. 8. Стандарти з якості атмосфери, їх характеристика. 9. Система стандартів з якості атмосферного повітря, їх характеристика. 10. Стандарти з якості водних об'єктів, їх характеристика. 11. Стандарти з якості ґрунтів, їх характеристика.

РОЗДІЛ 6

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ТА НОРМАТИВІВ У ЗЕМЛЕУСТРОЇ, СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

- 6.1. Система стандартів та нормативів у землеустрої
- 6.2. Система стандартів та нормативів у сфері охорони земель
- 6.3. Система стандартів сталого землекористування
- 6.4. Система нормативів у сфері державного земельного кадастру

Нормування у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру може розглядатися у широкому й вузькому значенні як правове, екологічне, землевпорядне. У широкому значенні нормування у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру – це встановлення правових, екологічних та землевпорядних нормативів. У такому широкому значенні нормування у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру охоплює всі кількісні показники, що містяться в земельному, екологічному, містобудівному та іншому законодавстві. Наприклад, ставки екологічних податків, розміри адміністративних штрафів, такси для визначення розміру цивільної відповідальності за екологічні правопорушення тощо. Але у межах цього розділу нас цікавить нормування у вузькому значенні – як окрема функція управління у царині управління земельними ресурсами та формування сталого землекористування.

Як функція управління земельними ресурсами та землекористуванням нормування у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру являє собою вимоги до документації із землеустрою та обмеження негативного впливу на земельні ресурси та довкілля через установаження обов'язкових правових, екологічних, землевпорядних нормативів такого впливу. Обов'язковість дотримання правових, екологічних, землевпорядних нормативів є однією з важливих засад земельного, екологічного, містобудівного права. Це означає, що нормативи у землеустрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру можуть міститися тільки у нормативно-правових актах, правових актах управління чи договорах, що мають обов'язковий характер для сторін. Екологічні та землевпорядні нормативи не можуть міститися в актах рекомендаційного характеру, таких як державні стандарти України (ДСТУ) чи державні будівельні норми (ДБН). Слід звернути увагу на те, що земельне та екологічне законодавство не передбачає повної відмови

від екологічно небезпечної діяльності: діяльність, що забруднює чи справляє інший негативний вплив на земельні ресурси і довкілля може бути правомірною, якщо при цьому дотримуються нормативи. Такі нормативи встановлюють критерії безпечності землекористування і довкілля та визначають гранично-допустимі показники негативного впливу на них небажаної чи небезпечної діяльності.

З функцією екологічного та землевпорядного нормування тісно зв'язана функція екологічної стандартизації, яка являє собою технічне регулювання природоохоронних і технологічних заходів шляхом прийняття спеціальних нормативно-технічних документів. Стандартизацію у землеустрої, сфері охорони земель та держаного земельного кадастру ми розглядаємо ширше за власне стандартизацію: вона не вичерпується прийняттям національних стандартів України, але охоплює також інші засоби технічного регулювання: державні будівельні норми (ДБН), державні санітарні норми і правила (ДСН), норми та правила з ядерної та радіаційної безпеки (НП) тощо. Зв'язок нормування у землеустрої, сфері охорони земель та держаного земельного кадастру й екологічної стандартизації виражається у тому, що його нормативи можуть міститися у нормативно-технічних документах обов'язкового характеру (ДСН, НП, ДНАОП, НАПБ), проте стандартизація у сфері землеустрою і охорони земель передбачає не тільки і не стільки встановлення екологічних нормативів у нормативно-технічних документах, й технічне регулювання режимів землекористування і природоохоронних заходів, зокрема, шляхом установлення рекомендаційних норм (ДСТУ, ДБН).

Одним із шляхів вирішення проблем планування сталого землекористування є створення узгодженої системи національних стандартів, норм та правил, що мають забезпечити їх інституціоналізацію.

Створення єдиної державної системи стандартів, норм і правил у сфері землеустрою, використання та охорони земель передбачене нормами чинного земельного законодавства, а саме: ст. 165 Земельного кодексу України, Закону України «Про землеустрій», ст. 16, 28, 29, 30 Закону України «Про охорону земель», ст. 12,17, 18 Закону України «Про оцінку земель», ст. 19 Закону України «Про державний земельний кадастр» тощо.

Питанням стандартизації та нормування в сфері землеустрою, використання та охорони земель присвячено роботи таких провідних науковців, як В.І.Андрейцев, С.Ю.Булигін, Г.І.Балюк, Д.С.Добряк, О.П.Канащ, А.Г.Мартин, Р.І.Марусенко, А.М.Мірошніченко, Л.Я.Новаковський, В.В.Носік, С.О.Осипчук, А.М.Третяк та інших. Водночас залишається відкритим питання розробки органі-

заційно-економічного механізму формування галузевої системи стандартизації та нормування в сфері сталого аграрного землекористування. В Україні робота із створення національного комплексу стандартів у сфері сталого землекористування тільки розпочинається.

Наприклад, у США система стандартів у сфері охорони земель включає стандарти щодо контролю якості ґрунту Американського товариства з випробувань і матеріалів (A5TM), стандарти контролю якості ґрунту Американського товариства з випробувань і матеріалів (A5TM).

Систему стандартів та нормативів у землевстрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру розроблено в концепціях єдиної системи нормативно-правових актів та стандартів за редакцією професора А.М. Третяка і схвалених Держкомземом України 2008 року. Системи ЄСНПАЗ, ССНОЗ та ЄСНПАДЗК є невід'ємною складовою комплексу стандартів держави.

Системи стандартів та нормативів у землевстрої, сфері охорони земель та державного земельного кадастру розглядають процесуально-правові, технологічні та екологічні аспекти діяльності у галузі використання й охорони земель.

Процесуально-правовий аспект – елемент діяльності чи послуг організації, який може взаємодіяти із соціально-економічним середовищем суспільства під час розроблення документації із землевстрою.

Технологічний аспект – елемент діяльності, продукції чи послуг організації, який може взаємодіяти з соціально-економічним середовищем суспільства.

Екологічний аспект – елемент діяльності, продукції чи послуг організації, який може взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Система технологічних і екологічних стандартів є невід'ємною складовою комплексу стандартів держави тому, що слід постійно враховувати якість послуг та антропогенний вплив на навколишнє природне середовище, який зростає в часі та просторі. Якість послуг у сфері землевстрою та земельного кадастру постійно впливає на якість життя населення країни. Придатність навколишнього середовища для життя характеризується рівнем його якості. Якість природного середовища постійно впливає на якість продукції, сировини, матеріалу. Тому ця проблема є також об'єктом екологічної стандартизації і привертає все більшу увагу як урядів різних країн, так і громадських організацій.

6.1. Система стандартів та нормативів у землеустрої

Аналіз земельного та екологічного законодавства дає підстави вибудувати таку систему нормативів та стандартів у землеустрої:

1) нормативи безпечності землекористування: безпеки прав власності на землю, безпеки режиму землекористування, гранично-допустимі концентрації забруднювальних речовин у землі (ГДК), гранично-допустимі рівні радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на земельні ресурси (ГДР), нормативи еколого-економічного ризику;

2) нормативи якості земельних ресурсів та землекористування як екосистеми: ГДК якості, показники якості ґрунтів (фізичні, біологічні, хімічні, радіаційні тощо);

3) нормативи забруднень земельних ресурсів небезпечними речовинами, фізичними та біологічними чинниками: гранично-допустимі викиди та скиди забруднювальних хімічних речовин на земельні ресурси (ГДВ) та (ГДС), рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних чинників на якість земельних ресурсів (ГДР) джерела, ліміти на розміщення відходів тощо;

4) нормативи використання земельних ресурсів та інші екологічні нормативи сталого землекористування.

Відповідно до статей 23 і 24 Закону України «Про землеустрій» нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою встановлюють порядок організації, виконання робіт із землеустрою, їх склад і зміст, а державні стандарти, норми і правила у сфері землеустрою встановлюють комплекс якісних та кількісних показників, параметрів, що регламентують розробку і реалізацію документації із землеустрою з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, природно-кліматичних та інших умов. Нормативно-правові акти з питань здійснення землеустрою є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами землеустрою.

Нормативи у сфері землеустрою можуть встановлюватися на загальнодержавному, регіональному, місцевому і локальному рівнях. Деякі нормативи (ГДВ, ГДС) встановлюються виключно на локальному рівні: тобто окремо для кожного джерела забруднення (для кожної труби). Порядок розроблення та встановлення є специфічним для кожного виду екологічних нормативів.

Разом із тим, проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів за своєю природою є міжнародними: національні кордони не мають реального значення, адже нераціональне використання земельних та інших природних ресурсів стає у деяких випадках причиною гострих суперечок між державами. Без міжнародних стандартизованих методик випробувань на світовій

карті природного середовища буде багато явищ суперечностей. Тому тривале та масштабне планування серйозних проектів землеустрою у галузі використання і охорони земель, без сумніву, вимагатиме застосування міжнародних стандартів.

Екологічні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання та охорони земельних ресурсів, методи контролю за станом земель, вимоги щодо запобігання шкідливого впливу забруднення земельних ресурсів на здоров'я людей та інші питання, пов'язані з охороною земель.

Стандартизація і нормування повинні здійснюватися шляхом встановлення комплексу взаємозв'язаних документів, які визначають взаємоузгоджені вимоги до об'єктів землеустрою, що підлягають стандартизації і нормуванню.

До комплексу нормативних документів із стандартизації та нормування в сфері землеустрою включаються документи, які містять:

- а) основні положення;
- б) терміни та поняття класифікації земель та ґрунтів;
- в) методи, методики та засоби визначення складу земель та властивостей ґрунтів;
- г) вимоги до збирання, обміну, обробки, зберігання, аналізу інформації та програмування кількісних і якісних показників стану земельних ресурсів;
- д) метрологічні норми, правила, вимоги до організації роботи;
- е) інші нормативи із стандартизації в цій сфері.

У цій сфері законодавчо встановлені такі нормативи :

- 1) екологічної безпеки землекористування;
- 2) якісного складу ґрунтів;
- 3) гранично-допустимого забруднення ґрунту;
- 4) деградації земель та ґрунтів;
- 5) технологічні нормативи використання сільськогосподарських угідь.

Тільки за наявності відповідних стандартів і норм щодо використання і охорони земель можна говорити про відповідну правову гарантію прав приватних власників землі та забезпечення належного здійснення земельних прав землевласниками та землекористувачами, ефективність державного контролю за виконанням екологічних вимог під час використання землі.

Таким чином, землевпорядна та екологічна регламентація і нормування використання і охорони земель проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо використання і охорони земельних та інших природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення

екологічної безпеки. Землепорядні та екологічні нормативи землекористування – обов'язкові для виконання як нормативні документи, що визначають критерії безпеки та нешкідливості факторів землекористування і вимоги забезпечення оптимальних чи допустимих умов життєдіяльності людини. Розроблені та затверджені у встановленому порядку нормативи виступають стандарти, які поділяються на: державні стандарти України; галузеві стандарти; стандарти науково-технічних та інженерних товариств і спілок; технічні умови; стандарти підприємств.

Основними принципами екологізації землекористування є:

- 1) екологічно-безпечна господарська діяльність;
- 2) мінімальний вплив на землю, відмова від необґрунтованих проєктів перетворення ландшафтів з метою «освоєння нових або поліпшення існуючих угідь»;
- 3) допустиме, обмежене вилучення цінних сільськогосподарських угідь;
- 4) збереження і окультурення природних агроландшафтів, порушених людиною в процесі попередньої нерозумної діяльності;
- 5) земельний моніторинг, контроль за використанням і охороною земель, економічне оцінювання екологічних наслідків;
- 6) оперативне прийняття рішень у процесі господарської діяльності для регулювання еколого-економічних взаємовідносин, зв'язаних з земельними ресурсами;
- 7) чітке дотримання екологічних, соціальних і економічних нормативів.

Об'єктом землепорядного нормування землекористування є:

- окремі природні ландшафти або землекористування як екосистема «Земля» загалом;
- види техногенного впливу на ґрунт та їх поєднання;
- порядок підготовки рішень у галузі використання і охорони земель.

Для розробки землепорядних регламентів та нормативів у сфері землекористування виділено шість груп:

1) *Оптимізаційні:*

- а) оптимізації структури земельних угідь;
- б) оптимізації структури агроландшафту;

2) *Технологічні:*

- а) хімічні;
- б) механічні;
- в) меліоративні;

3) *Деградаційні;*

4) *Гірничотехнічні;*

5) *Режимні:*

- а) охоронні зони;
- б) зони санітарної охорони;
- в) водоохоронні зони;
- г) зони особливого режиму;
- д) санітарно-захисні зони;
- ж) шумові зони;
- б) *Землеємкості та інтенсивності землекористування.*

Найбільш складною є проблема нормативів екологічної оптимізації земельних угідь, тобто оптимального співвідношення земельних угідь у ландшафтах. Для формування екологічної рівноваги, передусім енергетичного обміну, в сільськогосподарському виробництві потрібно, щоб на кожний гектар ріллі припадало, як мінімум, 1,5–2 га сільськогосподарських угідь. В Україні на гектар ріллі припадає лише 0,12–0,60 га сільськогосподарських угідь, що в 5–10 разів нижче від екологічного нормативу. Згідно з соціально-економічними нормативами для задоволення потреб людини потрібно 0,4 га сільськогосподарських угідь, зокрема ріллі – 0,15 га на одного жителя. На кожного жителя України припадає 0,81 га сільськогосподарських угідь (що вдвічі перевищує нормативи) і 0,64 га ріллі (в чотири рази більше від соціально-економічної норми). У таких областях, як Закарпатська та Івано-Франківська на одного мешканця припадає 0,15 і 0,28 га ріллі, що за нормативами Міжнародної комісії з продовольства ФАО ООН оцінюється як недостатньо.

Загальновідомо, що потрібно зменшити розораність і загальном сільськогосподарську освоєність земельного фонду України. Але на цей час оптимізованої структури земельних угідь для України не розроблено. Погляди на цю проблему єдине лише одне – визнання необхідності зменшення сільськогосподарської освоєності і, насамперед, розораності земельного фонду. До того ж різні автори пропонують своє досить відмінне одне від одного бачення, яке, до того ж, не зовсім враховує структуру ґрунтового покриву країни, і передусім у регіональному аспекті. Ці дані неодмінно підкріплюються посиланням на досвід передових країн Західної Європи і Північної Америки. Але такий загальнотериторіальний підхід неправомірний: порівнюватися мають території адекватні, або досить близькі за фізико-географічними умовами.

Це саме стосується і відсотків лісистості, за якої досягається підтримання ландшафтно-екологічної рівноваги і найбільш ефективне співвідношення економічної та екологічної складової. Так, у степовій зоні загальний відсоток лісистості рекомендується не нижче 25–30%, а в староосвоєних регіонах лісостепової зони – підтримувати на рівні від 40 до 60%.

Ефективність використання земель у сільському господарстві залежить, перш за все, від її природної родючості і технологічного застосування матеріально-технічної бази. На сьогодні розроблено нормативи щодо хімічного навантаження на ґрунти (нормативи гранично-допустимих концентрацій шкідливих речовин – пестицидів, добрив, засобів стимуляції рослин), наприклад, ГОСТ 17.4.2.01-81. «Охрана природы. Почвы. Номенклатура показателей санитарного состояния».

Зазначимо, що традиційна система рекомендованих доз добрив і отрутохімікатів має деякі негативні моменти. Це, по-перше, неефективне використання цих препаратів через можливе недо- чи передозування, по-друге, неможливість установаження чіткої діагностичної кореляції в тому чи іншому препараті. Особливі проблеми виникають у зв'язку з використанням сільськогосподарських технічних засобів, одне із основних призначень яких регулювання фізичного стану орного шару для поліпшення показників його щільності, їх загальної і диференційної шпаруватості, водоутримувальної здатності та фізико-хімічних властивостей. Одночасно вченими визнається негативний вплив техніки на властивості ґрунтів, який пов'язаний, передусім, з її масою та тиском на ґрунт. Ущільнююча дія коліс машин на ґрунт із року в рік зростає в міру використання на полях енергонасичених тракторів, комбайнів та інших машин з тиском на ґрунт понад 0,06 кгс/см². Як результат багатократного проходження тракторів полем виникає значне ущільнення ґрунтів (агрофізична деградація) та зниження врожайності сільськогосподарських культур. Усунення вищезазначених проблем у світовій практиці досягається за рахунок зниження питомого тиску на одиницю площі та суміщенням операцій на різних стадіях обробітку за допомогою комбінованих агрегатів.

Як результат проведених досліджень на дерново-підзолистих суглинкових фрунтах установлено оптимальний тиск ходових систем техніки на ґрунт, за якого не погіршувалися його властивості та умови для росту та розвитку зернових культур. За вологості таких ґрунтів 25–30% тиск має не перевищувати 0,075 МПа, 17-21% – 0,15 МПа.

Під час основного обробітку типового важкосуглинкового чорнозему тиск має не перевищувати 0,08–0,1 МПа, під час посівів в умовах зрошення – 0,04–0,06 МПа.

Механічне навантаження на агроландшафти найбільш доцільно виразити в тонно-кілометрах на 1 га за рік. Пропонується така градація цього показника: < 50, 50–100, 100–200, > 200.

Розробляючи деградаційні нормативи, слід враховувати чинники, які обмежують землекористування, і перш за все тих, які

спричинюють кризовий стан земель (змитість, дефльованість, засоленість тощо). Кризовий стан земель сільськогосподарського призначення визначається передусім нездатністю ґрунту відновлювати свої характеристичні (модальні) параметри і розвитком ґрунтових процесів за акумулятивно-негативного напрямку (стійка присутність деградаційних явищ). У науковій літературі зустрічаються дані щодо обмеження використання земель сільськогосподарського призначення в умовах розвитку інтенсивних деградаційних процесів, часто ці землі рекомендуються для несільськогосподарського використання (житлового та промислового будівництва, влаштування полігонів побутових та промислових відходів тощо).

Гірничотехнічні нормативи потребують уточнення щодо напрямів рекультивації порушених земель. Вони мають бути як державні стандарти.

Режимні, які включають зони особливого режиму землекористування (ЗОРЗ) – охоронні зони, зони санітарної охорони, водоохоронні зони, зони особливого режиму, санітарно-захисні зони, шумові зони.

Зони особливого режиму землекористування – території з особливим режимом використання землі, що виділяються відповідно до чинного законодавства України. Особливий режим використання земель – режим землекористування, що обмежує ті або інші види господарської (або) правової діяльності на території зон особливого режиму землекористування, з метою гарантування прав власників землі, захисту населення від шкідливого впливу промислових та інших об'єктів, що мають спеціальний режим виробничої діяльності. Особливий режим землекористування встановлюється системою обмежень на використання землі.

До об'єктів, що мають особливий режим діяльності (землекористування) належать об'єкти: промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

У земельному законодавстві виділено такі типи зон особливого режиму використання земель.



Охоронна зона – територія з особливим режимом використання земель і природокористування виділяється навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів історичної і культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій з метою їхньої охорони і захисту від несприятливих антропогенних впливів, а також уздовж ліній зв'язку, електропередач, магістральних трубопроводів, земель транспорту – для забезпечення нормальних умов експлуатації та запобігання випадкам можливого uszkodження.

Зона санітарної охорони – територія, що прилягає до підземних та відкритих джерел водопостачання, водозабірних споруд, водоводів, на які поширюються обмеження господарської діяльності з метою забезпечення їхньої санітарно-епідеміологічної надійності.



Водоохоронна зона – природна територія господарської діяльності, що регулюється і встановлюється вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ та інших водойм. Створюється для сприятливого режиму водних об'єктів, запобігання їх забрудненню, засміченню і вичерпанню, знищенню навколородних рослин і тварин, а також зменшенню коливань їх стоку.



Прибережна захисна смуга – встановлюється в межах водоохоронних зон по обидва береги річок та навколо водойм уздовж урізу води (меженний період) завширшки від 25 метрів – для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 га до 100 м – для великих річок, водосховищ на них та озер. Створюються з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності.



Зона особливого режиму – території, що прилягають до військових об'єктів Міністерства оборони та інших військових формувань, призначені для забезпечення безпеки, збереження озброєння, військової техніки й іншого військового майна, а також захисту населення, народногосподарських об'єктів і навколишнього середовища від впливу аварійних ситуацій, що можуть виникнути на цих об'єктах унаслідок пожеж, аварій і стихійних лих.



Санітарно-захисна зона – територія, що відокремлює об'єкти, які є джерелами виділення шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрацій, ультразвуку, електромагнітних хвиль радіочастот, електричних полів, іонізуючих випромінювань, від житлової забудови.



Шумова зона – територія, у межах якої перевищуються допустимі рівні шуму, що виділяється навколо (уздовж) аеродромів та інших об'єктів, що є його джерелами, з метою захисту населення від його впливу.



Встановлення ЗОРЗ об'єктів з особливим режимом використання земель проводиться від меж цих об'єктів, зокрема для:

охоронних зон: повітряних ліній зв'язку, радіофікації й електропередачі – від крайніх проводів, магістральних трубопроводів – від осі трубопроводів, магістральних багатониткових трубопроводів – від осі крайніх трубопроводів;

санітарно-захисних зон водоводів – від крайніх водоводів;

водоохоронних зон: рік і озер – уздовж урізу води в межений період, водоймищ – від урізу води за нормального підпірного рівня;

прибережних смуг – так само, як і для водоохоронних зон;

санітарно-захисних зон: підприємств із технологічними процесами, що є джерелами забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами з неприємним запахом – безпосередньо від джерел забруднення атмосфери зосередженими викидами (труби та інше) або розосередженими викидами (ліхтарі будинків тощо), а також від місць розвантаження сировини, смітників або відкритих складів; цвинтарів – від його меж; залізниць – від осі крайньої залізничної колії;

зон мінімальних відстаней: автомобільних доріг – від підшоши насипу або зовнішньої бровки канави;

теплових мереж – від зовнішньої грані будівельних конструкцій каналів і тунелів за підземної прокладки;

вибухонебезпечних зон кар'єрів – безпосередньо від межі кар'єру.

Для режимних об'єктів, які утворюють кілька зон особливого режиму землекористування (ЗОРЗ) і території яких розташовані одна до одної в різному порядку, межі можуть накладатися одна на одну, або примикати одна до одної.

Зокрема, у ЗОРЗ курорту: перша зона округу санітарної охорони розташовується в центрі об'єкта, третя зона санітарної охорони у вигляді поясу по периферії, а друга зона розташовується у вигляді поясу між першою і третьою зонами. Прибережна смуга виділяється в межах водоохоронних зон рік, озер, водоймищ і накладається на їхню територію.

Режим господарського використання земель і природокористування на території державних природних заповідників, національних парків, природних парків, ботанічних садів устанавлюється відповідними проектами організації використання земель. Рекомендується затвердити їх із використанням норм уже визначених земельним, природоохоронним та іншим законодавством як галузеві регламенти та стандарти.

Землеємкості та інтенсивності землекористування.

Проектування, будівництво і благоустрій нових та реконструкція існуючих міських і сільських поселень України регламентується державними будівельними нормами, зокрема ДБН «Містобудування.

Планування і забудова міських і сільських поселень», який чинний з 1 квітня 1992 р. Розміри земельних ділянок, які надаються у постійне та у тимчасове користування в період будівництва, для об'єктів електричних мереж регламентується ДБН В.2.5-16-99.

Існуючі нормативи відведення земельних ділянок для потреб промисловості, транспорту, енергетики у 2,5–2,7 рази перевищують нормативи, які прийняті в країнах Західної Європи. Гостро ця проблема постала у містах, де вилучення родючих земель для несільськогосподарського будівництва досягло величезних розмірів, що відчутно позначилося на різкому скороченні сільськогосподарських угідь в приміських зонах населених пунктів міського типу. Слід переглянути містобудівні норми під житлове та інші види будівництва, відводити тільки малопродуктивні ділянки міських територій – яри, балки, гірничі виробки, території з крутими схилами тощо. Дуже обережно слід ставитися до відведення земель навколо міст, запобігаючи необгрунтованому вилученню земельних ділянок для ведення особистих підсобних господарств, оскільки це може зашкодити перспективам розвитку містобудування.

Зокрема, документом нормування є нормативи, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». Також Держкомземом розроблені проекти Постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь» та «Про затвердження нормативів показників деградації земель та ґрунтів».

До національних стандартів у сфері землеустрою належать існуючі стандарти:

СОУ ДКЗР 00032632-01:2009. Правила розроблення нормативних документів, побудови, викладення, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів;

СОУ ДКЗР 00032632-004:2009. Землеустрій. Правила розроблення. Проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій історико-культурного призначення;

СОУ ДКЗР 00032632-005:2009. Землеустрій. Правила розроблення. Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон.

Проекти галузевих стандартів, що готуються до затвердження наказами Держкомзему з подальшою реєстрацією в УкрНДНЦ, наведені нижче.

Землеустрій. Правила розроблення. Проекти землеустрою щодо встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних утворень;

Землеустрій. Правила розроблення. Проекти землеустрою щодо розмежування земель державної власності;

Землеустрій. Класифікатор цільового призначення земельних ділянок. Загальні положення;

Землеустрій. Правила розроблення. Технічна документація з оновлення планово-картографічних матеріалів при проведенні землеустрою;

Охорона земель. Сільськогосподарські ландшафти. Загальні вимоги;

Охорона земель. Сільськогосподарські ландшафти. Оцінка процесів деградації;

Охорона земель. Сільськогосподарські ландшафти. Оцінка процесів опустелювання;

Оцінка земель. Правила розроблення. Технічна документація з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів.

Фрагмент плану організації робіт із стандартизаційного забезпечення стосовно землеустрою як пропозиції до Мінагрополітики та продовольства України наведено в табл. 6.1.

Таблиця 6.1
Фрагмент плану організації робіт із стандартизаційного забезпечення стосовно землеустрою (Пропозиції до Мінагрополітики та Продовольства України)

Група	Назва документа. Вид роботи	Показники, вимоги, норми, які будуть стандартизовані
13.080.01	Довкілля. Ґрунти. Вимоги до охорони родючого шару ґрунту під час виконання земляних робіт. Розроблення ДСТУ. На заміну ГОСТ 17.4.3.02-85	Стандарт встановлює вимоги до охорони родючого шару ґрунту під час виконання земляних робіт – порядок складування земель і вимоги до зберігання
13.080.01	Довкілля. Ґрунти. Метод визначення потенційної загрози ерозії від дії дощів. Розроблення ДСТУ. На заміну ГОСТ 17.4.4.03-86	Стандарт встановлює загальні вимоги до методу визначення потенційної загрози ерозії від дії дощів – параметри дощів, стійкість ґрунтів до дії ерозії
13.080.01	Довкілля. Ґрунти. Вимоги до класифікації ґрунтів за впливом на них хімічних забруднюючих речовин. Розроблення ДСТУ. На заміну ГОСТ 17.4.3.06-86	Стандарт встановлює: - ступінь забруднення ґрунту хімічними речовинами; - стійкість ґрунту до забруднення; - види стійкості; - показники ступеня забруднення і стійкості ґрунту; - формули розрахунку
13.080.01	Довкілля. Рекультивация земель. Терміни та визначення. Розроблення ДСТУ. На заміну ГОСТ 17.5.1.01-83	Стандарт встановлює терміни, що застосовуються в науці, техніці, виробництві щодо рекультивации земель
13.080.01	Довкілля. Ґрунти. Охорона ґрунтів від забруднення. Розроблення ДСТУ. На заміну ГОСТ 17.4.2.03-86 та ГОСТ 17.4.1.02-83	Стандарт встановлює основні положення про охорону ґрунтів від забруднення. Класифікація забруднювачів. Порядок охорони ґрунтів

6.2. Система стандартів та нормативів у сфері охорони земель

Відповідно до статті 28 Закону України «Про охорону земель» стандартизація і нормування в галузі охорони земель полягають у забезпеченні екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом визначення вимог щодо якості земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель.

До нормативних документів із стандартизації в галузі охорони земель відповідно до статті 29 належать:

- 1) терміни, поняття класифікації;
- 2) методи, методики і засоби визначення складу та властивостей земель;
- 3) вимоги до збирання, обліку, обробки, зберігання, аналізу інформації про якість земель, прогнозування зміни родючості ґрунтів;
- 4) вимоги щодо раціонального використання та охорони земель;
- 5) технічні умови щодо процесів та послуг у сфері охорони земель;
- 6) метрологічні норми, правила, вимоги до організації робіт;
- 7) інші нормативні документи із стандартизації у галузі охорони земель.

Нормативні документи в галузі охорони земель розробляються, затверджуються, перевіряються і переглядаються в порядку, встановленому Законом України «Про стандартизацію».

У галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються відповідно до статті 30 такі нормативи:

- гранично-допустимого забруднення ґрунтів;
- якісного стану ґрунтів;
- оптимального співвідношення земельних угідь;
- показників деградації земель та ґрунтів.

Нормативи в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлює Кабінет Міністрів України.

Нормативи гранично-допустимого забруднення ґрунтів визначаються відповідно до статті 31 з метою встановлення критеріїв придатності земель для використання їх за цільовим призначенням.

До нормативів гранично-допустимого забруднення ґрунтів належать:

- гранично-допустимі концентрації у ґрунтах хімічних речовин, залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів, важких металів тощо;

- максимально допустимі рівні забруднення ґрунтів радіоактивними речовинами.

Нормативи якісного стану ґрунтів встановлюються відповідно до статті 32 з метою запобігання їх виснаженню і використовуються для здійснення контролю за якісним станом ґрунтів.

Нормативи якісного стану ґрунтів визначають рівень забруднення, оптимальний вміст поживних речовин, фізико-хімічні властивості тощо.

Нормативи оптимального співвідношення земельних угідь встановлюються відповідно до статті 33 для запобігання надмірному антропогенному впливу на них, у тому числі надмірній розораності сільськогосподарських угідь.

До нормативів оптимального співвідношення земельних угідь належать:

- оптимальне співвідношення земель сільськогосподарського, природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного, рекреаційного призначення, а також земель лісового та водного фондів;

- оптимальне співвідношення ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами в агроландшафтах.

Нормативи показників деградації земель устанавлюються відповідно до статті 34 для кожної категорії земель з метою запобігання погіршенню їх стану і використовуються для здійснення контролю за використанням та охороною земель.

До нормативів показників деградації земель належать показники гранично-допустимого погіршення стану і властивостей земельних ресурсів внаслідок антропогенного впливу та негативних природних явищ, а також нормативи інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення.

Використання в сільськогосподарському виробництві сільськогосподарської техніки, питомий тиск ходових частин якої на ґрунт перевищує нормативи, забороняється.

Показники інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення встановлюються з урахуванням даних агрохімічної паспортизації земель.

Під час встановлення показників інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення визначаються сільськогосподарські культури, вирощування яких обмежується або забороняється, а також технології та окремі агротехнічні операції щодо їх вирощування.

Показники інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення використовуються в процесі складання

проектно-технологічної документації на вирощування сільськогосподарських культур.

Характеристика існуючих стандартів у сфері охорони земель приведено в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Характеристика існуючих стандартів у сфері охорони земель

№ з/п	Назва стандарту	Зміст стандартів	Характеристика
1	ГОСТ 17.4.1.02-83	Охрана природы. Почвы. Классификация химических веществ для контроля загрязнения	Діє (потребує гармонізації до міжнародних)
8	ГОСТ 17.4.3.03-85 (СТ СЗВ 4469-84)	Охрана природы. Почвы. Общие требования к методам определения загрязняющих веществ	Діє (потребує редагування)
9	ГОСТ 17.4.3.05-86	Охрана природы. Почвы. Требования к сточным водам и их осадкам для орошения и удобрения	Діє (потребує редагування)
10	ГОСТ 17.4.3.06-86	Охрана природы. Почвы. Общие требования к классификации почв по влиянию на них химических загрязняющих веществ	Діє (потребує редагування)
11	ГОСТ 17.4.4.02-84	Охрана природы. Почвы. Методы отбора и подготовки проб для химического, бактериологического, гельминтологического анализа	Діє (потребує редагування)
12	ГОСТ 17.4.4.03-86	Охрана природы. Почвы. Метод определения потенциальной опасности зрззии под воздействием дождей	Діє (потребує редагування)
13	ГОСТ 17.4.3.04-85	Грунты. Общие требования к контролю и охране от загрязнения	Не включено до переліку стандартів, що діють в Україні.
14	ДСТУ 150-14001- 97	Система управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування.	Діє (гармонізовано до міжнародних)
15	ДСТУ 150-14004- 97	Система управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення.	Діє (гармонізовано до міжнародних)
16	ДСТУ 150-14010- 97	Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи.	Діє (гармонізовано до міжнародних)

Фрагмент плану організації робіт із стандартизації у сфері охорони земель як пропозиції до Мінагрополітики та продовольства України наведено в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Фрагмент плану організації робіт із стандартизації у сфері охорони земель

Група	Назва документа. Вид роботи	Показники, вимоги, норми, які будуть стандартизовані
13.080.01	Землі. Терміни та визначення. Розроблення ДСТУ замість ГОСТ 26640-86	Стандарт встановлює словник термінів та понять, що застосовуються в галузі охорони та рекультивациі земель
13.080.01	Охорона ґрунтів. Землі. Класифікація малопридатних угідь для землеробства. Розроблення ДСТУ замість ГОСТ 17.5.1.06-84	Стандарт встановлює класифікацію малопридатних угідь для сільськогосподарського використання малопродуктивні, деградовані і техногенно-забруднені землі
13.080.01	Охорона ґрунтів. Рекультивациа земель. Загальні вимоги до рекультивациі земель та землювання. Розроблення ДСТУ замість ГОСТ 17.5.3.04-83, ГОСТ 17.5.3.05-84	Стандарт встановлює: - загальні вимоги до рекультивациі земель – строки, порядок проведення; - напрямми використання рекультивованих земель – сільськогосподарське використання та інші види використання
13.080.01	Охорона ґрунтів. Порядок використання техногенно-забруднених земель. Розроблення ДСТУ вперше	Стандарт встановлює: - перелік норм, правил і нормативів; - тривалість і ступені техногенного забруднення; - режим використання земель; - склад заходів моніторингу забруднених земель тощо
13.080.01	Охорона ґрунтів. Порядок консерваціі земель. Розроблення ДСТУ вперше	Стандарт встановлює: - показники земель, що підлягають консерваціі; - порядок консерваціі земель
13.080.01	Охорона ґрунтів. Визначення номенклатури еколого-генетичного статусу ґрунту за кількісними показниками його властивостей. Розроблення ДСТУ вперше	Стандарт встановлює: - загальні вимоги до номенклатури ґрунтів; - номенклатуру ґрунтів; - кількісні показники та їх визначення за ґрунтовими властивостями

6.3. Система стандартів сталого землекористування

В Україні робота із створення національного комплексу стандартів у галузі сталого землекористування та охорони ґрунтів тільки розпочинається. Склалася ситуація, коли на національному рівні переважають міждержавні та галузеві стандарти колишнього СРСР. Тому слід використати все напрацьоване раніше і врахувати як міжнародний досвід, так і специфіку, яка впливає із суттєвих особливостей соціально-економічних, ґрунтово-кліматичних та інших умов.

Чинна нині нормативна база галузі застаріла та вимагає перегляду, систематизації, оновлення, вдосконалення та гармонізації з міжнародними нормативними документами.

Системним аналізом переглянуто чинні нормативні документи (НД). Результатом є розподіл цих документів на чотири групи, а саме:

1) НД, що втратили актуальність, практично не застосовуються. ці НД застарілі та не відповідають чинному в країні законодавству, отже мають бути скасовані;

2) НД, що цілком придатні до застосування без змін і доповнень, тому слід продовжити термін їх застосування;

3) НД, що потребують значних змін і доповнень, тому мають бути замінені заново розробленими ДСТУ або СОУ;

4) НД, що не мають національних та міжнародних аналогів, тому потребує розроблення ДСТУ або СОУ. Орієнтація на сучасний рівень науки вимагає розроблення нових ДСТУ або СОУ, гармонізованих з міжнародними та європейськими стандартами, які сприятимуть ефективному розвитку земельної реформи.

Системний аналіз стану нормативної бази дає можливість визначити, в яких саме напрямках слід у першу чергу провести досконалу роботу і внести зміни. Для цього фахівцями національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н.Соколовського» НААН (ННЦ «ІГА»), на базі якого створено Технічний комітет стандартизації ТК 142 «Ґрунтознавство» було переглянуто майже 200 НД, що стосуються галузі ґрунтознавства, агрохімії та охорони ґрунтів.

Подальший розвиток національної системи стандартизації має бути спрямований на зближення її з міжнародною та європейською, до того ж це зближення має на меті забезпечити доступ на світовий ринок української продукції.

Законом України «Про землеустрій» (ст.1) *стале землекористування* визначено як «форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і

соціально-економічних функцій територій». Зауважимо, що терміни «відновлюване», «гармонійне», «стійке», «збалансоване», «стабільне», «природовідповідне» землекористування розглядаються як синоніми із сталим землекористуванням.

Незважаючи на те, що ідея сталого землекористування в Україні не є пріоритетною, здійснено дуже мало кроків до її запровадження, а декому взагалі здається нереальною мрією, проте, альтернативи цьому напряму розвитку немає. У XXI ст. ідея сталого землекористування буде визначальною. Чим швидше землекористування в Україні перейде на шлях сталого розвитку, тим успішніше буде розв'язано екологічні, економічні, технологічні, гуманітарні і взагалі освітницько-світоглядні проблеми. *Стале землекористування* – якісно новий етап розвитку аграрної сфери, точніше, жадане і обнадійливе бажання майбутнього, реалізація якого потребує довготривалих, нелегких зусиль. Це не якийсь фіксований момент, це процес еволюції, перетворень, зміни пріоритетів, технологій, оновлення кадрів.

Стале землекористування орієнтується насамперед на сталість ґрунту. Під сталістю ґрунтів слід розуміти комплекс властивостей ґрунтів і відповідних процесів, існування яких дозволяє підтримувати їх характерні (модальні, які найчастіше зустрічаються) параметри у просторі і часі. Зауважимо: у вітчизняній літературі систематичне висвітлення цього феномену не зроблено. Сталість ґрунту розглядається лише як хімічна буферність – здатність ґрунту підтримувати у певних межах реакцію ґрунтового розчину за дії кислоти чи лугу за рахунок особливих властивостей колоїдних міцел.

Деяко по-іншому тлумачення сталості ґрунту зустрічається в іноземній літературі. Йому приділяють увагу провідні дослідники. Зрозуміло чому: слід теоретично обґрунтувати закономірності взаємодії антропогенних навантажень з ґрунтами, визначити здатність ґрунту сприймати ці навантаження, регламентувати (нормувати) навантаження, щоб запобігти необоротним негативним наслідкам.

Сталість ґрунту (soil resilience) розглядається як природна властивість ґрунту чинити опір навантаженням – стресам, протидіяти будь-яким впливам, які здатні змінити характер обміну речовини і енергії в ґрунті. Сталість ґрунту включає в себе такі властивості: буферність (хімічну, фізичну, біологічну), або здатність ґрунту до опору; здатність до трансформації (перш за все до розкладу і синтезу) і до детоксикації; здатність до процесів оновлення складу (органічних речовин, мікробіологічного пилу тощо).

Вихідні теоретичні позиції тут такі. У будь-якому ґрунті діє механізм толерантності до стресів, механізм збереження тіла ґрунту і ґрунтового покриву. Ґрунт утворюється і функціонує на стику різ-

них фаз: атмосфери, біосфери, літосфери, гідросфери. У ньому створюється певний баланс речовин і енергії, складовими частинами якого є сонячна радіація, тепло, опади, різні ендогенні потоки, в тому числі вивітрювання, синтез і розклад органічних речовин, акумуляція, вилугування і перерозподіл речовин, окислення – відновлення, вивільнення та фіксація елементів. Потоки антропогенного походження за своєю основною суттю не властиві цій системі, чужі їй. Обробіток ґрунту, внесення хімікатів, меліоративні заходи, збирання врожаю, різного роду техногенні забруднення викликають зміни характерного для природних умов обміну речовин і енергії. Висока сталість ґрунту означає його здатність відновлювати характерні параметри після припинення дії навантаження, низька сталість – нездатність ґрунту до оновлення.

Особливо підкреслимо те, що в умовах сталого землекористування досягається економічно і екологічно виправдана продуктивність агроландшафту, зберігається сталість ґрунту, відновлюються характерні (вихідні) параметри. Вперше утворюються реальні можливості для досягнення оптимальної стратегії продуктивності та її підтримання за часом. В умовах оптимальної стратегії продуктивності вірогідність одержання підвищеного врожаю чи прибутку впродовж часу незмінно вища, а сталість не повинна руйнуватися. Тобто, діапазон коливань врожаю чи прибутку за оптимальної стратегії сталості суттєво менший, ніж за незадовільної стратегії.

Концепція сталого землекористування має ґрунтуватися:

1) на значному збільшенні площ під еколого-стабілізуючими угіддями (лісами, луками, пасовищами, заповідним фондом тощо) і суттєвому зменшенні під еколого-дестабілізуючими угіддями (перш за все ріллею);

2) на додержанні екологічно обґрунтованих нормативів всіх видів антропогенних навантажень на земельні ресурси – меліоративних, хімічних та інших;

3) на забезпеченні розширеного відтворення ґрунтової родючості ріллі, продуктивності і охоронних властивостей лісів, луків, пасовищ, створенні сприятливих умов для формування стійких агроландшафтів, розвитку біологічного і адаптивного (менш виснажливих для земельних ресурсів) землеробства, повної реалізації потенціалу земельно-кліматичних ресурсів, сортів рослин, порід дерев;

4) на диференціації принципів використання земельних ресурсів, в основу яких покладено ландшафтно-геохімічні властивості і кліматичні особливості, а також детальне мікрорайонування місцевості (замість загальноприйнятого нині мікрорайонування);

5) на створенні економічних стимулів для екологічно нормованого використання земельних ресурсів, формуванні механізмів економічної і адміністративної відповідальності природокористувачів за порушення екологічних вимог;

6) на систематичному (базовому) і кризовому моніторингу, активному використанню їх результатів в управлінських рішеннях, розробці довго- і короткострокових програм для перспективних і оперативних заходів поліпшення стану земельних ресурсів і особливо усунення чи призупинення кризових явищ;

7) на використанні міжнародного досвіду природоохоронної діяльності і землекористування. У світі існує чимало прикладів прогресивного землекористування, які заслуговують вивчення і максимально можливого поширення в Україні;

8) на еколого-виховній роботі в галузі охорони земельних, водних і лісових ресурсів.

Для визначення оптимальної стратегії відновлення еколого-відтворних і продуктивних функцій ґрунтів і формування сталого землекористування слід призупинити і поступово усунути процеси деградації ґрунтів, поліпшити і оптимізувати властивості ґрунтів згідно з екологічними і продуктивними вимогами, стабілізувати у просторі і часі оптимальні параметри ґрунтів. Це – головна концептуально-програмна мета.

На сьогодні досить зрозумілі причини, за існування яких землекористування в Україні не можна вважати еколого-безпечним і ефективним, а саме:

1) нераціональна структура сільгоспугідь, посівних площ, розміщення культур без достатньо повного врахування ґрунтово-кліматичних умов, підвищений (майже удвічі) рівень розораності, включаючи частину схилів і заплав;

2) дефіцитний баланс біофільних елементів (особливо С, Са, Р, К та інших) через невеликі дози гною і мінеральних добрив, які застосовуються;

3) недосконалий рівень ґрунтообробних технологій (підвищений до допустимого рівня у 2–3 рази середній тиск сільськогосподарських машин і знарядь на ґрунти, виключно висока чисельність механічних операцій, розтягування оранки, строків сівби, міжрядних розпушувань у часі і проведення їх за межами інтервалу оптимальної вологості);

4) надто низький рівень захищеності орних земель агролісо-меліоративними, гідротехнічними і агротехнічними заходами і поширення через це різноманітних деградацій;

5) високий рівень забур'яненості полів.

Стале землекористування можна сформувати за таких головних умов:

- раціональної структури сільгоспугідь та еколого-стабілізуючих угідь, посівних площ, розміщення культур із врахуванням ґрунтово-кліматичних умов;

- коли ґрунти функціонують за принципом розширеного або навіть простого відтворення (розмір повернення відібраних у ґрунту ресурсів не менше за відчужену частину), тобто врожай отримується за рахунок частини ефективної родючості, якнайповнішої окупності ресурсів, що додатково вкладаються, а потенційна родючість не зменшується;

- коли ступінь впливу на ґрунти відповідає здатності ґрунту до саморегуляції, тобто властивості його відновлювати характеристичні параметри без додаткових заходів після усунення впливу.

Для реалізації зазначеного необхідно:

- 1) розробити загальнодержавну програму охорони земель та Національну програму з охорони родючості ґрунтів, включаючи галузеві підпрограми для всіх категорій земель, надати їм статус Закону України;

- 2) здійснити комплексне еколого-економічне оцінювання території України і відповідно виділити землі для диференційованого використання, впровадження охоронних заходів, консервації деградованих земель;

- 3) удосконалити розміщення сільськогосподарського виробництва з урахуванням сучасних тенденцій спеціалізації;

- 4) переглянути прийняту у попередні роки Урядом України Концепцію розвитку землекористування з урахуванням вимог нових земельних відносин і сучасного стану земель, особливо їх деградованості і забруднення.

Реалізація зазначеного безумовно створить передумови для стійкого розвитку економіки України.

До об'єктів стандартизації у сфері сталого землекористування на міжнародному та регіональному рівнях можуть бути віднесені стандарти щодо методів аналізу складу і властивостей ґрунтів, визначення параметрів стану, засобів контролю, ґрунтоохоронні вимоги (норми, правила), класифікації, термінологія.

До об'єктів стандартизації у сфері сталого землекористування на національному рівні належать:

- основні положення комплексу стандартів із сталого землекористування;

- терміни, визначення та класифікатори;

- норми, правила, ґрунтоохоронні вимоги;

- режими використання та охорони земель (грунтів), земельних ресурсів, об'єктів природно-заповідного фонду;
- показники гранично-допустимого погіршення стану та властивостей земельних ресурсів;
- вимоги до забезпечення сталого екологічно безпечного землекористування;
- показники якості ґрунтів (земель);
- показники інтенсивності використання земель сільськогосподарського призначення;
- вимоги до засобів контролю за станом земель;
- методи аналізу складу та властивостей ґрунтів;
- інші об'єкти, що необхідні для здійснення ґрунтоохоронної діяльності на національному рівні.

Об'єкти стандартизації та нормування також можуть бути визначені екологічною експертизою, що систематично здійснюється як відповідними організаціями, так і фахівцями, які працюють у цій сфері. У процесі експертизи аналізуються екологічні ситуації та документи.

Стандартизація у сфері сталого землекористування повинна забезпечити розроблення та експертизу стандартів, норм і правил щодо:

- термінів і визначення стосовно сталого землекористування;
- класифікації об'єктів (компонентів) навколишнього природного середовища, забруднювальних речовин;
- вимог екологічної безпеки під час використання, охорони та відтворення земельних ресурсів;
- правил встановлення екологічних нормативів;
- вимог (норм, правил) із зберігання, застосування і транспортування агрохімікатів і пестицидів, а також промислових і побутових відходів;
- вимог із забезпечення якості земель та родючості ґрунтів;
- методик, що регламентують процеси контролю якості ґрунтів, які охоплюють весь комплекс робіт від відбору проб до одержання результатів вимірювання;
- вимог (норм, правил) відносно режимів використання, контролю та охорони земель (грунтів);
- вимог (норм, правил) щодо запобігання негативному впливу та регламентації сільськогосподарської діяльності, зокрема під час меліорації і рекультивації земель, застосування агротехнологій.

6.4. Система стандартів та нормативів у сфері державного земельного кадастру

Відповідно до статті 11 Закону України «Про державний земельний кадастр» відомості про об'єкти Державного земельного кадастру під час внесення їх до Державного земельного кадастру мають відповідати існуючим характеристикам об'єктів у натурі (на місцевості), визначеним з точністю відповідно до державних стандартів, норм та правил, технічних регламентів.

Зміна вимог державних стандартів, норм та правил, технічних регламентів щодо показників точності або способів її визначення, зміна геодезичної або картографічної основи Державного земельного кадастру (у тому числі систем координат), що використовувалися для його ведення, не є підставою для визнання відомостей Державного земельного кадастру такими, що підлягають уточненню, якщо на момент їх внесення вони відповідали державним стандартам, нормам та правилам, технічним регламентам.

До відомостей про об'єкти Державного земельного кадастру відповідно до статей 12–15 закону належать:

1) *про державний кордон України:*

- графічне зображення державного кордону України;
- повні назви суміжних іноземних держав;
- опис меж прикордонної смуги;
- інформація про документи, на підставі яких встановлено державний кордон України;

• дані щодо демаркації державного кордону України.

2) *про землі у межах території адміністративно-територіальних одиниць (Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, районів, міст, селищ, сіл, районів у містах):*

- найменування адміністративно-територіальної одиниці;
- опис меж адміністративно-територіальної одиниці;
- площа земель у межах території адміністративно-територіальної одиниці;

• повне найменування суміжних адміністративно-територіальних

• одиниць;

• інформація про акти, на підставі яких встановлено та змінено межі адміністративно-територіальних одиниць.

• відомості про категорії земель у межах адміністративно-територіальної одиниці:

назва, код (номер), межі категорії земель;

опис меж;

площа;

інформація про документи, на підставі яких встановлено категорію земель;

- відомості про угіддя адміністративно-територіальної одиниці:

- назва, код (номер);

- контури угідь;

- площа;

- інформація про документи, на підставі яких визначено угіддя;

- інформація про якісні характеристики угідь;

- відомості про економічну та нормативну грошову оцінку земель у межах території адміністративно-територіальної одиниці;

- відомості про бонітування ґрунтів адміністративно-територіальної одиниці.

3) про обмеження у використанні земель:

- вид;

- опис меж;

- площа;

- зміст обмеження;

- опис режимоутворювального об'єкта, назви та характеристики, що обумовлюють установлення обмежень (за наявності такого об'єкта);

- інформація про документи, на підставі яких встановлено обмеження щодо використання земель.

4) про земельні ділянки:

- кадастровий номер;

- місце розташування;

- опис меж;

- площа;

- міри ліній за периметром;

- координати поворотних точок меж;

- дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі;

- дані про якісний стан земель та про бонітування ґрунтів;

- відомості про інші об'єкти Державного земельного кадастру, до яких територіально (повністю або частково) входить земельна ділянка;

- цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель);

- склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв;

- відомості про обмеження у використанні земельних ділянок;

- відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки;

- нормативна грошова оцінка;

- інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку.

Правовою основою організації та проведення робіт із стандартизації та нормування у сфері державного земельного кадастру є Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.2001 № 2408, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, керівні документи Держстандарту України, Положення про службу стандартизації НААН, накази та нормативно-технічні документи Держкомзему України та Президії НААН.

Необхідність запровадження системи стандартизації в галузі державного земельного кадастру передбачено також вимогами Земельного кодексу України та Закону України «Про державний земельний кадастр».

З метою організації робіт із стандартизації та нормування в галузі державного земельного кадастру слід :

по-перше – відповідно до Закону України «Про стандартизацію» створити окремий технічний комітет стандартизації «Земельний кадастр». Це зумовлено специфікою робіт із земельного кадастру та наявністю у складі Державного агентства із земельних ресурсів України Центру державного земельного кадастру та інститутів землеустрою;

по-друге – організувати роботу Технічного комітету «Земельний кадастр» відповідно до Закону України «Про стандартизацію» з урахуванням своїх господарських та професійних інтересів, проводити роботи із стандартизації, зокрема:

- розробляти, схвалювати, приймати, переглядати, змінювати стандарти та інші нормативні документи відповідного рівня та припиняти їх дію, встановлювати правила їх розроблення, позначення та застосування;

- подавати до центрального органу виконавчої влади у сфері стандартизації пропозиції щодо розроблення національних стандартів чи прийняття як національних стандартів міжнародних (регіональних) чи власних стандартів;

- створювати і вести інформаційні фонди стандартів та інших нормативних документів для забезпечення своєї діяльності та інформаційного обміну;

- видавати і розповсюджувати власні стандарти та інші нормативні документи;

- інформувати центральний орган виконавчої влади у сфері стандартизації про роботи із стандартизації за своїми напрямками.

Основними завданнями стандартизації і нормування в галузі державного земельного кадастру є:

- проведення єдиної технічної політики і створення єдиної системи нормативних документів;
- встановлення вимог з розробки конкурентоспроможної науково-технічної документації із земельного кадастру;
- забезпечення належного науково-технічного рівня та якості документів і документації із земельного кадастру на основі впровадження досягнень науки, техніки і передового досвіду в практику його ведення;
- встановлення вимог з розробки єдиної автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру;
- удосконалення організації земельно-кадастрових робіт, обстежень та вишукувань;
- створення суміщених норм технічного та технологічного проектування.

Система нормативних документів із державного земельного кадастру повинна містити такі розділи:

1. Основні положення. Класифікація стандартів та нормативних документів.
2. Порядок розробки нормативних документів.
3. Зміст та оформлення стандартів та нормативних документів.
4. Експертиза, узгодження та затвердження стандартів та нормативних документів.
5. Реєстрація, видання та скасування стандартів і нормативних документів.

Назва Системи і зміст основних розділів не є остаточними і в процесі розробки можуть бути уточнені.

У *першому* розділі встановлюються основні положення Системи нормативних документів із державного земельного кадастру, класифікація нормативних документів в галузі державного земельного кадастру, види нормативних документів та основні вимоги до їхнього змісту. Класифікацію нормативних документів у галузі державного земельного кадастру доцільно провести за їх призначенням та змістом.

Відповідно до рівня, організації та ведення державного земельного кадастру нормативні документи за призначення поділяються на:

- 1) єдині для всіх рівнів ведення державного земельного кадастру;
- 2) для ведення державного земельного кадастру на національному рівні;
- 3) для ведення державного земельного кадастру на регіональному рівні;
- 4) для ведення державного земельного кадастру на базовому рівні.

За змістом нормативні документи слід класифікувати:

- 1) загального призначення: організаційно-методичні норми, правила і стандарти;
- 2) ті, що регламентують склад науково-технічної документації із державного земельного кадастру;
- 3) технічні (технологічні) норми, правила, стандарти;
- 4) рекомендовані норми, правила і стандарти, довідково-інформаційні матеріали.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Система стандартів та нормативів у землеустрої, її характеристика.
2. Система стандартів та нормативів у сфері охорони земель, її характеристика.
3. На яких рівнях можуть встановлюватися нормативи у сфері землеустрою?
4. Які документи включають до комплексу нормативних документів із стандартизації та нормування в сфері землеустрою?
5. Назвіть основні принципи екологізації землекористування.
6. Які групи нормативів виділено для розробки землепорядних регламентів у сфері землекористування?
7. Які чинники мають враховуватися під час розробки деградаційних нормативів?
8. Система стандартів сталого землекористування, її призначення.
9. Система нормативів у сфері державного земельного кадастру, її призначення.
10. Що таке «зона особливого режиму землекористування»?
12. Що таке «охорона зона»?
13. Що таке «санітарно-захисна зона»?
14. Що таке «зона санітарної охорони»?
15. Що таке «водоохоронна зона»?
16. Що таке «прибережна захисна смуга»?
17. Що таке «шумова зона»?
18. Яка документація належить до нормативних документів із стандартизації в галузі охорони земель?
19. Які нормативи встановлюють гранично-допустиме забруднення ґрунтів?
20. Дайте визначення поняттю «стале землекористування».
21. Охарактеризуйте Концепцію сталого землекористування.
22. Які відомості належать до Державного земельного кадастру?

РОЗДІЛ 7

СИСТЕМА СТАНДАРТІВ З БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

- 7.1. Стандартизація професійної безпеки та гігієни
- 7.2. Стандартизація безпеки праці і захист від електромагнітного та радіаційного забруднення
- 7.3. Безпека праці і захист від іонізуючого випромінювання

Стандарти з безпеки довкілля, праці та життєдіяльності населення розглядають збереження екологічної рівноваги в регіональних системах розселення, шумове, вібраційне і електромагнітне забруднення міст і сіл; основні аспекти захисту від них довкілля: санітарно-гігієнічні, інженерно-технічні, архітектурно-планувальні, будівельно-акустичні та економічно-соціальні; безпеку праці і захист від електромагнітного забруднення, загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони, шкідливі речовини, їх класифікацію і загальні вимоги безпеки тощо.

7.1. Стандартизація професійної безпеки та гігієни

За умов бурхливого розвитку науково-технічного прогресу всі промислові підприємства представляють потенційну небезпеку для персоналу, населення та навколишнього середовища.

Небезпека – сукупність факторів, зв'язана з експлуатацією промислового підприємства, що діє постійно або виникає внаслідок певної ініціюючої події чи певного збігу обставин, що чинять (здатні чинити) негативний вплив на реципієнтів.

Безпека – відсутність неприпустимого ризику, зв'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди.

Властивість підприємства за нормальної експлуатації та в разі аварії обмежувати вплив джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище встановленими межами називають безпечністю промислового підприємства.

Безпека і захист довкілля, праці та життєдіяльності населення регламентується санітарними правилами і нормативами – ДСН 3.3.6.037-99, ДСН 3.3.6.039-99, СНІП № 2971-84, СанПін № 5804-91, НРБУ-97, ДР-97, а також стандартами, що наводяться нижче. Система стандартів розглядається згідно з УКНД і каталогами нормативних документів (табл. 7.1).

Витяг з державного класифікатора ДК 004

Код	Назва
13	Довкілля, захист довкілля та здоров'я людини. Безпека
13.020	Захист довкілля
13.030	Відходи
13.040	Якість повітря
13.060	Якість води
13.080	Якість ґрунту. Ґрунтознавство
13.100	Професійна безпека. Промислова гігієна
13.140	Шум та його вплив на людину
13.160	Вібрації та удар і їхній вплив на людину
13.200	Запобігання аваріям та катастрофам
13.300	Захист від небезпечних вантажів

Стандартизації підлягає не тільки безпека промислових підприємств, а й персонал, населення та навколишнє середовище, а також промислова гігієна, загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони, вимоги до допустимого вмісту шкідливих речовин у повітрі робочої зони, загальні положення та вимоги безпеки праці; небезпечні й шкідливі виробничі фактори та їх класифікація, метрологічне забезпечення в галузі безпеки праці, загальні правила, відображення й оформлення вимог безпеки праці в технологічній документації, терміни й визначення тощо.

*Система стандартів з безпеки підприємств та безпеки праці
Державні і міжнародні*

ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни і визначення.

ДСТУ 2256-93. Система стандартів безпеки праці. Виробництво.

ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.

ДСТУ 3038-95. Гігієна. Терміни та визначення основних понять.

ДСТУ 3273-95. Безпечність промислових підприємств. Загальні положення та вимоги.

ДСТУ 3941 -2000. Лазерна безпека. Терміни та визначення.

Міждержавні

ГОСТ 3.1120-83. Общие правила отражения и оформления требований безопасности труда в технологической документации.

ГОСТ 12.0.001-82. ССБТ. Основные положения.

ГОСТ 12.0.002-2003. ССБТ. Термины и определения.

ГОСТ 12.0.003-74. Опасные и вредные производственные факторы. Классификация.

ГОСТ 12.0.005-84. Метрологическое обеспечение в области безопасности труда. Основные положения.

ГОСТ 12.1.001-89. Ультразвук. Общие требования безопасности. ГОСТ 12.1.002-84. Электрические поля промышленной частоты. Допустимые уровни напряженности и требования к проведению контроля на рабочих местах.

ГОСТ 12.1.005-88. Система стандартов безопасности труда. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны.

ГОСТ 12.1.006-84. Электромагнитные поля радиочастот. Допустимые уровни на рабочих местах и требования к проведению контроля.

ГОСТ 12.1.007-76. Вредные вещества. Классификация и общие требования безопасности.

ГОСТ 12.1.008-76. Биологическая безопасность. Общие требования. ГОСТ 12.1.010-76. Взрывобезопасность. Общие требования.

ГОСТ 12.1.045-84. Электростатические поля. Допустимые уровни на рабочих местах и требования к проведению контроля.

ГОСТ 12.3.002-75. Процессы производственные. Общие требования безопасности.

ГОСТ 12.4.077-79. Ультразвук. Метод измерения звукового давления на рабочих местах.

ГОСТ 30333-95. Паспорт безопасности вещества (материала). Основные положения. Информация по обеспечению безопасности при производстве, применении, хранении, транспортировке, утилизации.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Система стандартів з безпеки праці, довкілля та життєдіяльності населення розглядає загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони, шкідливі речовини, їх класифікацію і загальні вимоги безпеки; суміші вибухонебезпечні, їх класифікацію і методи випробувань тощо.

Терміни та визначення основних понять безпеки підприємств та безпеки праці згідно із ДСТУ 2156-93, ДСТУ 2256-93, ДСТУ 2293-99, ДСТУ 3038-95, ДСТУ 3941-2000, ГОСТ 12.0.002-2003. Станда-

рти розглядають безпечність промислових підприємств, професійну безпеку та промислову гігієну, систему стандартів безпеки праці на різних стадіях виробництва, терміни та визначення основних понять з охорони праці. Зміст стандартів: терміни і визначення – аварія на промисловому підприємстві, безпека (населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища), безпечність промислового підприємства, ідентифікація небезпеки, критерій безпеки, культура безпеки, небезпека, показник безпеки працівників (населення регіону) показник безпечності, показник безпечності (промислового підприємства) нормований, аналіз і контроль ризиків – ризик вимушений, ризик віддалених наслідків, ризик добровільний, ризик індивідуальний, ризик колективний, ризик промислового підприємства.

Джерела небезпеки та вимоги безпечності підприємств згідно із ДСТУ 3273-95, ДСТУ 3941-2000, ГОСТ 12.1.001-89, ГОСТ 12.1.008-76, ГОСТ 12.1.010-76, ГОСТ 12.4.077-79. Стандарти розглядають джерела небезпеки – джерела біологічної (хімічної) небезпеки, вибухонебезпечні, пожежної небезпеки, радіаційної небезпеки, шуму.

Небезпечні підприємства – підприємство потенційно небезпечне, вибухонебезпечне, пожежонебезпечне, біологічно небезпечне, радіаційно небезпечне, шумонебезпечне; загальні положення та вимоги безпечності промислових підприємств – лазерна і ультразвукова безпека, біологічна безпека, вибухонебезпечність.

Санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони згідно із ГОСТ 12.1.005-89. Стандарт розглядає загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони. Зміст стандартів: загальні санітарно-гігієнічні вимоги до показників мікроклімату і допустимого вмісту шкідливих речовин у повітрі робочої зони, загальні вимоги до методів вимірювання і контролю показників мікроклімату і концентрації шкідливих речовин: оптимальні і допустимі величини показників мікроклімату у виробничих приміщеннях, вимоги до методів вимірювання і контролю показників мікроклімату, гранично-допустимий вміст шкідливих речовин у повітрі робочої зони, вимоги до методів і засобів вимірювання концентрації шкідливих речовин у повітрі робочої зони.

Шкідливі речовини, класифікація і загальні вимоги безпеки згідно із ГОСТ 12.0.003-74, ГОСТ 12.1.007-76, ГОСТ 12.3.002-75, ГОСТ 30333-95. Стандарти розглядають загальні вимоги безпеки, які вміщуються в сировині, продуктах, напівфабрикатах і відходах виробництва під час їх виробництва, використання і зберігання. Зміст стандарту: класифікація шкідливих речовин, вимоги безпеки, вимоги до санітарного обмеження вмісту шкідливих речовин у повітрі

робочої зони, основні вимоги до контролю за вмістом шкідливих речовин у повітрі робочої зони. Терміни і визначання.

Вибухонебезпека і суміші вибухонебезпечні згідно із ГОСТ 12.1.010-76 і СТ СЗВ 2775-80. Стандарти розглядають загальні вимоги вибухонебезпеки, класифікацію і методи випробувань, класифікацію вибухонебезпечних сумішей за категоріями і групами та методи визначання параметрів вибухонебезпеки, що використовуються під час встановлення класифікації сумішей, методи випробування.

Основні положення безпеки праці згідно із ГОСТ 12.0.002-2003, ГОСТ 12.0.001-82, ГОСТ 12.0.003-74, ГОСТ 3.1120-83. Стандарти розглядають основні положення, загальні правила, відображення й оформлення вимог безпеки праці в технологічній документації, небезпечні й шкідливі виробничі фактори та їх класифікацію, метрологічне забезпечення в галузі безпеки праці, терміни й визначення тощо.

Вимоги до захисту від електромагнітного забруднення згідно із ГОСТ 12.1.002-84, ГОСТ 12.1.006-84, ГОСТ 12.1.045-84. Стандарти розглядають припустимі рівні напруги електричного поля промислової частоти та електромагнітного поля радіочастот на робочих місцях і проведення контролю; припустимі рівні на робочих місцях і вимоги до проведення контролю електростатичного поля.

7.2. Стандартизація безпеки праці і захист від електромагнітного та радіаційного забруднення

Природа електромагнітного випромінювання пов'язана з вихровими електричними й магнітними полями. Внаслідок того, що ці поля нероздільно пов'язані між собою, вони отримали назву електромагнітних. У період науково-технічного прогресу людство створювало і дедалі ширше використовувало штучні (антропогенні) джерела ЕМП. У наш час ЕМП антропогенного походження значно перевищують природний фон і є тим несприятливим чинником, вплив якого на людину та довкілля рік за роком зростає. Електромагнітні поля та електромагнітні випромінювання поділяються на природні та антропогенні (рис. 7.1).

Головними джерелами електромагнітних полів є: радіо- та телевізійні станції; радіолокаційні станції (радары); високовольтні лінії електропередач; всі види електротранспорту; промисловість, в якій використовується потужне електрообладнання; телевізори, монітори, мобільні телефони тощо.

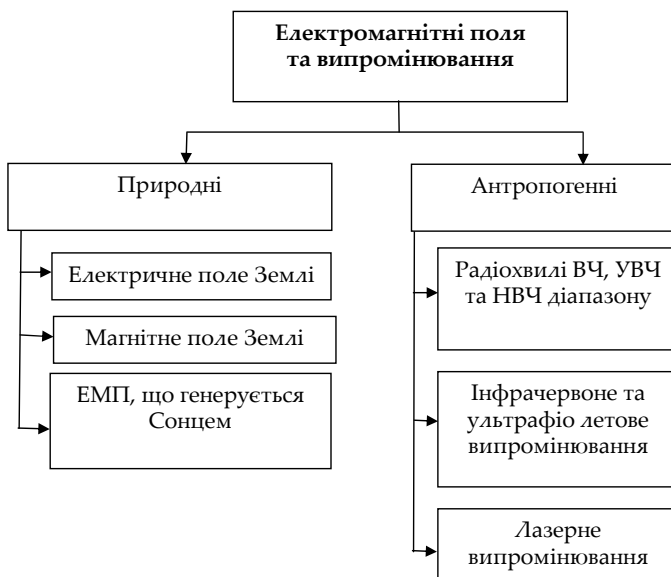


Рис. 7.1. Класифікація електромагнітних полів та електромагнітного випромінювання

Складові електромагнітного поля. Електромагнітне поле являє собою змінні електричні та магнітні поля, які поширюються у просторі у формі хвиль і перебувають у зворотній взаємозалежності. Електромагнітні хвилі є поперечними, тому що вектори потужності електричного поля E й магнітного поля H коливаються у взаємно перпендикулярних площинах. Під час поширення електромагнітних хвиль здійснюється перенесення енергії у просторі (швидкість поширення їх у вакуумі дорівнює швидкості світла, тобто $3 \cdot 10^8 \text{ м}\cdot\text{с}^{-1}$). Електричне поле – часткова форма виявлення електромагнітного поля, яка визначає дію на електричний заряд (з боку поля) сили, що не залежить від швидкості руху заряду.

Основні кількісні характеристики електромагнітного поля:

1) *напруга електричного поля E* , яка у цій точці простору визначається відношенням сили F , що діє на заряд, розміщений у цій точці, до величини заряду g :

$$E = F / g,$$

Напруга електричного поля у системі $СИ$ вимірюється у $В/м$.

2) *магнітна індукція магнітного поля B* , що характеризує дію магнітного поля на рухомий заряд. Це векторна величина, яка у

випадку, коли вектор B є перпендикулярним до взаємно перпендикулярних векторів сили F та швидкості V , чисельно дорівнює:

$$B = F/g * V.$$

У тропосфері відбуваються явища, що викликають поділ електричних зарядів внаслідок зміни метеорологічних умов – хмар, опадів, туманів тощо, внаслідок чого в атмосфері виникає позитивний об'ємний заряд, на поверхні Землі – негативний. Отже, електричне поле Землі спрямоване приблизно вертикально, напруженість його становить в середньому 130 В/м . Магнітне поле характеризується його дією на заряджену частинку, що рухається із силою, пропорційною заряду q та її швидкості V .

3) вектор магнітної індукції B і напруга магнітного поля H , які пов'язані співвідношенням:

$$B = \mu * H,$$

де μ – магнітна проникність речовини, що характеризує зміну магнітної індукції середовища під впливом магнітного поля; μ_0 – магнітна стала, $\mu_0 = 4\pi * 10^{-7}$.

Для повітря, вакууму та немагнітних матеріалів $\mu_0 = 1$. Одиницею магнітної індукції є одна тесла (Тл):

$$1 \text{ Тл} = 1 \text{ кг} / \text{Ас}^2 = 10^4 \text{ Гс}.$$

Одиницею напруги магнітного поля є один ерстед (E):

$$1 \text{ Е} = 79,5775 \text{ А/м}.$$

Магнітне поле Землі утворює магнітосферу – навколосферний простір, фізичні властивості, форма та розміри якого визначаються магнітним полем Землі та його взаємодією з потоком заряджених частинок від Сонця. Магнітосфера простягається на 70–80 тис. км у напрямку до Сонця і на багато мільйонів кілометрів у прогилежному напрямку. Магнітне поле за формою нагадує поле диполя, центр якого зміщений відносно центру Землі, вісь нахилена до осі Землі на $11,5^\circ$. Середня величина магнітної індукції поблизу земної поверхні становить приблизно $5 * 10^{-5} \text{ Тл}$, а напруга магнітного поля спадає від магнітних полюсів ($55,7 \text{ А/м}$) до магнітного екватора ($33,4 \text{ А/м}$). Електромагнітні поля характеризуються певною енергією, яка поширюється у просторі у вигляді електромагнітних хвиль.

Загальні параметри складових електромагнітного поля. До основних параметрів електромагнітних хвиль належать:

- 1) довжина хвиль λ , м;
- 2) частота коливання Γ , Гц;
- 3) швидкість поширення радіохвиль c , яка практично дорівнює швидкості світла $c = 3 * 10^8 \text{ мс}^{-1}$.

Залежно від частоти коливання (довжини хвилі) радіочастотні електромагнітні коливання поділяються на:

- 1) низькі частоти: $3 \cdot 10^4 - 3 \cdot 10^5$ Гц ($10^4 - 10^3$ м);
- 2) середні частоти: $3 \cdot 10^4 - 3 \cdot 10^6$ Гц ($10^3 - 10^2$ м);
- 3) високі частоти: $3 \cdot 10^6 - 3 \cdot 10^7$ Гц ($10^2 - 10$ м);
- 4) дуже високі частоти: $3 \cdot 10^7 - 3 \cdot 10^8$ Гц (10^1 м);
- 5) ультрависокі частоти: $3 \cdot 10^8 - 3 \cdot 10^9$ Гц ($1 - 10^{-1}$ м);
- 6) надвисокі частоти: $3 \cdot 10^9 - 3 \cdot 10^{10}$ Гц ($10^{-1} - 10^{-2}$ м);
- 7) надзвичайно високі частоти: $3 \cdot 10^{10} - 3 \cdot 10^{11}$ Гц ($10^{-2} - 10^{-3}$ м).

Примітка: діапазони частот та довжина хвиль включають верхнє значення параметра і виключають нижнє.

Зміна ЕМП характеризується насамперед параметрами його складових (електричного та магнітного полів).

Електромагнітні поля також оцінюються кількістю енергії (потужності), що переноситься хвилею у напрямі свого поширення. Для кількісної характеристики цієї енергії застосовують значення поверхневої густини потоку енергії, що визначається у $\text{Вт} \cdot \text{м}^{-2}$.

Вплив електромагнітних полів на стан здоров'я людини та деякі об'єкти довкілля. Ступінь впливу електромагнітних полів (ЕМП) на організм людини залежить від діапазону частот, інтенсивності та тривалості дії, характеру випромінювання (неперервного чи модульованого), режиму опромінювання, розміру поверхні тіла, що зазнає опромінювання, індивідуальних особливостей організму. Електромагнітні поля можуть викликати біологічні та функціональні несприятливі особливості організму. Функціональні ефекти проявляються у передчасній втомлюваності, частих болях голови, погіршенні сну, порушенні функцій серцево-судинної та центральної нервової систем. Тривалий та інтенсивний вплив ЕМП призводить до стійких порушень та захворювань.

Біологічні несприятливі ефекти впливу ЕМП проявляються у тепловій та нетепловій діях. Теплова дія призводить до підвищення температури тіла та місцевого вибіркового нагрівання органів і тканин організму внаслідок переходу електромагнітної енергії в теплову. Таке нагрівання особливо небезпечне для органів із слабкою терморегуляцією (головний мозок, очі, нирки, шлунок тощо).

Електромагнітні поля антропогенного походження також впливають на екосистеми довкілля. Наприклад, ЛЕП спричиняють окремі екологічні проблеми. Спеціальні дослідження показали, що ЛЕП надвисокої та ультрависокої напруги (750–1150 кВ) з екологічної точки зору є дуже небезпечними. Навколо них утворюються потужні електромагнітні поля, які негативно впливають на людину, порушують природну міграцію тварин, процеси росту рослин тощо. У зв'язку з формуванням єдиної енергетичної системи країни і спорудження магістральних ліній електропередач надвисокої на-

пруги 500, 750 і 1150 кВт, виникає проблема біологічної дії електричного поля промислової частоти в умовах населених пунктів.

Штучні електромагнітні поля істотно погіршують електромагнітну обстановку, і більша частина населення живе в умовах підвищеної активності електромагнітних полів. Найбільш добре вивчений несприятливий вплив на здоров'я електромагнітних полів низької інтенсивності у виробничих умовах. Встановлено виникнення порушень у системах, органах і тканинах, а також різноманітні функціональні зміни в діяльності серцево-судинної і ендокринної систем. Електромагнітні поля малої інтенсивності не можуть викликати серйозних змін в організмі загалом, однак несприятливі слабкі зміни можуть виникнути і наслідки проявитися через кілька поколінь. Під впливом електромагнітних полів низької і середньої інтенсивності виникають зміни в органах і системах, які здійснюють пристосування організму до умов навколишнього середовища.

Захист населення від електромагнітних полів промислових частот. Для захисту населення від впливу електричного поля високовольтних ліній устанавлюються санітарно-захисні зони. Санітарно-захисна зона – зона, в якій напруга електричного поля не перевищує 1 кВ/м, це територія вздовж пролягання високовольтних ліній. Для житлових об'єктів допускається границя санітарно-захисних зон вздовж пролягання високовольтних ліній з горизонтальним розміщенням проводів і без засобів зниження напруги електричного поля по обидва боки від них на такій відстані від проекції на землю крайніх фазних проводів у напрямі, перпендикулярному до високовольтних ліній.

Оцінювання електромагнітного забруднення. Інтенсивний розвиток електроніки та радіотехніки викликав забруднення природного середовища електромагнітними випромінюваннями (полями). Головними їх джерелами є радіо-, телевізійні і радіолокаційні станції, високовольтні лінії електропередач, електротранспорт. Поблизу кожного обласного центру, багатьох районних центрів, великих міст розміщені центри або ретранслятори, радіоцентри, засоби радіозв'язку різного призначення. Рівень електромагнітних випромінювань у таких районах (діапазон радіочастот може змінюватися від 50–100 Гц до 100 ГГц) часто перевищує допустимі гігієнічні норми та дуже шкодить здоров'ю людей, що мешкають поруч.

Мірою забруднення електромагнітними полями є напруги поля (В/м). Ці поля завдають шкоди перш за все нервовій системі. Так, напруга поля 1000 В/м спричиняє головний біль і сильну втому, більші значення зумовлюють розвиток неврозів, безсоння, важкі захворювання. Існують розроблені на основі медико-біологічних

досліджень санітарні норми та правила щодо радіотехнічних і електротехнічних об'єктів. Вони регламентують умови їх експлуатації з метою охорони населення від шкідливого впливу електромагнітних випромінювань.

Зростання енергетичних потужностей становить небезпеку для довкілля – розширюється мережа та зростає напруга повітряних ліній електропередач. Вони перерізають навпіл територію країни, впливають на нормальний розвиток тваринного і рослинного світу. Спеціальні дослідження показали, що технічно найперспективніші лінії надвисокої та ультрависокої напруги (750–1150 кВт) становлять небезпеку. Навколо них утворюються потужні електромагнітні поля, які негативно впливають на людину, порушують природну міграцію тварин, процеси росту рослин.

Характеристики електромагнітних полів (ЕМП). Основними характеристиками є: частота, діапазон частот, довжина поля, зона впливу, густина потоку енергії, напруженість поля.

У джерел ЕМП розрізняють ближню (індукції) і дальню (випромінювання) зони впливу: ближня зона реалізується на відстані $r \leq A/6$, де ЕМП що не сформувалося; як наслідок, одна зі складових поля набагато менша від іншої; у таких джерел ЕМП при впливі на навколишнє середовище слабо виражена магнітна складова напруженості, тому в цій зоні ЕМП оцінюється електричною складовою напруженості поля E (В/м); у дальній зоні на відстанях $r \leq A6$ сформувалося, і тут виражені обидві його складові – електрична і магнітна, тому в цій зоні ЕМП оцінюється поверхневою густиною потоку енергії, вираженою у ватах на квадратний метр – $Вт/м^2$

$$1 \text{ Вт/м}^2 = 0,1 \text{ мВт/см}^2 = 100 \text{ мкВт/см}^2.$$

Для різних ситуацій показники напруженості поля і поверхневої частоти потоку енергії (ПГЕ) визначаються за різними формулами. При одночасному впливі декількох джерел визначається:

сумарна потужність ЕМП за формулою:

$$E^2 = E_1^2 + E_2^2 + \dots + E_n^2,$$

де E_1, E_2, \dots, E_n – напруга електричного поля, утворювана кожним передавачем у контрольованій точці даного діапазону, В/м;

сумарна ПГЕ_Σ від n джерел на прилеглої території для дальньої зони дорівнює:

$$\text{ПГЕ}_{\Sigma} = \text{ПГЕ}_1 + \text{ПГЕ}_2 + \dots + \text{ПГЕ}_n.$$

Система стандартів в галузі радіаційної безпеки

Розвиток життя на Землі завжди відбувався за наявності природного радіаційного фону. Радіоактивне випромінювання – це не щось нове, створене розумом людини, а явище, яке існувало завжди. Нове, що створила сама людина – це додатковий радіаційний вплив, якого людина зазнає, наприклад, під час рентгенівського об-

стеження, під час випадання радіоактивних атмосферних опадів після випробування ядерної зброї або внаслідок роботи (аварії) атомних реакторів. Враховуючи небезпеку для біосфери від ядерного забруднення, суспільство вживає охоронних заходів. У 1963 році підписано Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі, у 1970 році – Договір про заборону розміщення на дні морів та океанів ядерної та інших видів зброї масового знищення, а у 1986 році – Конвенцію про оперативне оповіщення у випадку ядерної аварії та про допомогу у випадку ядерної аварії чи аварійної ситуації.

Стандартизація з безпеки праці і захист від радіаційного забруднення

Основними документами, відповідно до яких здійснюється радіаційний контроль за безпекою населення, є Закон України «Про радіаційну безпеку населення», Закон України «Про правовий режим території, яка піддається радіоактивному забрудненню внаслідок Чорнобильської катастрофи», який устанавлює рівні забруднення місцевості і вид екологічної зони, умови проживання і роботи населення в цих зонах і прийняті «Норми радіаційної безпеки України – НРБУ-97».

Основні джерела радіоактивного забруднення природного середовища: уранова промисловість, ядерні реактори різних типів, радіохімічна промисловість, місця переробки та захоронення радіоактивних відходів, використання радіонуклідів у народному господарстві у вигляді закритих радіоактивних джерел невеликої потужності у промисловості, медицині, геології, сільському господарстві.

Щороку під час виробництва ядерної енергії утворюється 200 тис.м³ відходів з низькою і проміжною активністю і 10 тис.м³ високоактивних відходів та відпрацьованого ядерного палива. Відходи накопичуються, їх кількість стрімко збільшується. Динаміка відпрацьованого палива АЕС представлена на рис. 7.2.

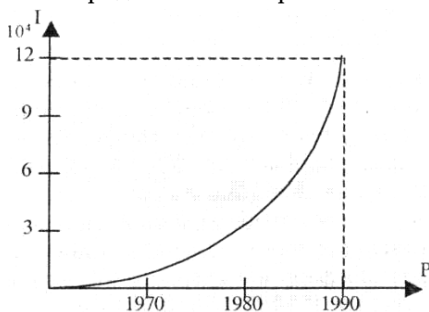


Рис. 7.2. Паливні відходи АЕС

У системі захисту від радіаційного забруднення використовуються такі основні поняття:

поглинена доза (Дпогл) – фундаментальна дозиметрична величина, яка визначається кількістю енергії, що передана випромінюванням одиниці маси речовини. За одиницю поглиненої дози випромінювання прийнято грей (Дж кг⁻¹) – поглинена доза випромінювання, передана масі опромінюваної величини в один кілограм і вимірювана енергією в 1Дж будь-якого іонізуючого випромінювання: $1(\text{Гр})=1(\text{Дж}\cdot\text{кг}^{-1})$

еквівалентна доза (Декв) – це поглинена доза помножена на коефіцієнт якості $IB(O)$, який відображає здатність цього виду випромінювання ушкоджувати тканини організму: $Д_{\text{екв}} = Д_{\text{погл}} \cdot Q_i$. Одиницею еквівалентної дози є зіверт – тобто доза будь-якого виду випромінювання, поглинена в 1кг біологічної тканини і така, яка створює такий самий біологічний ефект, як і поглинена доза в 1Гр фотонного випромінювання. $1 \text{ зіверт} = 100 \text{ бер}$;

ефективна еквівалентна доза (Деед) відображає сумарний ефект опромінювання для організму загалом і визначається за формулою: $Д_{\text{еед}} = \sum W_T \cdot D_{\text{екв}}$

де W_T – коефіцієнт, який характеризує відношення ризику опромінювання цього органу до сумарного ризику за рівномірного опромінювання всього тіла.

Закон «Про радіаційну безпеку населення» встановлює допустиме дозове навантаження на населення на рівні 1 мЗв/рік^{-1} , а для людей, що безпосередньо працюють з $1\text{В}-20 \text{ мЗв/рік}^{-1}$.

***Система стандартів з безпеки праці і захисту
від радіаційного забруднення
Державні і міжнародні***

ДСТУ ISO 2889-2001 ISO 2889:1975. Захист від радіації. Загальні принципи відбору проб радіоактивних речовин з повітря.

ДСТУ ISO 3925-2001 ISO 3925:1978. Речовини радіоактивні нерметизовані. Ідентифікація та сертифікація.

ДСТУ ISO 7503-1-2001 ISO 7503-1:1988. Захист від радіації. Оцінювання забруднення поверхні. Частина 1. Бета- та альфа-випромінювачі.

ДСТУ ISO 7503-2-2001 ISO 7503-2:1988. Захист від радіації. Оцінювання забруднення поверхні. Частина 2. Забруднення поверхні тритієм.

ДСТУ ISO 8194-2001 ISO 8194:1987. Одяг для захисту від радіоактивного забруднення. Проектування, вибір, методи випробувань та використання.

ДСТУ ISO 9696-2001 ISO 9696:1992. Захист від радіації. Вимірювання альфа- активності у прісній воді. Метод концентрованого джерела.

ДСТУ ISO 9698-2001 ISO 9698:1989. Захист від радіації. Визначення об'ємної активності тритію. Метод підрахунку сцинтиляцій у рідкому середовищі.

ДСТУ ISO 10703-2001 ISO 10703:1997. Визначення об'ємної активності радіонуклідів методом гаммаспектрометрії з високою роздільною здатністю.

ДСТУ БА. 1.1-67-95. Радіаційна безпека в будівництві. Терміни та визначення.

Міждержавні

ГОСТ 12.1.048-85. Контроль радиационный при захоронении радиоактивных отходов. Номенклатура контролируемых параметров.

ГОСТ 17925-72. Знак радиационной опасности.

ГОСТ 19465-74. Покрытия полимерные защитные для улучшения радиационной обстановки.

ГОСТ 23255-78. Средства индивидуальной защиты от радиоактивных веществ. Термины и определения.

Розгляд основних стандартів проводиться за змістом розкриття теми.

Терміни та визначення, принципи відбору проб радіоактивних речовин згідно із ДСТУ БА. 1.1-67, ДСТУ ISO 2889 і ISO 2889, ДСТУ ISO 3925 і ISO 3925, ДСТУ ISO 8194 і ISO 8194. Стандарти розглядають терміни та визначення радіаційної безпеки, принципи відбору проб радіоактивних речовин з повітря, ідентифікацію та сертифікацію радіоактивних негерметизованих речовин, одяг для захисту від радіоактивного забруднення.

Визначення активності радіонуклідів та оцінювання забруднення поверхні згідно із ДСТУ ISO 7503-1 і ISO 7503-1, ДСТУ ISO 7503-2 і ISO 7503-2, ДСТУ ISO 9696 і ISO 9696, ДСТУ ISO 9698 і ISO 9698, ДСТУ ISO 10703 і ISO 10703. Стандарти розглядають визначення об'ємної активності радіонуклідів методом гамма-спектрометрії з високою роздільною здатністю; вимірювання альфа-активності в прісній воді методом концентрованого джерела; оцінювання забруднення бета- та альфа- випромінюванням; оцінювання забруднення поверхні тритієм та визначення об'ємної активності тритію методом підрахунку сцинтиляцій у рідкому середовищі.

Забрудненою вважається територія, проживання на якій може призвести до опромінення населення понад 1м^3 на рік понад природний доаварійний фон. Існує поділ забрудненої території на зони: зона відчуження, зона безумовного (обов'язкового) відселення, де людина може одержати додаткову дозу опромінення понад 5 м^3

на рік, крім дози, яку вона одержувала в доаварійний період; зона гарантованого добровільного відселення, де людина може отримати додаткову дозу опромінення понад 1 м^3 на рік до природного і до аварійного. Допустимі концентрації радіонуклідів у поверхневих водах водойм встановлюють виходячи з умов, щоб у разі потрапляння радіонуклідів щодня в організм впродовж усього життя створювалося внутрішнє опромінення, безпечне для людини. Важкорозчинні радіонукліди, потрапляючи в травний канал, легко надходять у кров, поширюється по всьому організму, накопичуються в печінці, кісткових тканинах, щитоподібній залозі тощо.

Захист населення від радіоактивних речовин у повітрі приміщень згідно із ДСТУ ISO 2889, ISO 2889, ДСТУ БА. 1.1-67, ГОСТ 19465, ГОСТ 23255. Основним джерелом опромінення населення є природне випромінювання навколишнього середовища. Таким навколишнім середовищем, у якому людина проводить 80% усього часу, є будівлі, житлові будинки і виробничі приміщення. Якщо порівняти повітря в наших квартирах із забрудненим міським, то в приміщенні воно виявиться в 4–6 разів бруднішим і у 8–10 разів токсичнішим. Компонентом природного випромінювання є, по-перше, будівельні матеріали, виготовлені з природної сировини, що мають у своєму складі природні РН – ^{226}Ra , ^{232}Th , ^{40}K , які є джерелом зовнішнього гамма-випромінювання всередині приміщень; по-друге, радіоактивний газ радон, який утворюється під час розпадання ^{226}Ra , ^{232}Th і надходить у повітря приміщень зі стін, ґрунту, з водопроводу, побутового газу. Сумарно ці джерела вносять до 70% у загальну дозу випромінювання населення. Допустимі рівні потужності поглиненої дози (ППД) гамма-випромінювання в повітрі будинків та приміщень ППД в середині приміщень з постійним перебуванням людей, не має перевищувати $0,27 \text{ мкГр год}^{-1}$ (30 мкР год^{-1}). До приміщень з постійним перебуванням людей відносяться житлові приміщення, а також приміщення дитячих закладів, санаторно-курортних лікувально-оздоровчих закладів. Для повітря приміщень установлені допустимі рівні середньоквадратичної еквівалентної рівноважної концентрації (ЕРК) ізотопів радону: для повітря приміщень, що проектується і будуються та під час реконструкції будинків і споруджень с постійним перебуванням людей ЕРК ^{222}Rn не повинна перевищувати 50 Бк м^{-3} , а для ^{220}Rn – 3 Бк м^{-3} ; ЕРК ^{222}Rn у повітрі будинків, що експлуатуються з постійним перебуванням людей, не повинна перевищувати 100 Бк м^{-3} , а для ^{220}Rn – 6 Бк м^{-3} .

Контроль радіаційний під час захоронення радіоактивних відходів згідно із ГОСТ 12.1.048. Стандарт розглядає номенклатуру параметрів, що контролюються при захороненні радіоактивних відходів.

7.3. Безпека праці і захист від іонізуючого випромінювання



Іонізуюче випромінювання – це потоки електромагнітних хвиль або частинок речовини, що здатні під час взаємодії з речовиною утворювати в ній негативні та позитивні іони.

Основними документами, відповідно до яких здійснюється радіаційний контроль за безпекою населення, є закон «Про радіаційну безпеку населення» і прийняті як його розвиток «Норми радіаційної безпеки України – НРБУ-97», санітарні правила і норми (СанПіН №5804-91), «Основні санітарні правила роботи з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючих випромінювань ОСП-72/87», гранично допустимі рівні випромінювання на робочих місцях, система стандартів із захисту від опромінення. Ці документи слугують для забезпечення радіаційної безпеки людини, безпечних умов праці персоналу.

Система стандартів з безпеки праці і захисту від іонізуючого випромінювання

ДСТУ ISO 10703-2001 ISO 10703:1997. Визначення об'ємної активності радіонуклідів методом гамма-спектрометрії з високою роздільною здатністю.

ГОСТ 12.1.006-84 ССБТ. Электромагнитные поля радиочастот. Допустимые уровни на рабочих местах и требования к проведению контроля.

ГОСТ 12.2.034-78 ССБТ. Аппаратура скважинная геофизическая с источниками ионизирующих излучений. Общие требования радиационной безопасности.

ГОСТ 12.4.120-83 ССБТ. Средства коллективной защиты от ионизирующих излучений. Общие технические требования.

ГОСТ 16950-81. Техника радиационно-защитная. Термины и определения.

Усі види іонізуючого випромінювання можна поділити на дві групи – корпускулярне і фотонне (електромагнітне).



Корпускулярне ІВ – це потік частинок з масою спокою, відмінною від нуля, які утворюються за радіоактивного розпаду або ядерних перетворень.

До нього належать альфа-, бета-частинки, нейтрони, електрони, протони, мезони тощо. Корпускулярне випромінювання, яке складається з потоків заряджених частинок (альфа-, бета-частинок, протонів, електронів) належать до класу безпосереднього ІВ, а корпускулярне випромінювання, що являє собою потоки незарядже-

них частинок (нейтрони та інші елементарні частинки), називають непрямыми ІВ.



Фотонне ІВ – це короткохвильова ділянка електромагнітного випромінювання, до якого належать рентгенівське та гамма-випромінювання, а також хвильова компонента космічного випромінювання.

Здатність ядер деяких хімічних елементів спонтанно перетворюватися в ядра інших хімічних елементів з виділенням енергії у вигляді іонізуючого випромінювання називається радіоактивністю. Під час розпаду різних нуклідів, які існують у природі, основними видами випромінювання є: альфа (α), бета (β), гамма (γ) і нейтронне (n^0) випромінювання.



Альфа-випромінювання – це потік позитивно заряджених частинок з величиною заряду 2 і масою, яка дорівнює 4 (по світі – це ядра гелію), що рухається зі швидкістю 20000 км/с.

Цей вид випромінювання легко поглинається будь-яким середовищем (від альфа-випромінювання можна захиститись навіть аркушем щільного паперу або картоном). Однак надходження джерела альфа-випромінювання всередину живого організму може спричинити трагічні для нього (організму) наслідки.



Бета-випромінювання відрізняється корпускулярною природою і є спрямованим потоком електронів та позитронів.

Їх швидкість прямує до швидкості світла. Бета-випромінюванню властива досить невелика проникаюча здатність. Захиститися від бета-випромінювання порівняно не складно. У принципі, бета-частинки можуть затримуватися навіть неушкодженою шкірою. Однак у разі надходження всередину організму бета-активні радіонукліди випромінюють бета-частинки, які легко поглинаються тканинами організму. Виникаючі при цьому руйнування в організмі значно перевищують руйнування, викликані гамма-випромінюванням.



Гамма-випромінювання – це електромагнітне короткохвильове випромінювання високої енергії, якому властива найбільша проникаюча здатність.

Відповідно, захист від зовнішнього гамма-випромінювання зумовлює складність вирішення цієї проблеми.



Нейтронне випромінювання – потік нейтральних частинок, що не є носіями електричних зарядів, проникаюча здатність яких дуже висока.

Вони можуть вільно проникати через тіло людини і більш щільне середовище. У повітрі довжина пробігу досягає кількох сотень метрів.

Процеси радіоактивного розпаду (перехід радіоактивного елемента в інший хімічний елемент) завжди супроводжується випромінюванням одного або кількох видів.

Кількісні характеристики джерела випромінювання:

Активність – це кількість радіоактивних перетворень за одиницю часу. В СІ одиницею активності речовини є бекерель (Бк), який визначений як один розпад за секунду. Іноді використовують позасистемну одиницю кюрі (Ки), яка відповідає активності 1 г радію. Співвідношення цих одиниць визначається як:

$$1(\text{Ки}) = 3,7 \cdot 10^{10}(\text{Бк}).$$

Інтенсивність альфа- та бета-випромінювання може бути охарактеризована активністю речовини на одиницю площі, а інтенсивність гамма-випромінювання характеризують потужністю експозиційної дози.

Експозиційна доза вимірюється за іонізацією повітря і дорівнює кількості електрики, яка утворена дією гамма-випромінювання в 1 кг повітря. В СІ експозиційна доза виражається в кулонах на кілограм (Кл-кг⁻¹). Досить часто використовується також позасистемна одиниця експозиційної дози – рентген (Р). Рентген – це доза гамма-випромінювання, за якої в 1-10⁻⁶ м³ (см³) повітря за нормальних фізичних умов (температура – 0 °С, тиск – 760 мм рт. ст.) утворюється 2,08-10⁹ пар іонів, які несуть одну електростатичну одиницю кількості електрики.

Потужність експозиційної дози відображає швидкість накопичення дози і виражається в Кл (кгс⁻¹) в СІ, або в позасистемній одиниці – год⁻⁷ (рентген на годину).

Найбільш адекватним способом описування ступеня радіоактивного забруднення місцевості є щільність забруднення.

Щільність забруднення – це активність на одиницю площі. Цей спосіб, однак, досить трудомісткий, потребує значного обсягу лабораторних аналізів і не завжди може бути використаний для оперативного оцінювання. Зазвичай, таке оцінювання виконується за допомогою методів польової дозиметрії. Використовувані для такого оцінювання прийомні методи та одиниці вимірювання залежать від типу забруднення. Мірою забруднення гамма-випромінювачами є потужність експозиційної дози; бета-забруднення характеризується щільністю потоку бета-частинок. Оцінювання ступеня забруднення альфа-випромінювачами в польових умовах неможливе.

Зазвичай, за техногенного забруднення в навколишнє середовище надходить суміш радіонуклідів, серед яких є всі види випромінювачів. Тому, в першому наближенні ступінь небезпеки може бути оцінений за рівнем гамма-фону. Однак у деяких випадках таке оцінювання не адекватне реальній ситуації. Якщо в викидах підприємств містяться, головним чином, бета-випромінюючі радіонукліди, то радіаційна ситуація не може бути охарактеризована через величину експозиційної дози навіть на якісному рівні. Наприклад, забруднення русла річки, в яке здійснено скидання забруднювальних речовин з хімічного комбінату, характеризується досить високими рівнями бета-випромінювання, водночас гамма-фон, в основному, наближений до нормального. Проте населенню, зазвичай, повідомляють (переважно через засоби масової інформації) лише потужність експозиційної дози. Така характеристика, однак, є лише однією з характеристик радіаційної ситуації. Існує безліч штучно створених ізотопів, які практично не випромінюють гамма-квантів, однак при цьому є досить небезпечними джерелами випромінювання. Потужність експозиційної дози, яка визначається за допомогою гамма-дозиметра, не може відобразити ступеня забрудненості такими ізотопами.



ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Стандартизація професійної безпеки та гігієни.
2. Що таке «небезпека»?
3. Дайте визначення поняттю «безпека».
4. Система стандартів з безпеки підприємств та безпеки праці, її характеристика.
5. Стандартизація безпеки праці і захист від електромагнітного та радіаційного забруднення, її характеристика.
6. Джерела небезпеки та вимоги безпечності підприємств.
7. Санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони.
8. Шкідливі речовини та їх класифікація.
9. Основні положення безпеки праці.
10. Що є головним джерелом електромагнітних полів?
11. Складові електромагнітного поля.
12. Назвіть основні кількісні характеристики електромагнітного поля.
13. Загальні параметри складових електромагнітного поля.
14. Який вплив електромагнітних полів на стан здоров'я людини та деякі об'єкти довкілля?
15. Як здійснюється захист населення від електромагнітних полів промислових частот?
16. Оцінювання електромагнітного забруднення.
17. Характеристики електромагнітних полів (ЕМП).
18. Система стандартів в галузі радіаційної безпеки.
19. Дайте визначення поняттю «іонізуюче випромінювання».
20. Система стандартів з безпеки праці і захисту від іонізуючого випромінювання.
21. Що таке «альфа-випромінювання»?
22. Що таке «бета-випромінювання»?
23. Що таке «гамма-випромінювання»?
24. Що таке «нейтронне випромінювання»?
25. Кількісні характеристики джерела випромінювання.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 46-93 «Про стандартизацію і сертифікацію» // ВВР. – 1993. – № 27. – С. 289.

2. Декрет Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1993 року № 30-93 «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» // ВВР. – 1993. – № 23. – С. 247.

3. Закон України «Про державний земельний кадастр» : прийнятий 7 липня 2011 року № 3613-VI // ВВР. – 2012. – № 8. – С. 61.

4. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»: прийнятий 19 червня 2003 року № 963-IV // ВВР. – 2003. – № 29. – С. 1432.

5. Закон України «Про землеустрій» : прийнятий 22 травня 2003 року № 858-IV // ВВР. – 2003. – № 36. – С. 282.

6. Закон України «Про екологічну мережу України» : прийнятий 24 червня 2004 року № 1864-IV // ВВР. – 2004. – № 45. – С. 502.

7. Закон України «Про охорону земель» : прийнятий 19 червня 2003 року № 962-IV // ВВР. – 2003. – № 29. – С. 1431.

8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» : прийнятий 25 червня 1991 року № 1264-XII // ВВР. – 1991. – № 41. – С. 546.

9. Закон України «Про планування та забудову територій» : прийнятий 20 квітня 2000 року № 1699-III // ВВР. – 2000. – № 31. – С. 250.

10. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» : прийнятий 16 червня 1992 року № 2456-XII // ВВР. – 1992. – № 34. – С. 502.

11. Закон України «Про стандартизацію» : прийнятий 17 травня 2001 року № 2408-III // ВВР. – 2001. – № 31. – С. 145.

12. Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року № 2768-III // ВВР. – 2002. – № 3. – С. 27.

13. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 30. – С. 141.

14. Національна стандартизація. Основні положення : ДСТУ 1.0:2003. – [Чинний від 2003-07-01]. – К. : Держстандарт України, 2003. – 16 с.

15. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 1.1-

2001. – [Чинний від 2001-07-01]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 30 с.

16. Національна стандартизація. Правила розроблення національних нормативних документів : ДСТУ 1.2:2003. – [Чинний від 2003-07-01]. – К. : Держстандарт України, 2003. – 22 с.

17. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначення технічних умов : ДСТУ 1.3:2004. – [Чинний від 2005-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 12 с.

18. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів : ДСТУ 1.5:2003. – [Чинний від 2003-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 24 с.

19. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів: ДСТУ 1.6-2004. – [Чинний від 2004-10-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 18 с.

20. Державна система стандартизації. Правила і методи прийняття та застосування міждержавних і регіональних стандартів : ДСТУ 1.7-2001. – [Чинний від 2001-05-29]. – К. : Держспоживстандарт України, 2001. – 14 с.

21. Національна стандартизація. Правила ведення справ нормативних документів : ДСТУ 1.12:2004. – [Чинний від 2004-10-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 8 с.

22. Нормативи землекористування : зб. нормативно-правових актів та науково-метод. рекомендацій у сфері землекористування та охорони земель : у 2 кн. / За заг. ред. Л.Я. Новаковського. – К. : ТОВ «Август Трейд» 2008. – . – .

Т. 1. – 2008. – 446 с.

Т. 2– 2008. – 454 с.

23. Концепції єдиної системи нормативно-правових актів у сфері землеустрою . Затв. Наказом Держкомзему України від 12.10.2008 № 367. – 32 с.

24. Концепція Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру. Затв. Наказом Держкомзему від 12.12.2008 № 610.

Додаткова

25. Земельні відносини в Україні: Законодавчі акти і нормативні документи / Держкомзем України – К. : Урожай, 1998. – 816 с.

26. Третяк А. М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування : монографія / А.М. Третяк. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2012. – 444 с.

27. Третяк А. М. Землевпорядне проектування: упорядкування існуючих сільськогосподарських землеволодінь та землекорис-

тувань та їх угідь / А. М. Третяк, І. Г. Колганова. – К. : ТОВ «ЦЗРУ». 2007. – 210 с.

28.Третяк А. М. Землевпорядне проектування: еколого-економічні засади формування землекористування природно-заповідних територій / А. М. Третяк, І. П. Гетманьчик. – К. : «ЦП «КОМПРИНТ», 2011. – 254 с.

29.Еталон технічної документації щодо встановлення обмежень і обтяжень у використанні земель сільськогосподарських підприємств / [Новаковський Л. Я., Добряк Д. С., Третяк А. М., та ін.]. – К. : ІЗУ УААН, 2000. – 12 с.

30.Третяк А. М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / А.М. Третяк, М. І. Шквир. – К. : ІЗУ УААН, 2001. – 15 с.

31.Новаковський Л. Я. Методичні рекомендації щодо порядку розробки та складання земельно-агротехнічного паспорта сільськогосподарського формування / Новаковський Л. Я., Добряк Д. С., Третяк А. М. – К. : ІЗУ УААН, 2001. – 26 с.

32.Новаковський Л. Я. Методичні рекомендації щодо процедури відновлення прав громадян на земельну частку (пай) / Новаковський Л. Я., Добряк Д. С., Третяк А. М. – К. : ІЗУ УААН, 2000. – 18 с.

33. Третяк А. М. Наукові основи землеустрою: навч. посіб. / А. М. Третяк. – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2002. – 342 с.

34.Третяк А. М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і тери-торіальний землеустрій: навч. посіб. / А. М. Третяк – К.: Вища освіта, 2006. – 528 с.

35. Третяк А. М. Землеустрій при формуванні меж територій, реалізації земельних та економічних інтересів сільських, селищних та міських рад : метод. реком. / А. М. Третяк, В. М. Друтак. – К. : ІЗУ УААН, 2003.

36. Кривов В. М. Основи землевпорядкування: навч. посіб. / В. М. Кривов. – К. : Урожай, 2008. – 324 с.

37. Третяк А. М. Класифікація земель за категоріями, типами землекористування, цільовим призначанням та дозволене використання земель / А. М. Третяк, Й. М. Дорош // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 5. – С. 20–31.

Додаток А

Перелік стандартів контролю якості ґрунту
Американського товариства з випробувань і матеріалів (ASTM)

Номер стандарту ASTM	Найменування стандарту	
D 653-97	Термінологія щодо ґрунту, гірських порід і рідин, що втримуються в них	Standard terminology relating to soil, rock, and contained fluids
D 1452-80	Посібник з дослідження ґрунту й здійсненню відбору проб буровленням шнековим буром	Standard practice for soil investigation and sampling by auger borings
D 2216-98	Метод лабораторного визначення вологості ґрунту й гірських порід	Standard test method for laboratory determination of water (moisture) content of soil and rock
D 2217-85	Посібник з вологої підготовки проб ґрунту для визначення розмірів часток і фізичних характеристик	Standard practice for wet preparation of soil samples for particle-size analysis and determination
D 2325-68	Метод випробувань капілярної вологості для грубих і середньоструктурованих ґрунтів приладом з пористою пластиною	Standard test method for capillary-moisture relationships for coarse- and medium-textured soils by porous-plate apparatus
D 2487-98	Класифікація ґрунтів для інженерних цілей (Однакова ґрунтова система класифікації)	Standard classification of soils for engineering purposes (unified soil classification system)
D 2488-93	Посібник з опису й ідентифікації ґрунтів (візуально-ручна процедура)	Standard practice for description and identification of soil (visual-manual procedure)
D 2944-71	Метод відбору проб оброблених торф'яних матеріалів	Standard test method of sampling processed peat materials
D 2973-71	Метод визначення загального азоту в торфі	Standard test method for total nitrogen in peat materials
D 2974-87	Метод визначення вологості, золи й органічного матеріалу в торфі й органічних ґрунтах	Standard test methods for moisture, ash, and organic matter of peat and other organic soils
D 2976-71	Метод визначення рН торфу	Standard test method for

Номер стандарту АСТМ	Найменування стандарту	
		pH of peat materials
D 2977-71	Метод визначення розмірів часток торфу для садівництва	Standard test method for particle size range of peat materials for horticultural purposes
D 2978-71	Метод визначення обсягу обробленого торфу	Standard test method for volume of processed peat materials
D 2980-71	Метод визначення об'ємної маси, вологовмісності й повітрявмісності, волого насиченого торфу	Standard test method for volume weights, water-holding, capacity, and air-saturated peat materials
D 3017-96	Метод визначення вологостримування ґрунту й гірських порід на місці ядерними методами (у поверхневому шарі)	Standard test method water content of soil and rock in place by nuclear methods (shallow depth)
D 3213-91	Посібник з обігу, зберігання й підготовки м'якого непорушеного морського ґрунту	Standard practices for handling, storing, and preparing soft undisturbed marine soil
D 3550-84	Керівництво відбору проб ґрунту циліндричним пробовідбірником	Standard practices for ring-lined barrel sampling of soils
D 3551-90	Метод готування в лабораторії механічним змішуванням сумішей ґрунт – вапно	Standard practices for laboratory preparation of soil-lime mixtures using a mechanical mixer
D 4083-89	Посібник з опису заморожених ґрунтів (візуальний метод)	Standard practices for description of frozen soils (visual-manual procedure)
D 4220-95	Консервація й транспортування проб ґрунту	Standard practices for preserving and transporting soil samples
D 4373-96	Метод визначення змісту в ґрунті карбонату кальцію	Standard test method for calcium carbonate content of soil
D 4452-85	Методи рентгеновського дослідження проб ґрунту	Standard methods for X-ray radiography of soil samples
D 4531-86	Метод визначення об'ємної щільності торфу й торф'яних продуктів	Standard test method for bulk density of peat and peat products
D 4542-95	Метод витягу норвої води й визначення концентрації розчинних солей ґрунту за допомогою рефрактометра	Standard test method for pore water extraction and determination of the soluble salt content of

Номер стандарту АСТМ	Найменування стандарту	
		soils by refractometer
D 4547-91	Посібник з відбору проб відходів і ґрунту з летучими органічними сполуками	Standard practices for sampling waste and soils for volatile organics
D 4643-93	Метод визначення вологості ґрунту мікрохвильовим висушуванням	Standard test method for determination of water (moisture) content of soil by the microwave oven method
D 4696-92	Посібник з відбору морової води із зони поверхневих ґрунтових вод	Standard guide for pore-liquid sampling from the vadose zone
D 4700-91	Посібник з відбору проб ґрунту із зони поверхневих ґрунтових вод	Standard guide for soil sampling from the vadose
D 4718-87	Посібник з виправлення питомої ваги й вологості для ґрунтів, що містять частки збільшеного розміру	Standard practices for correction of unit weight and water content for soils containing oversize particles
D 4944-89	Полевою методом визначення вологості ґрунту приладом з газом, одержуваним з карбіду кальцію	Standard test method for field determination of water (moisture) content of soil by the calcium carbide gas pressure tester method
D 4959-89	Метод визначення вологості ґрунту прямим нагріванням	Standard test method for determination of water (moisture) content of soil by direct heating method
D 4972-95	Метод визначення рН ґрунту	Standard test method for pH of soils
D 5088-90	Посібник із знезаражування польової апаратури, використовуваної на нерадіоактивних смітниках	Standard practices for decontamination of field equipment used at nonradioactive waste sites
D 5143-90	Метод визначення нітроароматичних і нітроамінних вибухових речовин у ґрунті рідинною хроматографією з високим дозволом	Standard test method for analysis of nitroaromatic and nitramine explosive in soil by high performance liquid chromatography
D 5220-92	Метод визначення вологості ґрунту й гірської породи на місці із застосуванням глибинного нейтронного зонда	Standard test method for water content of soil and rock in place by the neutron depth probe method
D 5255-92	Посібник із сертифікації випробувачів ґрунту гірських порід	Standard practices for certification of personnel

Номер стандарту АСТМ	Найменування стандарту	
		engaged in the testing of soil and rock
D 5268-92	Вимоги для верхнього ґрунтового шару, використовуваного для створення штучного ландшафту	Standard specification for topsoil used for landscaping purposes
D 5435-93	Діагностика ґрунту для вирощування рослин і захисту харчового ланцюжка	Standard test method for diagnostic soil test for plant growth and foot chain protection
D 5522-94	Перелік мінімальних вимог для лабораторій, що займаються хімічним аналізом ґрунту й гірських порід	Standard specification for minimum requirements for laboratories engaged in chemical analysis of soil, rock
D 5608-94	Посібник з дезактивації польових апаратів, використовуваної на смітниках з невеликим рівнем радіоактивності	Standard practice for decontamination of field equipment used at low level radioactive waste sites
D 5831-96	Посібник з виявлення палива в ґрунті	Standard practice for screening fuels in soils
D 5995-98	Посібник з екологічної характеристики місцевостей з холодним кліматом	Standard guide for environmental site characterization in cold regions
D 6036-96	Посібник з подання результатів хімічного аналізу ґрунтових вод для основних іонів і слідів мікроелементів (на карті)	Standard guide for displaying the results of chemical analysis of ground water for major ions and trace elements-use of maps
D 6235-98	Посібник зі швидкого визначення забруднення зони поверхневих ґрунтових вод і зони ґрунтових вод на ділянках з небезпечними відходами	Standard practice for expedited site characterization of vadose zone and ground water contamination at hazardous waste contaminated sites
D 51-95	Метод визначення рН ґрунту під час корозійних випробувань	Standard test method for measuring pH of soil for use in corrosion testing
D 57-95a	Метод виміру питомого опору ґрунту в польових умовах з використанням методу чотирьох електродів за Веннером	Standard test method for field measurement of soil resistivity using the Wenner four-electrode method

Додаток Б

Перелік стандартів Агентства з охорони навколишнього середовища ЕРА

Номер стандарту ЕРА	Найменування стандарту	
440/1-83-079C	Методи хімічного аналізу нетрадиційних пестицидів у промисловій і муніципальній стічній водах	Test methods for nonconventional pesticides chemicals analysis of industrial and municipal wastewater
503/6-90-004	Аналітичні методи пріоритетних забруднювачів й 301 (h) пестицидів для ЕРА США в гирлових і морських відкладеннях	Analytical methods for U.S. EPA priority pollutants and 301(h) pesticides in estuarine and marine sediments
530/SW-87-006	Метод періодичної адсорбції для оцінювання зниження змісту хімікатів у ґрунті	Batch-type adsorption procedures for estimating soil attenuation of chemicals
530/R-95-036	Посібник з відбору проб й аналізу золи після спалювання міського сміття для характеристики токсичності	Guidance for the sampling and analysis of municipal waste combustion ash for the toxicity characteristic
530/SW-611	Посібник з моніторингу ґрунтових вод на сміттєспалювальних установках	Procedures manual for ground water monitoring at solid waste disposal facilities
540/P-91-006	Стислий посібник з методики відбору ERT проб ґрунту й поверхневого геофізичного методу	Compendium of ERT soil sampling and surface geophysics procedures
540/R-95-141	Посібник із програми представницького відбору проб. Том 1. Ґрунт. Проміжний звіт	Superfund program representative sampling guidance, Volume 1: Soil, interim final
540/4-95-001	Вихід підземних вод. Відбір проб ґрунту й аналіз на зміст летучих органічних речовин	Ground-water issue: Soil sampling and analysis for volatile organic compounds
540/4-91-128	Підготовка протоколів відбору проб ґрунту: техніка й стратегія відбору	Preparation of soil sampling protocols: sampling techniques and strategies
600/R-92-100	Методи визначення неорганічних речовин у зразках навколишнього середовища	Methods for the determination of inorganic substances in environmental samples
600/R-95-077	Лабораторні методи аналізу ґрунту й листя в програмі довгострокового моніторингу навколишнього середовища	Laboratory methods for soil and foliar analysis in long-term environmental monitoring programs
600/2-78-054	Польові й лабораторні методи, застосовувані для наносних і кар'єрних ґрунтів	Field and laboratory methods applicable to overburdens and minesoils
600/2-81-160	Посібник з методики відбору проб для контролю якості ґрунтових вод	Manual of ground-water quality sampling procedures
600/2-85-104	Практичний посібник по відбору проб ґрунтових вод	Practical guide for ground-water sampling
600/2-87-027	Виміру ґрунтового газу л; 1М визначення підповерхневого органічного забруднення	Soil-gas measurement for detection of subsurface organic contamination

Номер стандарту ЕРА	Найменування стандарту	
600/2-88-062	Протокол оцінювання зниження токсичності для муніципальних підприємств з обробки стічних вод	Toxicity reduction evaluation protocol for municipal wastewater treatment plants
600/3-85-019	Аналітичні методики й план забезпечення якості для аналізу 2,3,7,8 TCDD для ряду з 3-7 проб американського національного діоксинового дослідження	Analytical procedures and quality assurance plan for the analysis of 2,3,7,8-TCDD in tier 3-7 samples of the U.S. EPA national dioxin study
600/4-79-020	Методи хімічного аналізу воли й стічні води	Methods for chemical analysis of water and wastes
600/4-90-023	Довідник з методів лабораторного аналізу під час дослідження кислотних опадів у хімії ґрунтів	Handbook of methods for acid deposition studies laboratory analyses for soil chemistry
600/4-91-010	Методи визначення металів у пробах навколишнього середовища	Methods for the determination of metals in environmental samples
600/8-80-038	Посібник з методів аналізу пестицидів у пробах людини й навколишнього середовища	Manual of analytical methods for the analysis of pesticides in humans and environmental samples
600/8-87-036	Виявлення ґрунтового газу для визначення й складання карти летучих органічних речовин	Soil gas sensing for detection and mapping of volatile organics
600/8-89-046	Керівництво користувача із забезпечення якості відбору проб ґрунту	Soil sampling quality assurance user's guide
625/12-91-002	Опис і відбір проб забруднених ґрунтів	Description and sampling of contaminated soils: a field pocket
747/R-95-001	Відбір проб на зміст свинцю поблизу жител: протоколи відбору проб пилу й ґрунти	Residential sampling for lead: protocols for dust and soil sampling
EPA Region 1 Library, #01A0006706	Визначення вмісту дибензо-п-діоксинів і дибензофуранів у ґрунтах й опадах методом газової хроматографії/маспектрометрії	Determination of chlorinated dibenzo-p-dioxins and dibenzofurans in soils and sediments by gas chromatography/mass spectrometry
EPA Region 1 Library, #01A0007115	Правила просівання проб ґрунту й опадів для аналізу на зміст азбесту	The protocol for screening soil and sediment samples for asbestos content
EPA Region VII Library, #01A0003682	Визначення 2,3,7,8-TCDD в ґрунті й опадах	Determination of 2,3,7,8-TCDD in soil and sediment

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ	5
1.1. Сутність, принципи, мета і завдання стандартизації та нормування.....	6
1.2. Види стандартизації та нормування.....	10
1.3. Правові основи стандартизації та нормування.....	13
1.4. Основні поняття та їх визначення.....	15
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ ІЗ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА НОРМУВАННЯ І ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ	17
2.1. Організація робіт із стандартизації та нормування у землеустрої.....	18
2.2. Нормативні документи і порядок їх розроблення.....	25
2.3. Правила позначення нормативних документів.....	30
2.4. Зміст стандартів та технічних умов.....	33
2.5. Концепція єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ).....	37
2.6. Галузева програма створення єдиної системи нормативно-правових актів у землеустрої (ЄСНПАЗ).....	55
2.7. Концепція системи стандартизації та нормування у сфері охорони земель (ССНОЗ).....	61
2.8. Галузева програма стандартизації та нормування охорони земель.....	78
2.9. Концепція Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру (ЄСНПА ДЗК).....	89
2.10. Галузева програма створення Єдиної системи нормативно-правових актів у сфері державного земельного кадастру.....	101
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНІ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ	107
3.1. Міжнародні стандарти ISO 9000, 10000 і 14000.....	107
3.2. Європейські стандарти серії EN 29000 і EN 45000.....	114
3.3. Розробка міжнародних стандартів.....	115
3.4. Порядок розробки міждержавних стандартів.....	117
РОЗДІЛ 4. НАЦІОНАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СИСТЕМИ СТАНДАРТІВ	123
4.1. Комплекси стандартів та нормоконтроль документації із землеустрою.....	123
4.2. Система засадних основоположних стандартів.....	128
4.3. Система галузевих стандартів довкілля, землеустрою, охорони земель та сталого землекористування.....	135

РОЗДІЛ 5. СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ІЗ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ..	146
5.1. Система екологічних стандартів.....	146
5.2. Система стандартів з управління навколишнім середовищем.....	150
5.3. Система стандартів з якості об'єктів природного середовища.....	152
РОЗДІЛ 6. СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ТА НОРМАТИВІВ У ЗЕМЛЕУСТРОЇ, СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ.....	166
6.1. Система стандартів та нормативів у землеустрої.....	167
6.2. Система стандартів та нормативів у сфері охорони земель.....	180
6.3. Система стандартів сталого землекористування.....	184
6.4. Система стандартів та нормативів у сфері державного земельного кадастру.....	190
РОЗДІЛ 7. СИСТЕМА СТАНДАРТІВ З БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	195
7.1. Стандартизація професійної безпеки та гігієни.....	195
7.2. Стандартизація безпеки праці і захист від електромагнітного та радіаційного забруднення.....	199
7.3. Безпека праці і захист від іонізуючого випромінювання.....	209
ЛІТЕРАТУРА.....	213
ДОДАТКИ.....	216

Навчальне видання

ТРЕТЯК Антон Миколайович
ДРУТАК Валентина Миколаївна
КАЛГАНОВА Ірина Григорівна

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА НОРМУВАННЯ У ЗЕМЛЕУСТРОЇ
Навчальний посібник

Редагування	Л.М. Талюта
Макетування	І.О. Серова
Обкладинка	А.В. Братах

Підписано до друку 25.11.2013. Формат 60x84/16.
Папір офсет. №1. Гарнітура Palatino Linotype. Друк офс.
Наклад 500 примірників, Зам. № 44

ДУ «НМЦ «Агроосвіта»
Київ-151, вул. Смілянська, 11
тел. 249-94-04